

ŽUPANIJA HERCEGOVAČKO NERETVANSKA
OPĆINA STOLAC

PROSTORNI PLAN OPĆINE STOLAC
za razdoblje od 2013. do 2023. godine

PREDNACRT PLANA

PROSTORNI PLAN OPĆINE STOLAC
za razdoblje od 2013. do 2023. godine

PREDNACRT PLANA

NOSITELJ PRIPREME PLANA:	Općina S T O L A C Ulica Kralja Tomislava; 88 360 Stolac; Tel/fax: Fax 00387 36 853229 web stranica: www: stolac.gov.ba
NOSITELJ IZRADE PLANA:	Ecoplan d.o.o. Mostar Ante Starčevića 3, 88 000 Mostar Tel/fax: +387 36 397-400; 397-410 e-mail: ecoplan@ecoplan.ba web stranica: www: ecoplan.ba
STRUČNI PLANERSKI TIM:	
Odgovorni planer:	dr.sc.Borislav Puljić, dipl.ing.arh.
Prostorni planeri i suradnici:	Danijela Mandić, dipl.ing.građ. Anđelka Vojvodić, dipl.ing.građ. Mirela Šetka Prlić, dipl.ing.građ. Marija Rakić, dipl.ing.arh. Martina Penava, dipl.ing.arh. Renata Pehar, dipl.oec. Nada Komadina, ing.arh. Željka Aničić, dipl.ing.agr. Anela Lovrić, dipl.ing.el. Josip Marinčić, dipl.ing.geol. Ivan Matković, dipl.ing.šum. Mijo Terkeš, dipl.ing.el.
BR. PROJEKTA:	281/13
BR. UGOVORA:	I-9-281/13
DIREKTOR „Ecoplan“ d.o.o. MOSTAR	dr.sc.Borislav Puljić, dipl.ing.arh

SADRŽAJ:
A. TEKSTULANI DIO

A. TEKST PLANA..... 7

UVODNE NAPOMENE/KRONOLOGIJA IZRADE PLANA 1

1. CILJEVI 4

1.1. OPĆI CILJEVI PROSTORNOG RAZVITKA 4

1.1.1. IMPLEMENTACIJA STRATEŠKIH DRŽAVNIH I MEĐUNARODNIH KONVENCIJA..... 4

1.1.2. RACIONALNO KORIŠTENJE PROSTORA I ZAŠTITA OKOLIŠA 7

1.1.3. NAČELA ODRŽIVOG RAZVITKA..... 7

1.2. POSEBNI CILJEVI PROSTORNOG RAZVITKA..... 8

2. PROJEKCIJA DEMOGRAFSKOG RAZVITKA 15

2.1. OSNOVNA POLAZIŠTA ZA PROJEKCIJU STANOVNIŠTVA..... 15

2.2. PROGNOZA BROJA STANOVNIKA DO 2023. GODINE 15

2.2.1. TENDENCIJE U BROJU STANOVNIKA DO 2023. GODINE 15

2.2.2. TENDENCIJE U KONCENTRACIJI STANOVNIKA..... 20

3. PROJEKCIJA NAMJENE I NAČINA KORIŠTENJA PROSTORA..... 24

3.1. RAZVITAK SISTEMA NASELJA 24

3.1.1. GEOMORFOLOŠKE ZNAČAJKE 24

3.2. NASELJA 28

3.2.1. ANALIZA NASELJA PREMA GEOGRAFSKO – MORFOLOŠKIM JEDINICAMA 28

3.2.2. ANALIZA STVORENIH UVJETA ZA NASTANAK NASELJA 31

3.2.2.1. Ograničenja i metodologija rada.....31

3.2.2.2. Analiza32

3.2.3. ZAKLJUČAK PROSTORNE ANALIZE 36

3.2.4. PROJEKCIJA SUSTAVA NASELJA..... 37

3.3. OSNOVNA NAMJENA I KORIŠTENJE PROSTORA 42

3.3.1. RAZVOJ I UREĐENJE PODRUČJA NASELJA 42

3.3.1.1. Uže urbano područje Stolac42

3.3.1.2. Urbano područje Stolac43

3.3.1.1. Izgrađeni i neizgrađeni dio građevinskog područja naselja.....43

3.3.1.2. Građevinska područja naselja manja od 1ha44

3.3.2. RAZVOJ I UREĐENJE PROSTORA IZVAN NASELJA 45

3.3.2.1. Površina gospodarske namjene45

3.3.2.2. Površine za eksploataciju mineralnih sirovina.....45

3.3.2.3. Površine turističke namjene.....46

3.3.2.4. Površine za sport i rekreaciju46

3.3.2.5. Poljoprivredno zemljište.....47

3.3.2.6. Šumske površine48

3.3.2.7. Vodne površine48

3.3.3. OSTALE POVRŠINE KOJE SU EVIDENTIRANE A NE PREDSTAVLJAJU ZONU NAMJENE 48

3.3.3.1. Površina za deponiranje komunalnog otpada.....49

3.3.3.2. Površine groblja.....49

3.3.3.3. Površine infrastrukturnih koridora49

3.4. NAČIN KORIŠTENJA PROSTORA.....	51
3.4.1. KORIŠTENJE POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA	51
3.4.2. KORIŠTENJE ŠUMA I ŠUMSKOG ZEMLJIŠTA.....	54
3.4.3. KORIŠTENJE, ZAŠTITA I TRETMAN VODA.....	55
3.4.3.1. Korištenje voda za vodoopskrbu stanovništva.....	55
3.4.3.2. Korištenje voda u poljoprivredi	56
3.4.3.3. Korištenje voda u energetske svrhe	56
3.4.3.4. Korištenje vode za uzgoj ribe	58
3.4.3.5. Korištenje vode za sport i rekreaciju	58

4. PROJEKCIJA RAZVITKA GOSPODARSTVA I DRUŠTVENIH DJELATNOSTI ... 59

4.1. RAZVITAK GOSPODARSTVA I NJEGOVI OSNOVNI NOSITELJI	59
4.1.1. POLJOPRIVREDA	60
4.1.2. TURIZAM	61
4.1.3. MALA I SREDNJA PODUZEĆA (MSP).....	64
4.1.4. PROSTORNI RAZMJEŠTAJ GOSPODARSKIH AKTIVNOSTI.....	64
4.1.5. OCJENA GOSPODARSKE AKTIVNOSTI ASPEKTA UTJECAJA NA OKOLIŠ	64
4.1.6. RAZVOJ POSLOVNE ZONE	65
4.2. PROJEKCIJA RAZVITKA DRUŠTVENE INFRASTRUKTURE	66
4.2.1. OGRANIČENJA	66
4.2.2. GENERALNA USMJERENJA I KONCEPT RAZVOJA	66
4.2.3. POTREBE.....	68

5. PROJEKCIJA FIZIČKE INFRASTRUKTURE..... 72

5.1. CESTOVNI PROMET	72
5.1.1. JADRANSKO JONSKA I AUTOCESTA NA KORIDORU VC	72
5.1.1.1. Magistralne ceste.....	73
5.1.1.2. Regionalne ceste.....	73
5.1.1.3. Lokalne ceste.....	74
5.1.1.4. Ostale ceste i javne staze.....	74
5.2. TELEKOMUNIKACIJE	75
5.3. PROJEKCIJA RAZVITKA ELEKTROENERGETIKE	78
5.3.1. PLANIRANA PROIZVODNA POSTROJENJA	79
5.3.1.1. Prijenos električne energije	80
5.3.1.2. Srednjenaponski elektroenergetski objekti 10(20) kV razine	81
5.3.1.3. Niskonaponski elektroenergetski objekti	82
5.3.2. ENERGETSKA EFIKASNOST	82
5.4. VODOOPSKRBA.....	83
5.4.1. ODVODNJA OTPADNIH I OBORINSKIH VODA.....	85
5.5. PROJEKCIJA RAZVITKA KOMUNALNE INFRASTRUKTURE	87
5.5.1. KRATKI PRESJEK POSTOJEĆEG STANJA	87
5.5.2. ORGANIZIRANO PRIKUPLJANJE ČVRSTOG OTPADA	88
5.5.2.1. Općinsko odlagalište Radimlja.....	89
5.5.2.2. Divlje deponije.....	90
5.5.3. UPRAVLJANJE OTPADOM	91
5.5.3.1. Općenito o upravljanu otpadom	91
5.5.4. REORGANIZACIJA UPRAVLJANJA OTPADOM.....	92
5.5.5. VRSTE OTPADA I NJEGOVO TRETIRANJE	92
5.5.5.1. Sakupljanje selektivnog otpada.....	92
5.5.5.2. Spašavanje i reciklaža građevinskog materijala.....	92
5.5.5.3. Selektivni otpad	93

5.5.5.4.	Opasni otpad	93
5.5.5.5.	Medicinski i grobljanski otpad.....	93
5.5.5.6.	Otpad životinjskog porijekla.....	93
5.5.5.7.	Otpad od održavanja ulica i zelenih površina	94
5.5.5.8.	Informiranje i senzibiliziranje građanstva	94
5.5.6.	ZBRINJAVANJE POSTOJEĆIH DEPONIIJA OTPADA I LOKACIJA NOVE DEPONIIJE	94
5.5.6.1.	Zbrinjavanje divljih deponija	94
5.5.6.2.	Zbrinjavanje općinske deponije „Radimlja“	95
5.5.6.3.	Sanacija zagađenih mjesta.....	96
5.5.6.4.	Lokacija nove deponije / postrojenja za upravljenje otpadom / pretovarne stanice	96
5.5.6.5.	Pretovarna stanica.....	97
5.5.7.	UPRAVLJANJE OSTALIM KOMUNALNIM DJELATNOSTIMA	98
5.5.7.1.	Sakupljanje otpada	99
5.5.7.2.	Odlaganje otpada.....	99
5.5.7.3.	Recikliranje.....	99
5.5.7.4.	Zatvaranje i aktivnosti nakon zatvaranja popunjenih deponija	100
5.5.7.5.	Ostale preporuke.....	100
5.5.7.6.	Politika poreza na ekologiju	100
5.5.7.7.	Deponija građevinskog otpada.....	100
5.5.8.	UPRAVLJANJE GROBLJIMA	102

6. UVJETI KORIŠTENJA UREĐENJA I ZAŠTITE PROSTORA 104

6.1.	ZAŠTITA POVIJESNOG NASLIJEĐA	104
6.2.	OČUVANJE NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE	113
6.3.	ZAŠTITA PRIRODNIH VRIJEDNOSTI.....	114
6.4.	KRAJOBRAZNE VRIJEDNOSTI.....	118
6.4.1.	OGRANIČENJA	118
6.4.2.	OSNOVNE ZNAČAJKE KRAJOBRAZA	118
6.4.2.1.	Prirodne značajke krajobraza.....	118
6.4.2.2.	Antropogene značajke krajobraza	121
6.4.2.3.	Vizualne i ambijentalne značajke krajobraza	123
6.4.3.	VALORIZACIJA.....	123
6.4.4.	PRIJETNJE	123
6.4.5.	MJERE ZAŠTITE.....	124
6.5.	PODRUČJA POSEBNIH UVJETA KORIŠTENJA.....	125
6.6.	VODOZAŠTITA I ZAŠTITA OD POPLAVA.....	127
6.7.	ZAŠTITA IZVORIŠTA PITKE VODE.....	128
6.8.	ZAŠTITA OD POTRESA.....	129
6.9.	ZAŠTITA OD ELEMENTARNIH NEPOGODA I RATNIH RAZARANJA	129
6.9.1.	ZAŠTITA OD RATNIH RAZARANJA	129
6.9.2.	ZAŠTITA OD ELEMENTARNIH NEPOGODA	129

7. PROJEKCIJA RAZVOJA PROSTORNIH SISTEMA 131

8. IZVORI..... 133

8.1.	ZAKONSKA REGULATIVA.....	133
8.2.	KARTOGRAFSKE PODLOGE I SNIMKE.....	135

B. GRAFIČKI DIO:

KARTOGRAMI

R.BR.	NASLOV PRILOGA	MJERILO
1.	Sustav naselja i društvena infrastruktura	1:100 000
2.	Društvena infrastruktura	1:100 000

KARTOGRAFSKI PRIKAZI

R.BR.	NASLOV PRILOGA	MJERILO
1.	Osnovni koncept namjene i korištenja prostora	1:25.000
2.	Promet	1:25.000
3.	Vode, vodne površine i vodno gospodarstvo	1:25.000
4.	Komunalna infrastruktura	1:25.000
5.	Energetika i telekomunikacije	1:25.000
6.	Uvjeti korištenja i zaštite prostora	1:25.000
7.	Sintezni prikaz korištenja prostora	1:25.000

A. TEKST PLANA

Stolac, krajem XIX stoljeća

UVODNE NAPOMENE/KRONOLOGIJA IZRADE PLANA

Prostorni plan općine je dokument prostornog planiranja na nivou jedinice lokalne samouprave. Ovim planom se određuje: namjena površina, pravila za razvoj i uređenje, mreža naselja, prostorni razvoj i razmještaj javnih službi, razmještaj i korištenje infrastrukturnih sustava, pravila korištenja i zaštite prirodne i kulturne baštine, zaštita od elementarnih nepogoda i usmjerava se razvoj i razmještaj gospodarskih djelatnosti. Prostorni plan općine treba biti usklađen sa prostornim planovima višeg reda (prostorni plan FBiH; Prostorni plan područja posebnih obilježja od značaja za FBiH). On sadrži mjere i instrumente za neposrednu primjenu pravila uređenja i korištenja prostora u planovima nižeg reda (urbanistički planovi) kao i pravila za uređenje prostora koji u urbanističkim planovima nije obuhvaćen. Tematske karte kao grafički prilozi u prostornom planu općine rade se u mjerilu 1 : 25 000.

Izrada Prostornog plana općine Stolac temeljena je na *Odluci o pristupanju izradi Prostornog plana općine Stolac za razdoblje od 2013.-2023. godine* koju je Općinsko vijeće Stolac donijelo na sjednici 16.3.2012. godine.

Nositelj pripreme za izradu Prostornog plana je *Služba graditeljstva, prostornog uređenja, zaštite okoliša i obnove općine Stolac*.

Odlukom općinskog vijeća o imenovanju Savjeta Prostornog plana općine Stolac od 16.3.2014. imenuju se državni službenici općine i vanjski suradnici kao stručnjaci i znanstvenici iz oblasti prostornog planiranja i graditeljstva, gospodarstva, poljoprivrede, vodoprivrede, prometa, energetike, šumarstva, zdravstva, turizma, zaštite okoliša, prosvjete, kulture, sporta i zaštite kulturno-povijesne baštine. Ovo tijelo prati, usmjerava rad i daje svoja mišljenja i sugestije u svim fazama izrade, te utvrđuje koncept razvoja za planski period.

Nakon provedenog javnog nadmetanja poduzeće *Ecoplan d.o.o. Mostar* je 14.1.2013. godine s Općinom Stolac zaključilo ugovor o pružanju usluga za izradu Prostornog plana čime su definirani međusobni odnosi. Ovim ugovorom poduzeće *Ecoplan d.o.o. Mostar* je, utvrđeno za *nositelja izrade Prostornog plana*.

Smjernice za izradu Prostornog plana, Program i plan aktivnosti za pripremi i izradu prostornog plana općine Stolac i Program uključivanja javnosti su usvojeni na Općinskom vijeću, poštuju se pri izradi Plana i njegov su sastavni dio (Knjiga 5).

Prema programu uključivanja javnosti, javnost je obaviještena o izradi plana, putem medija te su obavljena dva okrugla stola sa predstavnicima javnih poduzeća. Prvi okrugli stol, održan tijekom izrade Prostorne osnove, 12.9.2013., sa predstavnicima javnih poduzeća, koji su ovim putem upoznati o potrebi uključivanja u proces izrade i zamoljeni za dostavu sektorskih razvojnih dokumenata. Po istom principu tijekom izrade Prednacrtu plana, održan je drugi okrugli stol, 24.6.2014. u općini Stolac. Javna poduzeća su se obavezala dostaviti podatke.

Prostornom osnovom dano je stanje na prostoru općine Stolac sa svim planskim pokazateljima i osnovni koncept razvoja za planski period.

Na prijedlog Savjeta plana, Prostorna osnova je usvojena na Sjednici općinskog vijeća održanoj dana 14.2.2014.godine.

Ova knjiga predstavlja Prednacrt plana. Sektorski su obrađeni svi prostorni aspekti i razrađen koncept za planski period.

U razdoblju od rujna 2014. do travnja 2015. rađene su dopune Prednacrt plana. U sklopu aktivnosti održano je više prezentacija općinskim službama i javnim poduzećima, Detaljno su razmatrani osnovni sektori plana: građevinska područja naselja, definirani prometni pravci, položaj gospodarske zone. Također su dopunjene granice urbanog područja.

Do konačnog dokumenta Prostornog plana općine Stolac za razdoblje 2013.-2023. slijede faze: *Nacrt plana, Javna rasprava i javni uvid, Prijedlog plana i Odluka o provođenju Prostornog plana.*

Mostar, travanj 2015.godine.

Tablica 1. Opći podatci, Općina STOLAC

Br.			Napomena:
1.	Planski period	2013.-2023.godine	
2.	Dosadašnja planska dokumentacija	PP STOLAC 1985.-2010. NACRT PLANA	Autor: Urbanistički zavod BiH, Sarajevo
3.	Površina općine	280 km² (27 979ha)	-službeni podatci od općinskog katastra
4.	Broj naseljenih mjesta	21	-službeni podatci iz nadležne općinske službe
5.	Broj urbanih naselja (preko 2000)stanovnika	1	- Stolac
6.	Broj stanovnika 1991.	18 681	- popis stanovništva
7.	Broj stanovnika u općini Stolac 2013.godine	14 881	- prema popisu stanovništva (prvi preliminarni rezultati)
8.	Broj stanovnika 2023.	14 597	-sa uračunatim migracijama po naseljima
9.	Broj stanovnika 2023.	14 059	-bez uračunatih migracija po naseljima

Tablica 2. Prostorni pokazatelji, Općina STOLAC

1.	Ukupna površina (ha i km ²)	280 km²/27 979ha
2.	Ukupan broj stanovnika (2023.god)	14 597
3.	Bruto gustina naseljenosti (br. stan/ha i km ²)	0,52 st/ha; 52,1 st/km²
4.	Neto gustina naseljenosti (br.stan/ha građ.zemljišta)	12,9 st/ha (14 597/1093,9+30,75-novoplanirano)
5.	Stupanj urbanizacije (br.stan.gradova i naselja gradskog karakt./br.stan.Plana)	0,26 *3 881/14 597
6.	Koeficijent urbaniteta (ha građ.zemljišta/br.stan.Plana)	*0,07 1 124,6ha/14 597 st
7.	Stupanj zaposlenosti (br.zaposl./br.stan.Plana)	0,06 *(896zaposlenih 2012.g./14 597)

1. CILJEVI

1.1. OPĆI CILJEVI PROSTORNOG RAZVITKA

Opći ciljevi prostornog razvitka su zajednički za sve prostorne obuhvate u kojima se odvija organizirani život ljudi, a normativno su regulirani nizom međunarodnih i državnih pravnih dokumenata koji se navode u nastavku teksta. Ovo su ciljevi za oživotvorenje prvih strateških i europskih vrijednosti u zaštiti čovjeka i njegovog okruženja i očuvanje prostornih specifičnosti Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Hercegovačko neretvanske županije i općine Stolac. Oni su usmjereni k zadovoljenju potreba stanovništva u oblasti ljudskih prava, očuvanja gospodarskih vrijednosti s prepoznatljivim ambijentom, dostupnosti materijalnih resursa i dobara i dostupnosti obrazovnih, znanstvenih i kulturnih dostignuća te zdravstvene i socijalne zaštite.

1.1.1. Implementacija strateških državnih i međunarodnih konvencija

Ujedinjeni narodi osnovali su 1983. godine *Svjetsku komisiju za okoliš i razvoj*, neformalno poznatu kao *Brundtlandska komisija* po svojoj predsjedateljici, norveškoj premijerki Gro Harlem Brundtland.

"Naša zajednička budućnost" je izvještaj Brundtlandske komisije iz listopada 1987. godine u kojem se upozorava da je gospodarski razvoj potrebno smjestiti u ekološke granice planeta Zemlje, tako da bude **održiv** i zadovoljava sadašnje potrebe ne ugrožavajući pri tome buduće generacije. U njemu su pokušali uhvatiti duh *Konferencije o čovjekovom okolišu* održane u Stockholmu 1972. godine koja je pitanje zaštite okoliša uvela u formalnu političku sferu razmatrajući razvoj i zaštitu okoliša kao jedinstvenu temu.

Konferencija Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju (*Earth Summit*) koja je održana u Rio De Janeiru 1992. godine rezultirala je usvajanjem *Programa za 21. stoljeće* popularno nazvanog *Agenda 21* kojim se predlaže niz međusobno usklađenih akcija koje će razvitak učiniti gospodarski, društveno i ekološki prihvatljivim.

Nastavak priče iz Rio de Janeira dogodio se u Aalborgu u Danskoj gdje se 1994. godine održala Prva europska konferencija o održivim gradovima na kojoj je, između ostalog, usvojena Aarhuška konvencija koja osigurava okvir za lokalni održivi razvitak i poziva lokalne vlasti da se uključe u provedbu Agende 21.

Konferencija UN-a o stanovništvu i razvoju održana je u Kairu 1995. godine, a prethodila je drugoj Konferenciji Ujedinjenih naroda o ljudskim naseljima (Habitat II) koja je održana u Istanbulu 1996. godine. Zbog posebne pozornosti koju je posvetila gradovima je još i *Summit gradova*. Na toj konferenciji usvojena su dva temeljna dokumenta: *Habitat Agenda* i *Istambulska deklaracija o ljudskim naseljima*. Habitat Agenda je međunarodno usuglašeno polazište za glavne aktivnosti unaprjeđenja gradova i naselja te stanovanja u kontekstu smanjenja siromaštva i promicanja održivog razvitka kao i rješavanja rapidne urbanizacije svijeta. Jednom riječju: *Zajednička vizija održivih gradova i naselja u 21. stoljeću*. Usvajajući Habitat Agendu zemlje su se obvezale na postizanje ciljeva odgovarajućeg stanovanja za sve i održivog razvoja ljudskih naselja u svijetu koji se urbanizira.

Planom se uzima u obzir poštivanje načela CEMAT-ovih konferencija (Europska konferencija ministara prostornog planiranja, tijelo Savijeta Europe osnovano je 1970. godine sa ciljem da organizira suradnju europskih država u području prostornog i regionalnog planiranja):

- "Osnove europske politike regionalnog planiranja", 1970. u Bonnu;

- "Ciljevi europske politike regionalnog planiranja", 1973. u La Grande Mottu;
- "Urbanizacija i regionalno planiranje", 1976. u Bariu;
- "Planiranje ruralnih područja u Europi", 1978. u Beču;
- "Dostignuća i perspektive za regionalno planiranje u Europi", 1980. u Londonu;
- "Perspektive razvoja i prostornog planiranja primorskih regija", 1983. u Torremolinosu;
- "Evolucija procesa odlučivanja u regionalnom prostornom planiranju", 1985. u Hagu;
- "Racionalno korištenje zemljišta: osnova za ograničavajući faktor našeg razvoja", 1988. u Lausannei;
- "Instrumenti za postizanje racionalne namijene zemljišta", 1991. u Ankari;
- "Strategija održivog regionalnog / prostornog razvoja u Europi nakon 2000. godine", 1994. u Oslu;
- "Održivo regionalno / prostorno planiranje u Europi i zaštita vodnih resursa", 1997. u Limassolu;
- "Vodeći principi za održivi razvoj europskog kontinenta", 2000. u Hanoveru;
- "Teritorijalna dimenzija održivog razvoja", 2003. u Ljubljani;
- "Umrežavanje za održivi prostorni razvoj europskog kontinenta: mostovi preko Europe", 2006. u Lisabonu;
- Održivi prostorni razvoj europskog kontinenta u svijetu koji se mijenja', 2010. u Moskvi;
- "Teritorijalna demokracija: Uloga sudjelovanja javnosti u procesu održivog teritorijalnog razvoja europskog kontinenta", 2014. u Nafplion;

Dalje navodimo međunarodne ugovore, konvencije i protokole kojima je BiH pristupila ili izvršila ratifikaciju, a koji se odnose na prostor i njegovu zaštitu i čija primjena u funkciji uspostavljanja ciljeva je obvezujuća:

Zrak

- Konvencija o prekograničnom zagađivanju zraka na velikim udaljenostima, Ženeva, 1979. godine (stupila na snagu: 16.03.1986) (*Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 11/86*)
- Protokol uz Konvenciju o prekograničnom zagađivanju zraka na velikim udaljenostima iz 1979. godine, o dugoročnom financiranju programa suradnje za praćenje i procjene prekograničnog prijenosa zagađujućih tvari u zraku na velike daljine u Europi (EMEP), Ženeva, 1984. (stupio na snagu: 28.01.1988.) (*Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 2/87*)
- Bečka konvencija o zaštiti ozonskog omotača, Beč, 1985. (stupila na snagu: 22.09.1988.) (*Sl. list R BH 13/94, S. list SFRJ MU 1/90*)
- Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač, Montreal, 16. septembar/rujan 1987. godine. Stupanje na snagu: 01.01.1989. godine (*Sl. list SFRJ, MU 16/90*)
- Okvirna konvencija Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama, Rio de Janeiro, 1992. godine (stupila na snagu: 21.03.1994. godine) (*Sl. glasnik BH 19/00*).

Prirodno naslijeđe

- Međunarodna konvencija o zaštiti biljaka, Rim, 1951. godina (stupila na snagu: 03.04.1952.) (*Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 11/86*)
- Konvencija (UN) o biološkoj raznolikosti, Rio de Janeiro, 1992. godine (stupila na snagu: 29.12.1993. godine) BiH pristupila 26.08.2002. godine, ratificirana 04.10.2002. godine

- Konvencija o močvarama od međunarodne važnosti, osobito kao stanište ptica močvarica, Ramsar 1971. nostrifikacija o sukcesiji 2001. godine
- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, Pariz, 1972. godine. Stupila na snagu 17.01.1963.
- Međunarodna konvencija o zaštiti ptica, Pariz, 1950. godine. Stupila na snagu 17.01.1963. godine
- Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama flore i faune, Washington, 1973., izmijenjena u Bonnu 1979., BiH ratificirala Konvenciju 2008., a izmjene 2009.,
- Protokol o biološkoj sigurnosti unutar Konvencije Ujedinjenih naroda o biološkoj raznolikosti, Montreal, 2000.
- Konvencija o zaštiti europskih divljih vrsta i prirodnih staništa (Bernska konvencija), Bern, 1979.
- Europska konvencija o krajoliku, Firenza 2000., BiH ratificirala 2010.

Kulturno naslijeđe

- Okvirna konvencija Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo, Faro 2005, BiH ratificirala 2009.,
- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, Pariz, 1972., BiH ratificirala 1993.

Voda

- Konvencija o suradnji na zaštiti i održivoj upotrebi rijeke Dunav (Konvencija o zaštiti rijeke Dunav), Sofija 1994. godine; Predsjedništvo BiH na 64. sjednici održanoj 08.12.2004. godine, donijelo Odluku o ratifikaciji, koja je objavljena zajedno s tekstom Konvencije, u *Sl. glasniku BiH – Međunarodni ugovori, 01/05 od 25.01.2005. godine*
- Konvencija o zaštiti Sredozemnog mora od zagađivanja, od 16.02.1976. godine, Barcelona. Stupila na snagu: 1978. godine (*Sl. list SFRJ MU, br 12/77*)
- Protokol o zaštiti Mediterana od zagađivanja s kopna, Atena, 1980. (stupio na snagu: 17.06.1983.) Modificiran u Syrakusi (Italija) 1996. (*Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 1/90*)
- Protokol o posebno zaštićenim područjima i biološkoj raznolikosti Mediterana, Monako, 1996. (stari naziv Protokol o posebno zaštićenim područjima Sredozemnog mora, Ženeva, 1982.) (stupio na snagu: 23.3.1986.) (*Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 9/85*)
- Međunarodna konvencija o sprječavanju zagađivanja mora naftom, London, 1954. (stupila na snagu: 26.07.1958.) (*Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 2/85*) (*Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 60/73, 53/74*)
- Međunarodna konvencija o zaštiti od zagađivanja s brodova, London, 1973. (stupila na snagu: 02.10.1983.) (*Sl. list R BH 13/94, Sl. list SFRJ MU 2/85*).
- Konvencija o ribolovu i očuvanju bioloških bogatstava otvorenog mora, Ženeva 1958., BiH ratificirala 1994.,
- Konvencija o zaštiti i uporabi prekograničnih vodenih tokova i međunarodnih jezera, Helsink, 1992., BiH ratificirala 2009.,
- Protokol voda i zdravlje, London, 1999., BiH ratificirala 2010.,
- Konvencija o radu u sektoru ribarstva, Ženeva 2007., BiH ratificirala 2010.

Otpad

- Bazelska konvencija o nadzoru prekograničnog prometa opasnog otpada i njegovom odlaganju, Basel, 22.03.1989. (stupila na snagu: 05.05.1992.) (*Sl. glasnik BH 31/00*)
- Dopuna Bazelske konvencija o nadzoru prekograničnog prometa opasnog otpada i njegovom odlaganju, Bruxelles, 1997.

Tlo

- Konvencija UN o suzbijanju dezertifikacije u zemljama pogođenim jakim sušama i /ili dezertifikacijom, posebno u Africi, Pariz 14.10.1994. godine. Stupanje na snagu:

26.12.1996. godine (BiH pristupila 26.08.2002. godine, ratificirana 04.10.2002.godine, *Sl. glasnik BiH* 12/02))

- Konvencija o sigurnosti i zdravlju u poljoprivredi, Ženeva 2001., BiH ratificirala 2010.

Na državnoj razini na snazi su *Strategija razvoja BiH do 2015. godine* i *Milenijski razvojni ciljevi u BiH 2015., Izvještaj o humanom razvoju, 2003.*, a na federalnoj *Studija ranjivosti prostora FBiH za razdoblje 2007.–2028.* kao i niz ostalih dokumenata koji određuju pravce razvoja šireg područja.

1.1.2. Racionalno korištenje prostora i zaštita okoliša

Primjenom propisanih principa pri planiranju i korištenju prostora te razvojem društvenih odnosa okrenutih čovjeku kao glavnom čimbeniku u procesu razvitka društva osigurat će se uvjeti za održiv razvitak i povećanje životnog standarda uz istovremeno racionalno korištenje prostora. U tom smislu je potrebno izdvojiti građevinsko zemljište, zadržavati naselja u postojećim granicama i izbjegavati njihovo usitnjavanje te štititi kvalitetne poljoprivredne i šumske površine. Izvorišta pitke vode je potrebno posebno štititi, kao i biljne i životinjske zajednice. Racionalnim i odgovornim odabirom prostora za izgradnju industrijskih kapaciteta i zona posebnih namjena potrebno je postići uravnotežen odnos ovih površina prema prirodnom krajoliku i zdravom okruženju.

1.1.3. Načela održivog razvitka

Održivost je razvitak koji zadovoljava potrebe sadašnje generacije, a da pri tom ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe.

Temelj održivog razvitka društva sačinjavaju: sloboda i pravo ljudi da odlučuju o razvitku, obveza vlasti da potiče inicijative i inventivnost građana te da osigurava uvjete za njihovo obrazovanje i usavršavanje, održivo korištenje prirodnih resursa uz istodobno očuvanje prirodnih vrijednosti, brigu o budućim naraštajima i sl. Dakle, potrebno je osigurati takve uvjete kojim će se provoditi stalna briga o čovjeku i njegovoj reprodukciji, odnosno o zadovoljenju njegovih fizičkih i intelektualnih potreba u zdravom okruženju i potpunom suglasju s prirodom. Zbog toga je nužno pronaći izbalansiran odnos između proizvodnje primjerene potrebama ljudi, odnosno njihovog kvalitetnog života i razvitka, a da se pri tom spriječi iscrpljivanje prirodnih resursa uslijed neopravdanog rasta fizičkog opsega proizvodnje. Također je potrebno utvrditi zakonske i normativne okvire kojima će se osigurati dugoročan razvitak i kvalitetan život uz racionalno i održivo korištenje prirodnih bogatstava. Poticaje u obliku tehnološkog razvitka potrebno je normativno regulirati na način da je obvezno saniranje prostora i poštivanje zaštitnih mjera. Gradnju na nestabilnim površinama (klizištima i odronima) potrebno je zabraniti, a potom pristupiti pošumljavanju i sličnim mjerama sanacije ovih površina. Jedan od vrlo važnih aspekata budućeg razvitka je i osiguranje dovoljnih količina pitke vode, za čiju kvalitetu je, između ostalih, bitan i kvalitetan rad komunalnih službi, stoga je odvođenje i kvalitetno zbrinjavanje tekućeg i krutog otpada važan preduvjet održivog razvitka. Zaštita okoliša uz očuvanje prirodnog i kulturnog naslijeđa trebaju biti načela budućih generacija.

1.2. POSEBNI CILJEVI PROSTORNOG RAZVITKA

Posebni ciljevi prostornog uređenja općine Stolec su konkretni ciljevi koji proizlaze iz realne procjene mogućeg razvoja u planskom razdoblju od deset godina.

Globalni ciljevi zahtijevaju definiranje pojedinačnih ciljeva u svakoj pojedinačnoj oblasti djelovanja. Za potrebe izrade ovoga plana rađeni su sektorski, pa ih tako dalje i navodimo:

1. ZEMLJIŠNA POLITIKA

Gospodarenje ukupnim zemljištem (poljoprivrednim, šumskim, građevinskim), a prije svega gradskim građevinskim zemljištem je najjači instrument lokalne komunalne politike.

Općina preko njega, ne samo da usmjerava razvoj općine kao održivi razvoj, već ostvaruje prihode kojima potiče razvoj. U tom smislu, kao primarni cilj, nameće se povećanje zemljišnog fonda u vlasništvu Općine. Budući da je zemljište mrtvi kapital, Općina treba osigurati politiku i instrumente kojima će to zemljište dodjeljivati (licitirati) za namjene predviđene Planom.

Pored ostvarivanja cilja osiguranja poštivanja namjene prostora po predviđenim zonama zemljišta, Općina treba kroz diferencirani pristup dodjele osigurati gospodarski razvoj i eventualno dodatna sredstva. Ovim sredstvima, koja Općina može ulagati u izgradnju svoje infrastrukture, može se povećati vrijednost zemljišta. Time će ostvarivati profit koji može ponovo vraćati u prostorno uređenje i ostale segmente razvoja.

Da bi se ostvarili svi naprijed navedeni ciljevi, potrebno je izraditi cijeli niz odluka kao i jedinstveni dokument funkcioniranja ovog sistema na nivou Općine.

U sferi poljoprivrednog zemljišta općina mora nastojati zaštititi od devastacije (gradnja, erozija, zapuštanje i td.) postojeći i privatni i državni zemljišni fond. Poljoprivredno zemljište je jedan od resursa na kojemu se bazira razvoj općine, zaštita poljoprivrednog zemljišta je i opći svjetski trend reguliran mnogim međunarodnim dokumentima koje je prihvatila i naša država.

Bez obzira što na prostoru Općine šumske površine ne predstavljaju gospodarsko-eksploatacijski resurs njene opće korisne funkcije i ekološki status u zaštiti biodiverziteta života na kršu su nemjerljive. Zbog toga zaštita i promjena statusa (pošumljavanje) je stalna briga Općine u okviru cjelokupne zemljišne politike.

Da bi se ostvarili svi naprijed navedeni ciljevi, potrebno je izraditi cijeli niz odluka kao i jedinstveni dokument funkcioniranja ovog sistema na nivou Općine.

U tom kontekstu neophodno je formirati kvalitetnu bazu kako gradskog građevinskog zemljišta tako i poljoprivrednih i šumskih površina. Ova baza mora biti urađena u GIS formatu i dostupna javnosti. Drugi korak bi bio donošenje odluke kojom bi se utvrdio metoda izračuna vrijednosti zemljišnih površina. Izgradnja sveobuhvatnog sistema podrazumijeva formiranje službe (ili u okviru neke od postojećih) koja će gazdovati zemljištem (eventualno ukupnom) imovinom općine. Služba mora osigurati tržišno funkcioniranje cijelog sistema, ali stalno vodeći računa da je prostor nenadoknativ resurs i da dijelovi prostora imaju javni značaj i tada oni nemaju cijenu. Ovakav pristup zahtijeva kontinuirano i sveobuhvatno planiranje.

Paralelno sa ovim koracima neophodno je donijeti cijeli niz pratećih odluka koje će uspostaviti sustav u zemljišnoj politici.

2. POLJOPRIVREDNO I ŠUMSKO ZEMLJIŠTE

Za racionalno i održivo korištenje šumskog i poljoprivrednog zemljišta utvrđuju se sljedeći posebni ciljevi:

- očuvanje poljoprivrednog zemljišta od najezde njegovog pretvaranja u građevinsko zemljište predstavlja trajnu obvezu svih korisnika prostora. Kvalitetnim odnosima u izboru proizvodnih kultura i uz primjenu primjera suvremenih agrotehničkih mjera i proizvodnih sustava moguće je postići znatne efekte koje omogućavaju blago podneblje i obilje sunca.
- poljoprivredno zemljište trebalo bi predstavljati okosnicu budućeg gospodarskog razvitka općine. U tom smislu treba poticati ukрупnjavanje poljoprivrednih parcela (komasacija i arondacija zemljišta, zadruge, udruženja, prehrambeni klasteri) i izlazak poljoprivredne proizvodnje iz sive gospodarske zone.
- potrebno je utvrditi režim korištenja voda u poljoprivredne svrhe i uskladiti ga s vodoprivrednom osnovom.
- zaustavljanje odseljavanja i vraćanje stanovništva u seoska područja sa težnjom da se slijedi demografska praksa kakvu ima moderan svijet
- racionalno korištenje stimulativnih sredstava usmjeravanjem samo na komercijalne grupe proizvoda,
- aktiviranje procesa upošljavanja u sektoru hrane i njegov sinergijski utjecaj na ostale sektore upošljavanja,
- favoriziranje malih i srednjih projekata kako bi se postizala što veća ukupna uposlenost,
- racionalno uspostavljanje bilance hrane kroz rast njene vrijednosti i uspostavljanje trajnog izvoza za favorizirani broj proizvoda.
- U tijeku je izrada strategije poljoprivrede općine Stolac
- Izgradnja pogona za preradu poljoprivrednih proizvoda (otkupne stanice, hladnjače pogoni za preradu voća i povrća)
- Unaprjeđenje vinogradarstva i vinarstva u Općini (podizanje i obnova vinograda, izgradnja mini vinarija)
- Ekološki razvoj proizvodnje i prerade pčelarskih proizvoda
- Identifikacija i izgradnja vinskih cesta na području Općine
- Studija o procjeni zagađenosti poljoprivrednog tla u Općini
- Plasman poljoprivrednih proizvoda kroz razvoj ruralnog turizma.
- šume predstavljaju značajno prirodno dobro koje ima poseban utjecaj na čovjekovu životnu sredinu;
- područje općine pripada hercegovačkom kršu čiji su brdoviti dijelovi obrasli tipičnim biljnim vrstama bez posebnog ekonomskog značaja. Međutim, šume imaju svoje opće korisne funkcije, a zaštita tla od erozije je jedna od najznačajnijih u krškim područjima.
- posebnim programom zaštite treba spriječiti njihovu nekontroliranu eksploataciju, a potaknuti aktivnosti na prikupljanju ljekovitog bilja i lovstva.
- treba preferirati šumsko (ili poljoprivredno) zemljište u svim zaštitnim pojasevima naselja, izvorišta i spomenika kulture.
- kad i gdje god je moguće treba preferirati pošumljavanje listopadnim kulturama jer su otpornije na požar od crnogoričnih. Također, sve lokalne, nekatégorizirane i ostale prometnice treba staviti u funkciju zaštite šuma od požara.
- potrebno je zabraniti vođenje trasa dalekovoda kroz šumsko i poljoprivredno zemljište i poticati njihovo stavljanje u infrastrukturne koridore (uz prometnice).

3. PUTNA INFRASTRUKTURA

Na osnovu snimka postojećeg stanja i procjene stanja i ocjene mogućnosti utvrđuju se sljedeći posebni ciljevi vezani uz cestovni promet:

- osigurati i zaštititi prostor potreban za izmještanje obilaznice Stoca koja je u ovom dokumentu ponuđena u više varijanti, položaj koridora će se dati kod odabira u Planu;

- na temelju prostornog razvoja općine, održanja i razvoja mreže i sustava naselja te s aspekta ruralnog razvoja planirati razvoj lokalne mreže: rekonstrukcija i modernizacija postojećih lokalnih cesta i izgradnja novih, gdje je potrebno;
- osigurati i zaštititi prostor na postojećim magistralnim i regionalnim cestama za njihovu rekonstrukciju i modernizaciju, s obzirom na njihov rang;
- organizirati javni prijevoz putnika na bazi optimalne mreže linija, posebno s aspekta potreba školstva i održanja i razvoja mreže i sustava naselja;
- izgraditi odgovarajući broj autobusnih terminala;
- gdje je moguće i potrebno uz ceste voditi i/ili osigurati staze za biciklistički promet u funkciji turizma, sporta i rekreacije;
- osigurati i zaštititi prostor potreban za izgradnju nove Jadransko jonske autoceste,

4. TEKOMUNIKACIJSKA INFRASTRUKTURA

Budućnost modernoga informacijskog društva, širokopojasnih usluga, će se sigurno zasnivati na optičkoj pristupnoj arhitekturi. Stoga se za oblast telekomunikacija utvrđuju sljedeći posebni ciljevi:

- osuvremenjivanje telekomunikacijskih sustava i infrastrukture elektronskih medija kroz modernizaciju postojeće i izgradnju nove suvremene infrastrukturne mreže i objekata
- razvijanje i dostupnost moderne tehnologije u svim dijelovima Općine, odnosno razvoj iste u ruralnim krajevima, turizmu, školstvu, gospodarskoj djelatnosti i sl.
- uključivanje u jedinstveni europski sustav telekomunikacija.

5. ELEKTROENERGETIKA

- osigurati snabdijevanje potrošača na području općine kvalitetnom električnom energijom.
- Srednjenaponsku gradsku i industrijsku mrežu graditi kao podzemnu-kabelsku, vodeći računa da se maksimalno osigura dvostrano snabdijevanje potrošača električnom energijom.
- Po mogućnosti, srednjenaponsku mrežu gradskog i industrijskog dijela općine formirati odvojeno ili ih prikladno kombinirati, obvezno ih odvajajući od nadzemne srednjenaponske mreže.
- Magistralne dalekovode 20 kV naponske razine graditi i rekonstruirati s pouzdanijim i dugotrajnijim stupovima (po mogućnosti čelično rešetkastim ili betonskim). Tamo gdje to nije moguće srednjenaponsku zračnu mrežu graditi i rekonstruirati s pomoću, kvalitetno i ekološki prihvatljivo impregniranih, drvenih stupova na betonskim nogarima.
- Transformatorske stanice, napose u urbanom dijelu općine, graditi i rekonstruirati na principu slobodnostojećih zidanih ili montažno betonskih objekata, koje se svojim vanjskim izgledom lako mogu uklopiti u urbane sadržaje. Seoske trafostanice rekonstruirati i graditi kao krajnje transformatorske stanice na čelično-rešetkastim stupovima.

6. VODOPRIVREDA

U smislu očuvanja vodnih resursa i u cilju racionalnog korištenja voda utvrđuju se sljedeći posebni ciljevi:

- Za izvorišta za koja su donesene odluke o privremenoj zaštiti izvorišta vršiti aktivne mjere zaštite propisane tim dokumentima, a za izvorišta rijeke Bregave potrebno je provesti istraživanja, uraditi elaborat zaštite potom donijeti pravni akt o njihovoj zaštiti;

- osigurati opskrbu vodom u svim naseljima kompletiranjem, dogradnjom i rekonstrukcijom postojećih sustava, gdje je to moguće;
- napraviti rekonstrukciju i nadogradnju kanalizacijskog sustava na području općine;
- izgraditi projektom predviđeni uređaj za pročišćavanje otpadnih voda;
- detaljno istražiti mogućnost navodnjavanja Dubravske visoravni;
- aktivno sudjelovati i implementirati planska rješenja PPPPO PP Hutovo blato područja obuhvata općine Stolac;

7. KOMUNALNA INFRASTRUKTURA

U centru Općine, kao i u sekundarnim urbanim centrima osigurati potpuno funkcioniranje komunalne infrastrukture, a prije svega:

- u tijeku je izrada općinskog Plana upravljanja otpadom. U tom smislu će se riješiti prikupljanje, sortiranje, transport i trajno zbrinjavanje otpada na regionalnu deponiju;
- dugoročno opredjeljenje općine u oblasti upravljanja otpadom treba biti organizirano prikupljanje, sortiranje i reciklaža otpada. Kad se za to ostvare uvjeti razmišljati o izgradnji postrojenja za reciklažu ili se povezati s već postojećom infrastrukturom u regiji, a u međuvremenu podizati svijest stanovništva o vrijednosti očuvanja okoliša.
- uklanjanje i sanacija postojeće deponije i divljih deponija na području Općine.
- konstantno raditi na održavanju čistoće naseljenih mjesta i javnih površina;
- svakom naseljenom mjestu osigurati javnu rasvjetu;
- zaštititi i održavati groblja i graditi mrtvačnice u Općini – odrediti upravitelja tih groblja sukladno Zakonu.

8. STANOVNIŠTVO

Planiranjem daljeg razvoja općine Stolac potrebno je poboljšati uvjete života stanovnika stvaranjem novih radnih mjesta i osigurati ujednačenost uvjeta za življenje na selu i gradu. To je moguće postići poboljšavanjem opreme društvene infrastrukture u naseljima. Na taj način bi se zadržalo domicilno stanovništvo a prostor učinio privlačnim za doseljavanje i povratak.

9. NASELJA

U smislu boljeg funkcioniranja i očuvanja naseljenih prostora potrebno je:

- osigurati ravnomjeran i policentričan razvitak cijele općine Stolac
- provoditi mjere u cilju decentralizacija i rasterećenja pritiska na općinski centar;
- ujednačiti uvjete života u ruralnim naseljima s uvjetima života u Stocu;
- osigurati bolju infrastrukturnu opremljenost i razvitak mreže društvenih objekata;
- trajno spriječiti stihijski razvitak i zaustaviti linijsku izgradnju naselja prema prometnoj logici;
- trajno očuvati poljoprivredno zemljište;
- pravilno planirati prostor oko novih planiranih zona korištenja prostora
- poticati ruralni razvitak;
- poticati proces urbanizacije u smislu prodiranja urbanog načina života u ruralne sredine, a isti proces u obrnutom smjeru (doseljavanje stanovništva u urbane sredine) pokušati staviti pod kontrolu omogućavanjem boljih uvjeta za ostanak u manjim naseljima;
- planirati zone za očuvanje tradicijskih vrijednosti (etno -sela)
- stvoriti uvjete za korištenje i uređenje prostora naselja;
- u ruralnim naseljima propisati uvjete izgradnje u skladu s ruralnim stanovanjem;

- upoznavanje javnosti s procedurama i obvezama donošenja prostorno planske, a dalje i detaljne planske dokumentacije kao instrumenta zajedničke kontrole procesa i gospodarenja prostorom;
- u stambenoj politici poticati izgradnju stambenih, stambeno – poslovnih i poslovnih objekata svojstvenih našem kulturnom, klimatskom i geografskom okruženju;
- stimulirati razdvajanje stambenih i poslovnih funkcija unutar jednog objekta u područjima izvan urbanih naselja.

10. GOSPODARSTVO I TURIZAM

Ostvarenje predloženih inicijativa u oblasti poljoprivredne proizvodnje hrane i pića, turizma, kao i u poduzetništvu uopće, je danas u prilično oštrom kontrastu sa realnim životom u Stocu. Iskorištenje realnih razvojnih mogućnosti je moguće ostvarenjem ciljeva kojima bi se trebalo osigurati postepeno, ali dinamično kretanje prema planiranom razvoju.

Zato ciljeve gospodarskog razvoja u narednom razdoblju treba usmjeriti na:

- Ubrzanje ekonomskog rasta koji bi trebalo da se kreće po stopi od najmanje 15% godišnje,
- Zaustaviti trend povećanja nezaposlenosti, stvaranjem uvjeta povećanja zaposlenosti najmanje 5% godišnje u poduzetničkom sektoru, uključujući i poljoprivrednu proizvodnju,
- Rast investicija u poduzetničke projekte i javnu infrastrukturu za osiguranje konkurentnosti lokalne sredine u privlačenju privatnih investitora,
- Rast životnog standarda ljudi u općini, ne samo kroz veće plaće, veću zaposlenost i dohodak, nego i kroz kvalitetu javnih servisa koji se pružaju građanima (obrazovanje, zdravstvo, socijalna zaštita, javni promet, podrška biznisu i slično),
- Poduzimanje mjera za prevođenje sivog gospodarskog sektora u formalnu ekonomiju, kroz razvijanje stimulativnih mjera,
- Promoviranje razvojne mogućnosti turizma, sa posebnim naglaskom na turističke manifestacije i privlačenje stranih turista u kulturološkom i lovnom turizmu i na mogućnosti integralne ponude turističkih sadržaja u koje nudi područje Mostar-Međugorje- Stolac- Neum,
- Poticanje razvoja malih i srednjih poduzeća povezivanjem sa projektima proizvodnje organske hrane,
- Razvijanje projekata očuvanja okoliša cjelokupnog područja općine, kao okvira za promoviranje atraktivnog ruralnog turizma.

11. DRUŠTVENA INFRASTRUKTURA

Planiranjem daljeg razvoja društvene opremljenosti naselja općine Stolac treba poduzimati mjere za zadovoljenje sljedećih ciljeva:

Osigurati takvu opremljenost društvenom infrastrukturom koja će moći zadovoljiti potrebe domaćeg stanovništva ali i budućih posjetitelja, odnosno uopće zahtjeve razvitka turizma i ostalih planiranih gospodarskih djelatnosti.

Distribuirati društvene funkcije i na ostala naselja van općinskog centra s ciljem njihovog jačanja u planiranom sustavu naselja.

12. ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

Vode

- Uspostaviti konstantan monitoring površinskih i podzemnih voda kako bi se utvrdili konkretni uzročnici te definirale jasne mjere za rješavanje problema zagađenosti voda.
- Svi aktualni i budući korisnici voda moraju provoditi rigorozne mjere očuvanja što veće kvalitete voda, a to podrazumijeva potpuno onemogućivanje direktnog ispuštanja otpadnih voda u vodotoke i podzemlje bez prethodnog pročišćavanja te uklanjanje otpada sa zemljišta kako bi se utjecalo na poboljšanje kvaliteta podzemnih voda.
- Provoditi ostale mjere predviđene zakonskim okvirom iz oblasti voda.

Zrak

Stanje kvaliteta zraka na području Općine je relativno dobro. Da bi se ovakvo stanje sačuvalo, u planskom periodu je potrebno:

- primjenom aktualnih propisa o zaštiti kvaliteta zraka onemogućiti ispuštanje zagađujućih plinova;
- izraditi i redovno voditi Katastar zagađivača, od onih u domaćinstvima, do industrije, prometa i poljoprivrede.

13. KULTURNO-POVIJESNO I PRIRODNO NASLIJEĐE

Bogata kulturno-povijesno i prirodno naslijeđe zahtijeva povećanu pažnju i njegu. U tom smislu potrebno je:

- zaštićene objekte, krajolike i područja prirodnih rijetkosti maksimalno čuvati i njegovati;
- za sva zaštićena područja potrebno je provesti proces inventarizacije, valorizacije i kategorizacije sukladno važećoj zakonskoj regulativi;
- omogućiti očuvanje prirodnih vrijednosti i njihov kontroliran razvoj u uvjetima koji ne narušavaju prirodno stanje, odnosno kojim se pridonosi njihovom poboljšanju i oporavku;
- podizati kulturu očuvanja i zaštite kulturno-povijesnih i prirodnih rijetkosti odgojno-obrazovnim sustavom;
- evidentirati sve arheološke lokalitete, provesti detaljna arheološka istraživanja na značajnijim, valorizirati ih, označiti, zabilježiti i urediti;
- lokalitete koji su trenutno u statusu nacionalnog spomenika ili spomenika s privremene liste uključiti u turističku ponudu te ih opremiti potrebnom infrastrukturom;
- odrediti objekte graditeljske baštine koji imaju posebnu kulturnu, estetsku i ambijentalnu vrijednost, te ih obnoviti i uključiti u turističku ponudu;
- propisati mjere zaštite graditeljske baštine i uvjete rekonstrukcije objekata, odnosno nove izgradnje koja ne smije narušavati ambijent;
- oformiti službu pri Općini koja će provoditi propisane mjere i raditi na projektima prezentacije kulturno povijesne baštine, te podizanju svijesti stanovnika;
- pokrenuti sve aktivnosti za zaštitu pojedinih lokaliteta na lokalnoj razini;
- osnovati jedno ili više nadležnih tijela za zaštitu nematerijalne kulturne baštine;
- utemeljiti instituciju za dokumentiranje nematerijalne kulturne baštine i olakšavanja pristupa tim institucijama;
- napraviti popis nematerijalne kulturne baštine koja je prisutna. Popis redovito ažurirati;

Osnivanjem ovakvih institucija osiguralo bi se priznavanje, poštivanje i podizanje vrijednosti nematerijalne kulturne baštine u društvu, posebice putem:

- obrazovnih i informativnih programa te programa u cilju podizanja svijesti usmjerenih na širu javnost, posebice mlade ljude;

- posebnih obrazovnih i programa izobrazbe unutar zajednica i skupina na koje se ti programi odnose;
- aktivnosti za izgradnju kapaciteta za zaštitu nematerijalne kulturne baštine, posebice gospodarskih i znanstvenih istraživanja i neformalnih načina prenošenja znanja;
- informiranja javnosti o opasnostima koje prijete toj baštini;
- unaprjeđivanja obrazovanja u svrhu zaštite prirodnih prostora i memorijalnih mjesta čije je postojanje potrebno za izražavanje nematerijalne kulturne baštine;
- programa, projekata i aktivnosti za zaštitu nematerijalne kulturne baštine kroz međunarodnu suradnju i pomoć;
- pomoći udrugama koje se bave sakupljanjem ove građe

14. PROSTORNO PLANIRANJE

U oblasti donošenja prostorno – planske dokumentacije potrebno je:

- izraditi i donijeti urbanističke planove za općinski centar;
- izraditi i donijeti regulacijske ili zoning planove za planirane gospodarske, turističke ili rekreacijske zone;
- osigurati kadrovsko i tehničko osposobljavanje općinskih službi za pripremu prostorno-planske dokumentacije, kao i praćenje i realizaciju iste.

15. GEOGRAFSKI INFORMACIJSKI SUSTAV

- Jedna od osnovnih podloga za kvalitetno usmjeravanje prostornog uređenja općine je GIS (geografski informacijski sustav). Stoga je neophodno da se što prije ovaj sustav usvoji i proširi na sve relevantne domene i razine. Postojanje GIS-a predstavlja i jedan od uvjeta za ponašanje vlasti, pravnih subjekata i građana prema europskim standardima.

Dinamički aspekt ciljeva

Svi prethodno navedeni ciljevi prostornog razvoja imaju i svoju dinamičku dimenziju. Međutim, teško je neke ciljeve deklarirati kao kratkoročne, srednjoročne ili dugoročne. Ipak, ono što je najprije potrebno uraditi i što predstavlja podlogu za sve ostale ciljeve su ciljevi koji se tiču državnih struktura i upravljanja, zakonodavne djelatnosti, unaprjeđenja lokalne samouprave te učešća pojedinaca u svim procesima kreiranja i upravljanja sustavima iz oblasti planiranja, organizacije i unaprjeđenja menadžmenta na svim razinama. Nakon toga je potrebno odrediti ciljeve koji imaju utjecaj na razne oblasti, odrediti prioritete te utvrditi rokove i nositelje dostizanja određenih ciljeva.

2. PROJEKCIJA DEMOGRAFSKOG RAZVITKA

2.1. OSNOVNA POLAZIŠTA ZA PROJEKCIJU STANOVNIŠTVA

Projekcije su izuzetno važna metoda ne samo u demografskoj znanosti, nego i u planiranju društvenoga i ekonomskog razvoja zemlje. Posebno su važne za kreiranje slike o budućem kretanju i promjenama u strukturama stanovništva, odnosno za određivanje buduće demografske politike. One pokazuju kakav će biti razvitak stanovništva na osnovi hipoteza koje mogu, ali i ne moraju biti ostvarene u doba njihova postavljanja.

Projekcije stanovništva ne znače onaj obim i strukturu stanovništva koje će se stvarno i desiti, već onu koja je manje ili više vjerojatna u zavisnosti od pretpostavljenih promjena nataliteta, mortaliteta i migracija.

Izradi svake projekcije prethodi izbor metoda koje će se koristiti.

Za potrebe izrade projekcija stanovništva koriste se uglavnom dva osnovna metoda. To su matematički ili metoda formule i analitički ili metoda komponenata. Iako oba metoda omogućavaju obračun budućeg stanovništva njihov izbor ovisi od raspoloživosti podataka o populaciji za koju se izrađuje projekcija, dužine projiciranog razdoblja za koji se radi projekcija, veličine i tipa populacije itd. Raspoloživost podataka neophodnih za izradu projekcija stanovništva direktno određuje koji će metoda biti primijenjen.

Pošto za općinu Stolac posjedujemo podatke samo za ukupni broj stanovnika dobiven po prvim preliminarnim rezultatima Popisa stanovništva iz 2013. godine, koji nije razrađen prema dobnoj, spolnoj, obrazovnoj i drugim strukturama, bili smo primorani odabrati matematički model pomoću regresijske analize za izračun budućeg broja stanovništva općine Stolac.

2.2. PROGNOZA BROJA STANOVNIKA DO 2023. GODINE

Budući razvoj stanovništva od interesa je ne samo za demografiju već i za ekonomiju, sociologiju, geografiju, ekologiju i druge discipline koje se sa svoga aspekta bave pitanjima stanovništva. Države, županije, općine te naposljetku i gradovi su zainteresirani za ekonomske, socijalne, političke i ekološke posljedice rasta stanovništva i demografskih promjena. Različiti društveno-ekonomski i prostorni planovi ne mogu se ni zamisliti bez prethodno izrađenih projekcija stanovništva koje se tiču njegove veličine i sastava prema različitim karakteristikama (zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvo, socijalna osiguranja, prostorni i urbanističko planiranje i drugo).

2.2.1. Tendencije u broju stanovnika do 2023. godine

Porast stanovništva zavisi od prirodne komponente, tj. od prirodnog priraštaja, ali i od migracijskog salda.

Prirodni priraštaj se izražava kroz rođenje i smrt. Broj rođenih naziva se natalitet, a broj umrlih mortalitet. Prirodni priraštaj predstavlja razliku između broja rođenih i broja umrlih osoba u odnosu prema ukupnom broju stanovnika.

Emigracija se naziva iseljavanje stanovništva. Doseljavanje stanovništva se naziva imigracija. Kretanje stanovništva naziva se migracija.

U Općini Stolac uzroci migracijama su najčešće ekonomski. Elementarne nepogode, bolesti, glad, ratno stanje također utiče na odlazak na rad u druge regije. Sa pojavom industrije ojačala su kretanja stanovništva iz sela u gradove. U novije vrijeme sve su češće migracije putujućih radnika poznate pod imenom radnički nomadizam. Radnici gravitiraju drugom području radi zasnivanja radnog odnosa, učenici da bi pohađali i završili škole koje nemaju na raspolaganju u svojem mjestu, bolesnici da bi dobili potrebnu medicinsku njegu, a sve to iz razloga da bi zadovoljili svoje egzistencijalne i društvene potrebe.

Prema preliminarnim rezultatima Popisa stanovništva Federalnog zavoda za statistiku iz 2013. godine u općini Stolac živi 14.881 stanovnik po Daytonskom sporazumu, što je prema Popisu stanovništva iz 1991. godine manje za 3.800 stanovnika.

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku općina Stolac je u razdoblju od 2001. do 2012. godine imala broj živorođene djece i umrlih osoba kako je prikazano u sljedećoj tablici.

Tablica 3. Broj rođenih, umrlih i prirodni priraštaj stanovništva u općini Stolac u razdoblju između 2001-2012. godine

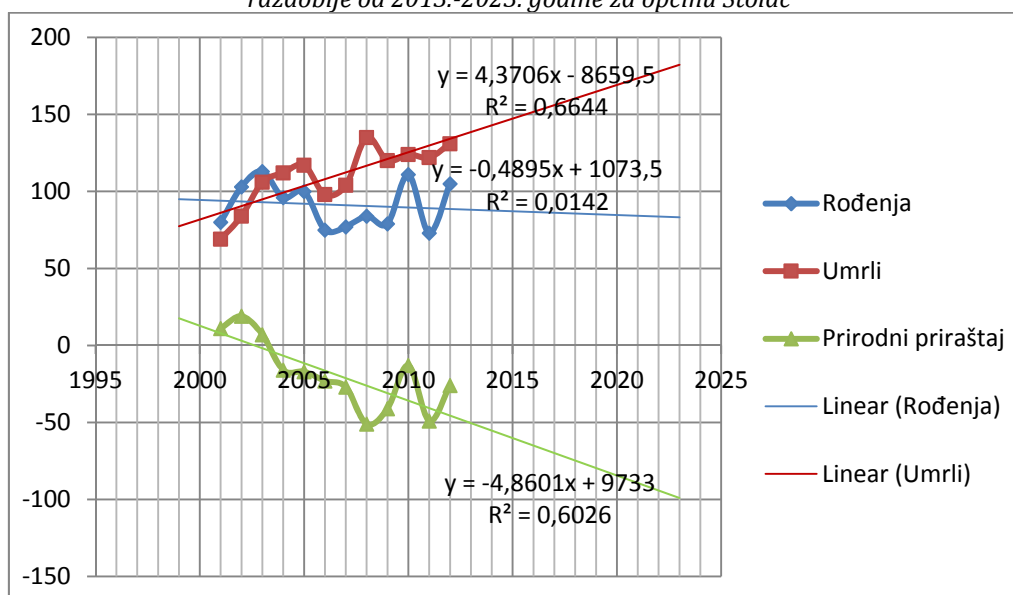
2012. godine

	Stolac						
	Rođenja			Umrli			
Godina	Živorodeni	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Prirodni priraštaj
2001	80	38	42	69	36	33	11
2002	103	44	59	84	45	39	19
2003	113	55	58	106	55	51	7
2004	96	59	37	112	61	51	-16
2005	100	52	48	117	67	50	-17
2006	75	36	39	98	41	57	-23
2007	77	37	40	104	65	39	-27
2008	84	44	40	135	72	63	-51
2009	79	35	44	120	68	52	-41
2010	111	52	59	124	68	56	-13
2011	73	40	33	122	67	55	-49
2012	105	53	52	131	70	61	-26
Ukupno	1096	545	551	1322	715	607	-226

Izvor: Demografski bilteni Federalnog zavoda za statistiku BiH u razdoblju od 2001-2012. godine

Iz tablice možemo vidjeti da je u razdoblju od 12 godina u općini Stolac prema matičnim knjigama rođenih rođeno ukupno 1.096 djece, od čega 545 (49,73%) dječaka i 551 (50,27%) djevojčica. U istom razdoblju prema matičnim knjigama umrlih, umrlo je 1.322 stanovnika od čega 715 (54,08%) muškaraca i 607 (45,92%) žena. Prema demografskim podacima, u razdoblju od 12 godina, ukupni prirodni prirast stanovništva je iznosio -226 stanovnika.

Grafikon 1. LINEARNI MODEL - Prognoza apsolutne stope nataliteta, mortaliteta i prirodnog priraštaja za razdoblje od 2013.-2023. godine za općinu Stolac

Prema formuli linearnog trenda za prirodni prirast $y = -4,860X + 9733$ gdje je varijabla y broj stanovnika, a varijabla x godina, koja je u grafikonu označena zelenom bojom, moguće je izračunati prirodni prirast stanovništva za svaku od sljedećih godina.

Tablica 4. Izračun procjene prirodnog prirasta prema linearnom modelu za općinu Stolac

Godina	Procjena prirodnog prirasta prema linearnom trendu
2013	-50
2014	-55
2015	-60
2016	-65
2017	-70
2018	-75
2019	-80
2020	-84
2021	-89
2022	-94
2023	-99
Ukupno	-822

Iz linearnog modela prirodnog prirasta, možemo procijeniti da će do 2023. godine općina Stolac zbog pada broja rođenog i rasta broja umrlog stanovništva izgubiti 822 stanovnika.

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku općina Stolac je u razdoblju od 2009. do 2013. godine imala doseljenog i odseljenog stanovništva kako je prikazano u sljedećoj tablici.

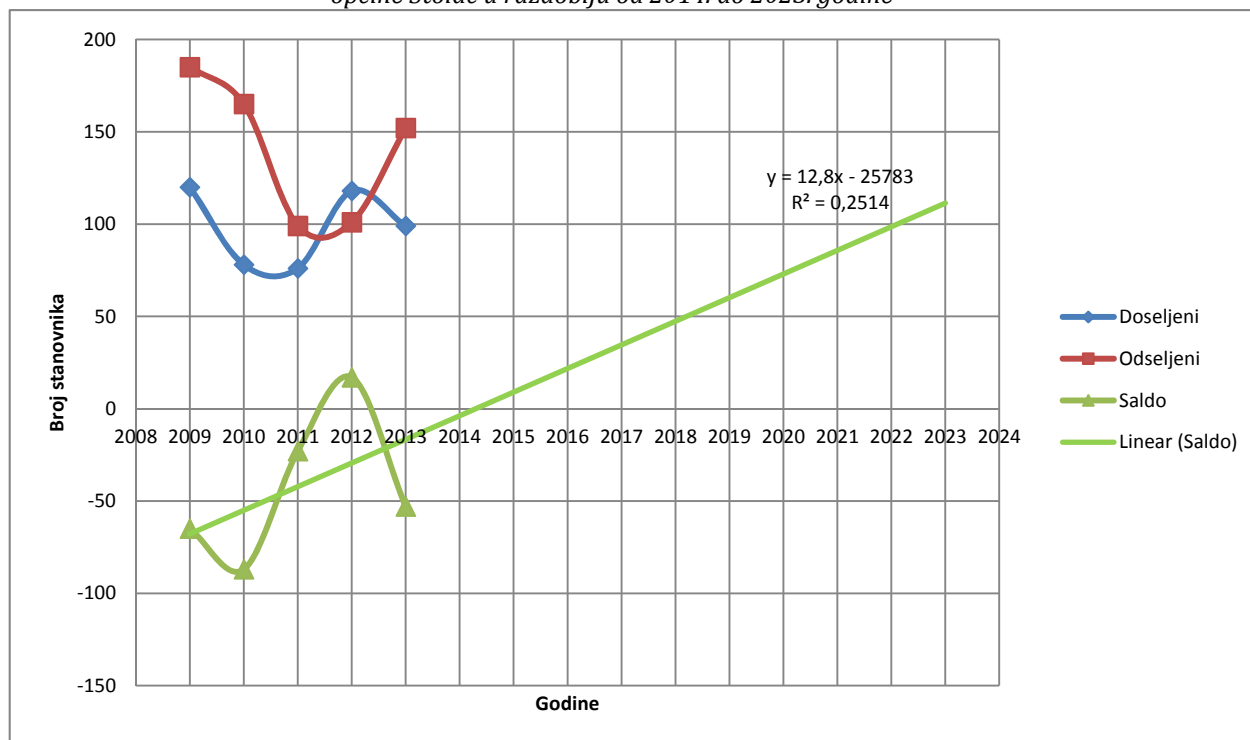
Tablica 5. Migracija stanovništva na području općine Stolec od 2009. do 2013. godine

	Općina Stolec		
Godina	Doseljeni	Odseljeni	Saldo
2009	120	185	-65
2010	78	165	-87
2011	76	99	-23
2012	118	101	17
2013	99	152	-53
UKUPNO	491	702	-211

Izvor: Priopćenja Federalnog zavoda za statistiku o migracijama stanovništva

Na osnovu podataka iz predhodne tablice možemo vidjeti da je u proteklih pet godina, od 2009. do 2013. godine u općinu Stolec doselilo 491 stanovnik, a odselilo 702 stanovnika. Prema tome, migracijski saldo je negativan i za proteklih pet godina iznosi 211 stanovnika. Na osnovu podataka iz tablice, napravljena je regresijska analiza migracijskog salda općine Stolec.

Grafikon 2. LINEARNI MODEL - Prognoza migracijskog salda stanovništva općine Stolec u razdoblju od 2014. do 2023. godine

Budući da Federalni zavod za statistiku ima podatke o migracijama u općini Stolec samo za posljednjih pet godina, u tom razdoblju migracijski saldo stanovništva varira iz godine u godinu iako je čitavo vrijeme negativan.

Prema formuli linearnog trenda za prognozu migracijskog salda stanovništva $y = 12,8x - 25783$ gdje je varijabla y broj stanovnika, a varijabla x godina, koja je u grafikonu označena zelenom bojom, moguće je izračunati migracijski saldo stanovništva za svaku od sljedećih godina.

Tablica 6. Procjena migracijskog salda stanovništva općine Stolac u razdoblju od 2014. do 2023. godine

Godina	Procjena migracijskog salda
2014	-4
2015	9
2016	22
2017	35
2018	47
2019	60
2020	73
2021	86
2022	99
2023	111
Ukupno	538

Ukoliko u obzir uzmemo sve migracijske podatke kao relevantne dane u tabeli 6, možemo zaključiti da je ukupni migracijski saldo općine Stolac za razdoblje od 2014. do 2023. godine 538 stanovnika.

Prema linearnim modelima procjenjivanja prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva može se po formuli procjene broja stanovnika izračunati broj stanovnika u općini Stolac 2023. godine.

PROCJENJENI BROJ STANOVNIKA = POSLJEDNJI POPIS STANOVNIŠTVA + PRIRODNI PRIRAST + MIGRACIJSKI SALDO

Broj stanovnika po prvim preliminarnim rezultatima Popisa stanovništva BiH iz 2013. u 21 naseljenom mjestu u općini Stolac iznosi **14.881** stanovnika i kao takav koristit će se u sljedećim budućim projekcijama stanovništva općine Stolac.

U općinu Stolac u 2023. godini možemo očekivati po prognozama ovog prostornog plana **14.597 stanovnika sa uključenim migracijama** u izračun budućeg broja stanovnika.

Uz pretpostavku da podaci migracijskog kretanja stanovništva nisu relevantni, jer su kroz period od 5 godina varirali dovoljno da ne pružaju mogućnost za preciznu procjenu migracijskog salda, možemo procijeniti da će broj stanovnika u općini Stolac 2023. godine biti 14.059.

U općinu Stolac u 2023. godini možemo očekivati po prognozama ovog prostornog plana **14.059 stanovnika bez uključenih migracija** u izračun budućega broja stanovnika.

Demografski procesi ukazuju na to da će se nastaviti silazni trend u narednom razdoblju što će dovesti do globalne depopulacije ove regije.

Kako posljednjim popisom stanovništva nisu precizirani podaci vezani za spol i dob stanovništva, tako nije ni ovom projekcijom moguće procijeniti o kakvom se stanovništvu radi. Da li se migracijski saldo smanjio vraćanjem starijeg broja stanovništva koji je radio i živio u inozemstvu do ostvarene mirovine, ili možda vraćanjem mlađeg stanovništva, povratnika, i drugih.

Važno je napomenuti da se rezultati u ovom poglavlju temelje na statističkim modelima i da oni kao takvi funkcioniraju samo uz uvjet da se ekonomske, političke, društvene i prirodne prilike ne mijenjaju.

Iako statističke projekcije ukazuju na to da se u narednom desetoplanskom periodu očekuje pad broja stanovnika na području općine Stolac za cca 284 stanovnika, proizvodom ovoga plana, planerska procjena poduzeća Ecoplan je da će stanovništvo općine Stolac održati broj stanovnika na istoj razini. Razlog tome su smanjene migracije i sve veći povratak stanovništva u Općinu.

2.2.2. Tendencije u koncentraciji stanovnika

Dobiveni podaci po naseljima općina, preliminarnim Popisom stanovništva iz 2013. godine omogućuju nam da se izvrše i procjene koncentracije stanovništva unutar općinskih granica. U tu svrhu treba imati u vidu veličinsku strukturu naselja i tendencije u koncentraciji stanovništva u njima.

U pravilu, broj stanovnika u većim naseljima brže raste nego u manjim, unatoč razmjerno nižoj stopi prirodnog priraštaja. Uzrok tome je u unutar općinskim migracijama koje više nego kompenziraju sporiji prirodni priraštaj.

Najmanja naselja pokazuju opću tendenciju praznjenja, bilo zbog veće sklonosti migracijama ili zbog starosti stanovništva u njima.

Na ukupno 14.881 stanovnik koji danas žive u Općini procijenjeni budući broj stanovnika za 2023. godinu iznosi 14.597 s uračunatim migracijama u procjenu i 14.059 stanovnika bez uračunatih migracija u buduću procjenu stanovništva.

Prostornim planom je evidentirano 21 naseljeno mjesto, dok je u popisu stanovništva 2013. godine evidentirano 19 naseljenih mjesta Općine Stolac po Daytonskom sporazumu.

Popisom su stanovnici stolačkog naselja Bobanovo pripisani naselju Crnići-Greda, a stanovništvo Vidova polja stolačkom naselju Poplati.

U procjeni tendencija po naseljima je, radi pojednostavljenja postupka u kalkuliranju, računato s stopom koja predstavlja omjer broja stanovništva po naseljima u odnosu na ukupan broj stanovnika u cijeloj Općini te su tako izvedene projekcije predstavljene u tabličnom prikazu u nastavku.

Tablica 7. : Koncentracija stanovnika po naseljima u općini Stolac u periodu od 2013-2023 godine

NASELJA	UKUPNO POPISANIH OSOBA U OPĆINI STOLAC U 2013.G	PROCJENJENI BROJ STANOVNIKA S URAČUNATIM MIGRACIJAMA PO NASELJIMA U 2023.G	PROCJENJENI BROJ STANOVNIKA BEZ URAČUNATIH MIGRACIJA PO NASELJIMA U 2023.G
Aladinići	1255	1231	1186
Barane	85	83	80
Bjelojevići	231	227	218
Borojevići	603	591	570
Burmazi	226	222	214
Crnići-Greda	749	735	708
Crnići-Kula	580	569	548
Hodovo	386	379	365
Komanje Brdo	10	10	9
Kozice	159	156	150
Kruševo	242	237	229
Ošanjici	1023	1003	966
Pješevac-Greda	431	423	407
Pješevac-Kula	763	748	721
Poplati	1428	1401	1349
Poprati	269	264	254
Prenj	731	717	691
Rotimlja	690	677	652
Stolac	3957	3881	3738
Trijebanj	298	292	282
Bobanovo naselje	765	750	723
UKUPNO STANOVNIKA ZA OPĆINU STOLAC U FBIH PO DAYTONSKOM SPORAZUMU	14.881,00	14.597,00	14.059,00

U narednoj tablici je prikazana koncentracija broja stanovnika po veličini po naseljima u općini Stolac u periodu od 2013.-2023. godine. Među većim naseljima u općini ističu se Stolac, Poplati, Aladinići, Ošanjici, Bobanovo naselje dok je najmanja koncentracija stanovnika na području naselja Kozice, Barane i Komanjeg Brda.

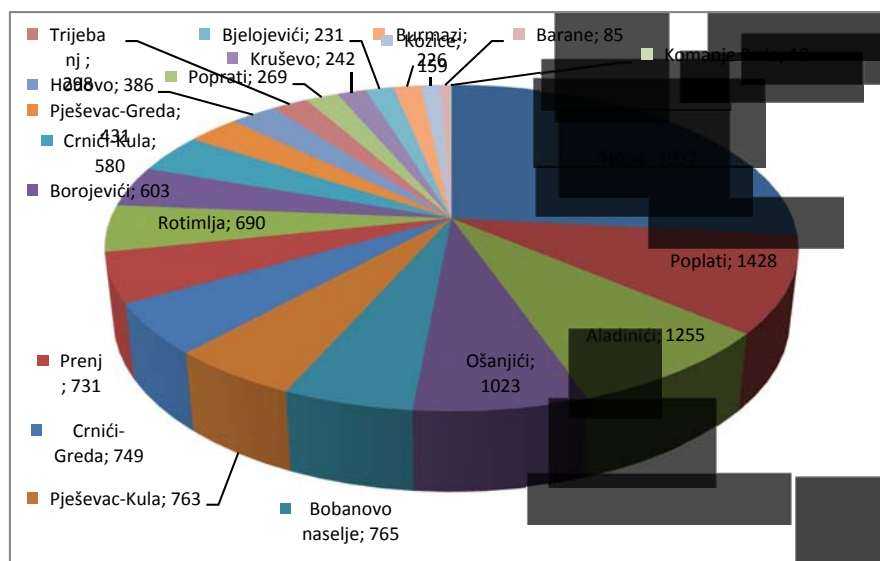
Tablica 8. : Koncentracija stanovnika po veličini po naseljima u općini Stolac u periodu od 2013.-2023. godine

NASELJA	UKUPNO POPISANIH OSOBA U OPĆINI STOLAC U 2013.G	PROCJENJENI BROJ STANOVNIKA S URAČUNATIM MIGRACIJAMA PO NASELJIMA U 2023.G	PROCJENJENI BROJ STANOVNIKA BEZ URAČUNATIH MIGRACIJA PO NASELJIMA U 2023.G
Stolac	3957	3881	3738
Poplati	1428	1401	1349
Aladinići	1255	1231	1186
Ošanjići	1023	1003	966
Bobanovo naselje	765	750	723
Pješevac-Kula	763	748	721
Crnići-Greda	749	735	708
Prenj	731	717	691
Rotimlja	690	677	652
Borojevići	603	591	570
Crnići-Kula	580	569	548
Pješevac-Greda	431	423	407
Hodovo	386	379	365
Trijebanj	298	292	282
Poprati	269	264	254
Kruševo	242	237	229
Bjelojevići	231	227	218
Burmazi	226	222	214
Kozice	159	156	150
Barane	85	83	80
Komanje Brdo	10	10	9
UKUPNO STANOVNIKA ZA OPĆINU STOLAC	14.881	14.597	14.059

Radi smanjenja migracija i sve većeg broja povratka stanovništva u Općinu u narednom desetoplanskom periodu se očekuje da će Općina održati isti broj stanovnika unatoč pokazateljima koji su dobiveni demografskom projekcijom ovoga plana.

Budućim demografskim mjerama i populacijskom politikom Općina se nastojati postići održivi broj stanovništva i zaustaviti njegov pad.

Grafikon 3. : Koncentracija stanovnika po veličini po naseljima u općini Stolac u periodu od 2013-2023 godine

Preostaje da se daljim istraživanjima, koja će se vršiti u ostalim dijelovima ovog dokumenta, ispituju predispozicije na osnovi kojih će navedena, a i sva ostala naselja biti verificirana u planskom periodu, jer je izvjesno da samo podatak o broju stanovnika nije dovoljan da bi se odredio dalji razvoj i funkcije u budućem sustavu naselja.

3. PROJEKCIJA NAMJENE I NAČINA KORIŠTENJA PROSTORA

3.1. RAZVITAK SISTEMA NASELJA

3.1.1. GEOMORFOLOŠKE ZNAČAJKE

Područje općine Stolac je smješteno na području Vanjskih Dinarida za koju je karakteristična borano-rasjedno-ljuskava geološka struktura. Uže gledajući teren obuhvaća dvije geotektonske jedinice i to 'svitavsko-ljubušku' tektonsku jedinicu na jugu, te većim dijelom 'čitlučko-stolačku' tektonsku jedinicu na sjevernom dijelu terena. Gledajući pružanje svih geoloških struktura i jedinica jasno je uočljivo kako sve geološke jedinice osim neogenskih i kvartarnih članova, imaju izraziti dinarski smjer pružanja.

Na području općine u općem morfološkom pogledu mogu se izdvojiti šest cjelina, odnosno šest morfoloških prostora određenih značajki, počevši od sjevera:

1. Rotimsko-hodovska morfološka cjelina
2. Dubravska visoravan
3. Sjeverni okršeni karbonatni masivi gornjeg toka Bregave i Radimlje
4. Vidovo polje
5. Kanjon r. Bregave
6. Južni karbonatni masiv Poplat; Kruševo-Burmazi; Bjelojevići

Rotimsko-hodovska morfološka cjelina je izdvojena u sjevernom dijelu općine na području sela Rotimlja, Trijebanj, Hodovo, Kozice i Ljuce.

Relikt neogenskog bazena sa izdvojenim naslagama lapora (Rotimlja) te glinovitih lapora s ugljenom (Hodovo) je specifičnost ove morfološke cjeline. Osim neogenskih naslaga, južni rubovi (Trijebanj i Kozice) su izgrađeni od klastita eocena (pješčenjaci), što zajedno predstavlja jedinstvenu morfološku i hidrogeološku cjelinu sljedećih značajki:

- Klastične naslage (lapori, pješčenjaci te gline), u osnovi su uvjetovale blage reljefne oblike s uglavnom debljom korom trošenja te debljim pedološkim supstratom.
- Glavni recipijent oborinskih voda je Rotimski potok koji u nizvodnom dijelu u karbonatnom masivu između Rotimlje i Hodbine tvori duboki uski kanjon u kojem ovaj vodotok većim dijelom ponire.
- U sklopu terena ove naslage imaju ulogu hidrogeološke značajke bočne barijere. Unutar ovih naslaga su česte serije koje imaju srednje razvijenu pukotinsku poroznost i ograničene kolektorske značajke. Podzemne vode iz ovih serija se lokalno izadanjuju na izvorima manje izdašnosti od kojih su najznačajniji Rotim, Jezerac, Njegovan, Stubline, Gubavac, Koštrc. Iako male izdašnosti, ovi izvori vode su se uvelike koristili za navodnjavanje a voda sa izvora-kapraže Koštrc na padinama Humčine je služila i za pokretanje male hidrocentrale i proizvodnju el.energije za školu (1937 godine). Podzemni vodni resursi se u novije vrijeme intenzivno koriste bušenjem bušenih vodozahvata čija se izdašnost kreće od 1 do 5 l/s, kako za individualne potrebe tako i za potrebe lokalnog vodovoda kojim se snadbjevaju sela navedena sela.
- Izdignuti karbonatni masivi sjeverno i sjeveroistočno od ovog područja (Rudine 558 m n.m., Gradina 680 m n.m. Kotašnica 557 m n.m.), štite od sjevernih vjetrova te je ovo područje povoljnih mikroklimatskih uvjeta.

Povoljni geološki, pedološki, hidrološki i klimatski uvjeti su rezultirali kontinuiranom naseljenošću ovih područja.

Dubavska visoravan se nalazi na sjeverozapadnom i zapadnom dijelu općine. U širem smislu zapadna granica Dubrava je r. Neretva a južna r. Bregava, odnosno ovo područje dijele općine Čapljina, Mostar i Stolac. U stolačkom dijelu Dubrava se nalaze sela Crnići, Aladinići, Prenj, Pješivac te Borojevići na istočnom dijelu. Srednja nadmorska visina je oko 230 m n.m. Najniži dijelovi su južne padine prema kanjonu r. Bregave (120 -150 m n.m.) i Pješevačko polje (oko 200 m n.m.), a istaknuta uzvišenja su Ilijina glava (323 m n.m.), Gradina (338 m n.m.) Cijela visoravan je tektonski ispresijecana rupturama koje zajedno sa prevladavajućom sinklinalnom strukturom imaju generalno pružanje SZ – JI. Južni i krajnji sjeverni dio ove visoravni izgrađuju okršeni vapnenci kredne i eocenske starosti, dok središnji dio izgrađuju većim dijelom gornjeeocenske laporovite naslage – fliš, na više mjesta prekrivene deluvijalnim naslagama od crvenice , sitne drobine i laporovite gline sa humusom. U sklopu terena ove naslage imaju ulogu hidrogeološke značajke bočne barijere. Unutar ovih naslaga su česte serije koje imaju srednje razvijenu pukotinsku poroznost i ograničene kolektorske značajke. Podzemne vode iz ovih serija se lokalno izdaju na izvorima manje izdašnosti. Podzemni vodni resursi se u novije vrijeme intenzivno koriste bušenjem bušenih vodozahvata čija se izdašnost kreće od 1 do 5 l/s, uglavnom za individualne poljoprivredne potrebe. Flišne naslage u izmjeni sa blagim reljefom, debljim pedološkim supstratom, mogućnošću bušenja i crpljenja podzemne vode sa prihvatljivih dubina te povoljna klima su osnovne značajke dubrava što ih čini perspektivnim poljoprivrednim krajem još iz davnina.

Sjeverni okršeni karbionatni masivi gornjeg toka Bregave i Radimlje, je izdvojen sjeverno od mjesta Stolac. Radi se o okršenom vapnenačkom masivu Hrguda odnosno njegovih zapadnih i južnih obronaka. Ova jedinica u cjelini pripada tijelu velike kredne navlake. Duboko usječeni kanjoni r.Bregave i Radimlje ukazuju na visoku okršenost i velika kolektorska svojstva terena.

Vidovo polje - depresijsko područje obuhvaća prostor užeg središta općine i prekriven je aluvijalnim šljunkom i pijeskom te deluvijalnim naslagama. Nalazi se na nadmorskoj visini od 50 do 70 m.

Kanjon r. Bregave, od Vidova polja nizvodno je izdvojen kao zasebna geomorfološka cjelina. Strme litice (visine cca. 150 metara) u kanjonu r. Bregave, zasječene u uglavnom vapnenačke stijene, praktično dijele prostor općine u dva bitno različita dijela u svakom pogledu. Sama uska dolina je izgrađena od aluvijalnih šljunkovito pjeskovitih naslaga s ilovačom. U zavisnosti od hidrološke situacije tok se produžuje i skraćuje i uzvodno i nizvodno u odnosu na njegov stalni dio. U sušnom periodu presuši dio toka nizvodno od Vidovog polja. U periodu velikih voda Bregava teče čitavom dužinom često plaveći usku dolinu. Upravu su ove ekstremne hidrološke dimenzije, odnosno bezvodnost u sušnom i plavljenje u kišnom razdoblju razlog što su inače visokovrijedne površine uz r. Bregavu dobrim dijelom neobrađene. Aluvijani šljunci u dolini Bregave su iznimnih kolektorskih svojstava pogodni za eksploataciju podzemne vode i njeno korištenje u vodoopskrbi i navodnjavanju kako same doline tako i predjela bilo na dubravskoj ili kruševskoj visoravni.

Slika 1. Pogled na dolinu r. Bregave sa južne strane (Kruševo)

Južni karbionatni masiv Poplat; Kruševo-Burmazi; Bjelojevići, zauzima gotovo više od polovine područja općine. Izdvojen je južno od r. Bregave i Vidova polja a u cijelosti je izgrađen od karbonatnih pretežno vapnenačkih naslaga kredne starosti. Dominantnom vapnenačkom građom i izostanakom klastičnih sedimenata, uz druge geološke i tektonske faktore, stvoreni su preduvjeti za intenzivno okršavanje te su formirani karakteristični krški pejzaži izraženi kao razni tipovi krša.

Najveće prostiranje imaju dio krške zaravni ili platoi, s malim uzvišenjima, koji zauzima većinu površine.

Manji dio područja izgrađuju vrtače i uvale koje se u narodu nazivaju i krškim poljima iako nemaju sva obilježja krških polja (gabariti, hidrografija). Uvale su duguljaste udoline izdužena oblika nastale procesom korozijske rubnih dijelova plićih ponikava vezanih rasjedom, u koje su uglavnom plitko akumulirane deluvijalne naslage pretežno crvenica s kršjem vapnenca. Mala rasprostranjenost i „raštrkanost“ ovih udolina ili „polja“ je uvjetovala i sličan raspored malih sela i zaseoka.

Slika 2. Ortofoto pogled na „polje“ u selu Kruševo

Slika 3. Ortofoto pogled na „polje“ u selu Bjelojevići

Obzirom na visok stupanj okršenosti, odnosno naglašenu pukotinsko kaveroznu poroznost i veliku vodopropusnost vapnenaca, područje oskudijeva vodotocima, a razine podzemnih voda koreliraju s dubokim recipijentima Deranskog jezera i r.Bregave, što znatno usložava njeno istraživanje i korištenje.

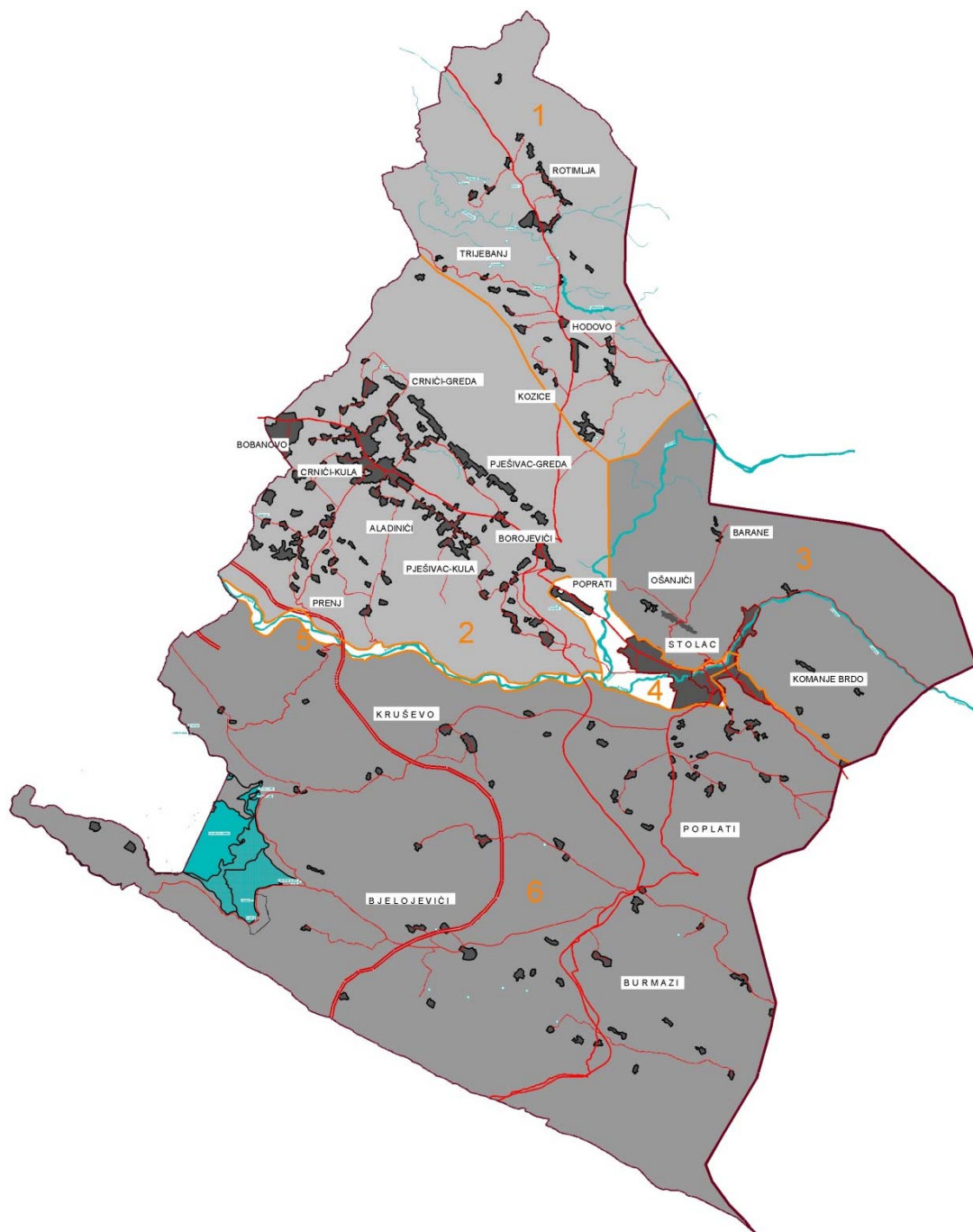
Iako povoljnih klimatskih značajki, ovo područje je ponajprije zbog malih površina pogodnih za poljoprivredu te pomanjkanja vode znatno manje naseljeno s izraženom tendencijom iseljavanja.

3.2. NASELJA

3.2.1. Analiza naselja prema geografsko – morfološkim jedinicama

Analiza naselja neizostavno uključuje analizu geografsko – morfoloških i prirodnih uvjeta koji su uvelike odredili način naseljavanja ovoga prostora. Na sljedećoj slici prikazana je prostorna organizacija naselja prema morfološkim jedinicama, a objašnjenje slijedi dalje u tekstu.

Slika 3: Prostorna organizacija naselja prema morfološkim jedinicama

(izvor: Ecoplan)

Osnovni čimbenik nastanka naselja su prirodni, geografsko - topografski i klimatološki uvjeti. Uz ostale (društvene) čimbenike oni su jedan od glavnih preduvjeta i za njihov opstanak.

Za cijeli prostor općine, s izuzetkom Dubravske visoravni, karakteristično je raspršeno formiranje naselja, po nekoliko kuća u zaseocima. Pogotovo se to odnosi na južni dio općine i naselja Poplat, Burmazi, Bjelojevići i Kruševo. Jedno naselje čini više zaseoka koji često nose prezime njihovih stanovnika. Prema istraživanjima na terenu utvrdili smo da se život u ovim naseljima i veze među njima ostvaruju po geografsko – morfološkoj logici prostora pa ćemo dati kratki pregled prema morfološkim cjelinama:

1. Na prostoru rotimsko – hodovske morfološke cjeline su smještena naselja Rotimlja, Hodovo, Trijebanj i Kozice. Zbog prisustva vode i izdignutih prirodnih masiva u zaleđu (iznad 550 m.n.v.) kojima je ovaj prostor zaštićen od sjevernih vjetrova stvorili su se dobri uvjeti za naseljavanje. Naselja su uglavnom formirana na rubovima polja kako bi se plodna zemlja sačuvala za obradu.

Slika 4: Kozice

(izvor: Ecoplan)

2. Prostor Dubravske visoravni je najgušće naseljen prostor na području općine, na srednjoj nadmorskoj visini od 230m s izdignutim uzvišenjima. Na njemu je smješteno osam naselja: Crnići – Kula, Crnići – Greda, Aladinići, Pješivac – Kula, Pješivac – Greda, Borojevići, Bobanovo i Prenj. Razlog gustom naseljavanju je obilje plodne zemlje. Naselja su zbijena, položena paralelno sa smjerom pružanja slojnica i pomaknuta prema unutrašnjosti ostavljajući plodnu zemlju slobodnu za obradu.

Slika 5: Naselja na Dubravskoj visoravni

(izvor: Ecoplan)

3. Zapadni i južni obronci Hrguda su slabo naseljen prostor, sa samo dva mala i jednim patuljastim naseljem. To su naselja Komanje Brdo, Barane i Ošanjići. Zbog nepovoljnih geografskih uvjeta, malo plodne zemlje i otežanog pristupa nije se formiralo više naselja, a postojeća naselja su uglavnom izgubila nekadašnje stanovništvo.
4. Prostor Vidovog polja nalazi na nadmorskoj visini između 50 i 70 m. Zbog prisustva nadzemnih tokova i povoljnih geografskih uvjeta ovdje se formirao grad Stolac, sa svim svojim specifičnostima te naselje Poprati u neposrednoj blizini Stoca.
5. Na prostoru kanjona rijeke Bregave nema naselja.
6. Na prostoru južnog karbonatnog masiva nalaze se naselja Poplat, Kruševo, Burmazi i Bjelojevići. To su slabo naseljena, raspršena naselja, često sastavljena od zaseoka manjih od 1 ha, grupirana oko manjih krških polja i vrtača, međusobno jako udaljena. Za primjer, sela Bjelojevići i Poplat imaju po 18 zaselaka, selo Kruševo 12 zaselaka i selo Burmazi 11 zaselaka što ukupno čini 59 zaselaka na površini od otprilike 14 400 ha na kojoj, prema procjeni Općine žive 683 stanovnika, a prema popisu stanovništva 2013. nešto malo više od 900. Na ovom području nema nadzemne vode što je razlog slaboj naseljenosti. Ova naselja imaju slab, skoro nikakav demografski potencijal za razvitak, ali imaju vrijedan kulturni i prirodni potencijal (Hutovo blato i Boljuni).

Slika 6: Kruševo, polje u pozadini

(izvor: Ecoplan)

3.2.2. Analiza stvorenih uvjeta za nastanak naselja

3.2.2.1. Ograničenja i metodologija rada

Najveće ograničenje za realnu projekciju naselja predstavljali su preliminarni rezultati popisa stanovništva iz 2013. godine jer njihovi rezultati u pojedinim naseljima daju nerealnu sliku, bitno drukčiju od stvarnog stanja na terenu. Djelomičan razlog je neusklađenost popisa naselja s njihovim prostornim i administrativnim obuhvatom. Konkretno, radi se o naselju Poplat kojemu je dodijeljeno stanovništvo Vidovog polja premda se ono nalazi u urbanoj zoni Stoca dok je stanovništvo Bobanovog pripisano naselju Crnići – Greda. Također, naselje Ošanjići prema popisu stanovništva ima preko 1000 stanovnika, dok svojim funkcijama centraliteta zadovoljava tek najniži rang zaseoka.¹ S druge strane, općina Stolac ne razlikuje se od ostalih općina naše regije po jačanju i rastu središnjeg grada, ali su u odnosu na procjenu Općine preliminarni rezultati prikazali pad od gotovo 1600 stanovnika. Dakle, mala naselja su nerealno narasla, dok se centar općine znatno smanjio, što je proces u koji je teško povjerovati. Stoga smo se, za potrebe projekcije spornih naselja poslužili procjenom Općine Stolac za 2013. godinu koja je korištena u prostornoj osnovi, prije objave preliminarnih rezultata, gdje su brojke nešto realnije, a preostali broj stanovnika *pripisali* gradu Stocu.

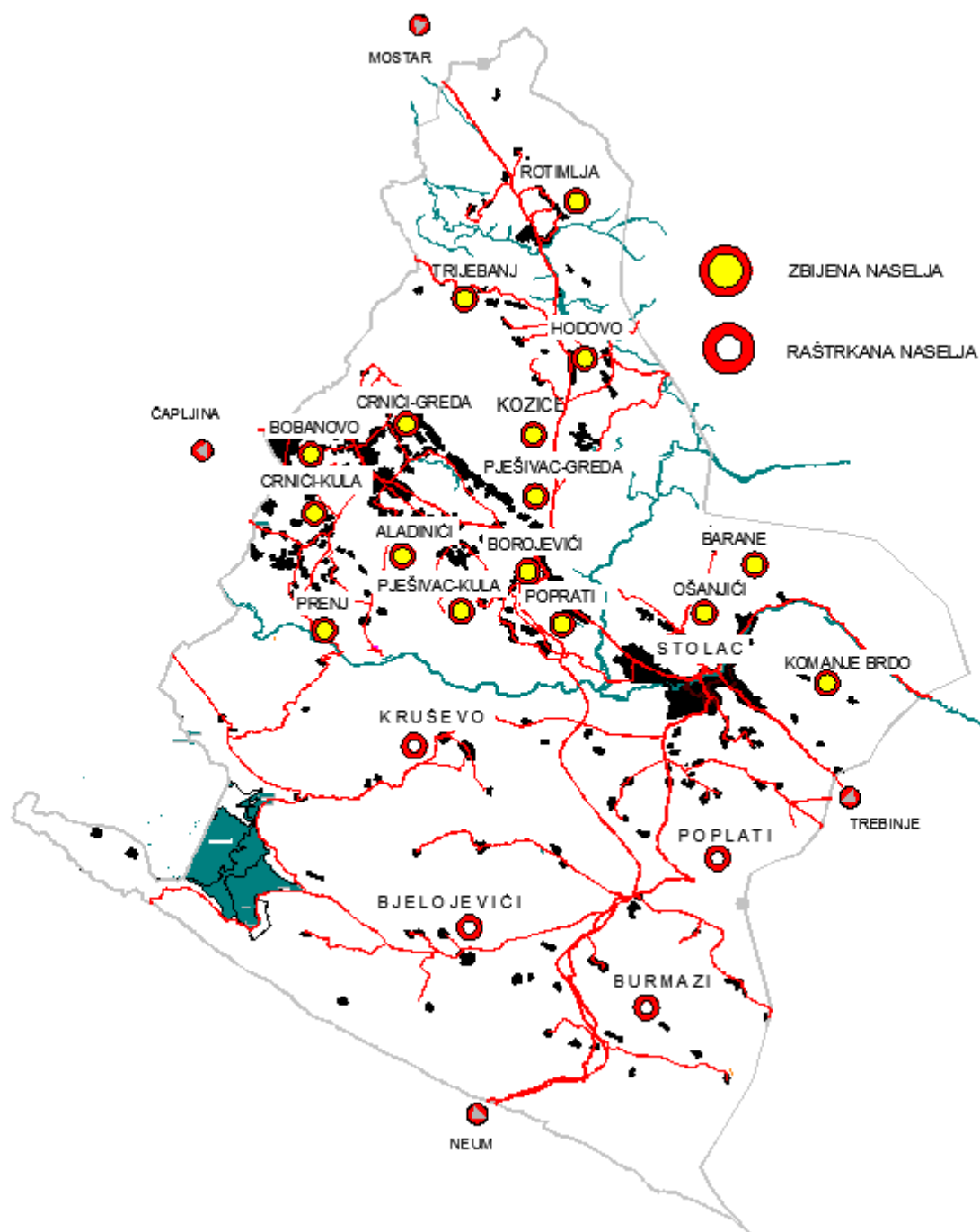
¹ Ova statistička greška datira još iz popisa 1991.

3.2.2.2. Analiza

U općini Stolac postoji 21 naselje, od toga jedno urbano (Stolac) i 20 ruralnih koja su raspodijeljena u kategorije patuljastih, malih, srednjih i velikih sela. Prijelaznih naselja u općini Stolac nema. U sljedećoj tablici prikazana su sva naselja s dijelovima naseljenih mjesta (zaseoka).

Tablica 9. Popis naselja i dijelova naseljenih mjesta (zaseoka)

NASELJENO MJESTO	DIJELOVI NASELJENOG MJESTA (ZASEOCI, ODNOSNO DIJELOVI GRADA U STOCU)
Stolac	Stolac, Krajšina, Zagrad, Bokulja, Kukavac, Poplašići, Begovina, Todorovići
Aladinići	Pijano Brdo, Glavica, Osoje, Škripine,
Bobanovo	Bobanovo
Prenj	Hadžibegovina, Bretovača, Kukalj, Krnjovina, Skaljevina, Grovnica, Ponor, Kapetanovina, Žilići, Strajnik, Humac, Dolumi
Pješivac - Kula	Rivine, Brnadi, Drašje, Japija, Sjenokos
Crnići - Kula	M. Crnići, Bucunarevina
Borojevići	Obradovići, Grivna, Podglavica, Kućišta, Zabrde, Opeša, Kremen, Masline
Rotimlja	Dolovi, Zlobrad, Međine, Huskovići, Kajtavovina, Kula, Kraj Sela, Potkotašnica, Orašlje, Kuline, Dretelj
Hodovo	Hodovo, Brda, Podbrdo, Ljuca
Crnići - Greda	Orbglavica, D. Jasoč, G. Jasoč, Kosovac, Poratak
Pješivac - Greda	Pješivac - Greda
Poplat	Bovan, Obradovića Mahala, Bukvičevina, Marića Mahala, Radića Mahala, Humac, Mihića Mahala, Ružića Mahala, Podbačnik, Podbrde, Karića Mahala, Bodiroke, Zilića Mahala, Vukičevići, Podvrsnik, Dragovilje, Njivice
Poprati	Poprati
Kruševo	Podkula, Udno Polje, Poda, Bačnik, Orahovica, Zagnježde, Cerovo, Drijen, Koščela, Mutapovina, Begovina, Bandurica
Trijebanj	Glavica, Kapića Avlija, Idrizova Mahala, Kula, Brijeg, Mustafića Mahala, Gaj, Odžak, Vučine
Burmazi	Drenovac, Grdijevići, G. Duboka, D. Duboka, Pušišta, Ridica, Udora, Musina Kula, Gleđevci, Festići, Kučinari
Bjelojevići	Ober, Doluša, Matića Mahala, Bjelovčeva Mahala, Brkovina, Kadića Dubrava, Perkovina, Boljuni, Podosoje, Zaušje, Bogutovača, Stupišta, Goluže, Kneževića Kuće, Ostrvo, Čore, Marića Kuće, Ošlj Hrbat?
Ošanjići	Batnoge, Svilići, Topovina
Barane	Barane, Križane
Kozice	Čardaci, Dudovine, Kozice
Komanje Brdo	Komanje Brdo, Baslije

Slika 7: Tipologija naselja

Predviđanja starog prostornog plana

Prema starom prostornom planu planiran je razvitak središta općine, sekundarnih centara Aladinića i Berkovića i centara zajednice sela Hodova i Poplata. Ova predviđanja djelomično su se ostvarila. Grupacija sela sa središtem u Aladinićima, odnosno Crnićima je zaista postala sekundarni centar općine s koncentracijom stanovnika približno jednakoj onoj u Stocu.² Svjesno

²Procjenjuje se da će na području Aladinića, Crnića, Bobanova, Pješivca, Borojevića i Prenja 2023. živjeti 5764 stanovnika, otprilike koliko i u gradu Stocu.

koristimo naziv *sekundarni centar* umjesto uobičajenog *sekundarnog urbanog centra* jer niti jedno ruralno naselje u općini Stolac nema osnovne elemente koji su potrebni za razvitak u prijelazne oblike naselja. Selo Hodovo je s Rotimljom dobilo ulogu centra zajednice sela s funkcijama dovoljnim za zadovoljenje osnovnih životnih potreba. Ova grupacija broji ukupno 1533 stanovnika u selima Rotimlja, Hodovo, Kozice i Trijebanj.

Međutim, na području općine Stolac u posljednjih tridesetak godina dogodile su se velike demografske, administrativne i gospodarske promjene. Berkovići su postali dio drugog entiteta, a selo Poplat, koje je s Hodovom planirano kao centar zajednice sela gotovo se u potpunosti ispraznilo u tridesetak godina (s 535 stanovnika 1981. na 225³ stanovnika 2013.)

Opremljenost fizičkom i komunalnom infrastrukturom

Opremljenost naselja fizičkom i komunalnom infrastrukturom može prikazivati jasnu sliku o njegovoj poziciji unutar sustava naselja, a još jasnije nam pokazuje mogućnosti i potencijale koje neko naselje ima za razvitak i uspinjanje u hijerarhiji naselja.

Prema tablici br. 10, jasno je da je opremljenost telekomunikacijskom i elektroenergetskom infrastrukturom zadovoljavajuća, da je mreža instalacija provedena i da je potrebno raditi na kvaliteti pružene usluge. S druge strane, vodoopskrbni i kanalizacijski sustav nije razveden po teritoriju općine već je fokusiran na veća naselja. Ostala naselja koriste se uglavnom cisternama i septičkim jamama.

Svako naselje ima groblje, a neka od njih i harem, što zadovoljava trenutne potrebe. Sustav zbrinjavanja otpada rješava se na razini općine.

Opremljenost svih naselja osnovnom fizičkom i komunalnom infrastrukturom⁴ glavni je preduvjet za ravnomjeran razvitak cijele općine bez kojega ne možemo očekivati održanje broja stanovnika, a kamoli njegovo povećanje i značajniji gospodarski rast.

³ Procjena Općine Stolac.

⁴ Struja, voda, kanalizacija, telekomunikacije, organizirani odvoz otpada, javna rasvjeta, groblje

Tablica 10. Opremljenost naselja

OPREMLJENOST NASELJA	Stolac	Aladinići	Bobanovo	Prenj	Pješivac - Kula	Crnići - Kula	Borojevići	Rotimlja	Hodovo	Crnići - Greda	Pješivac - Greda	Poplat	Poprati	Kruševo	Trijebanj	Burmazi	Bjeloevići	Ošanići	Barane	Kozice	Komanje Brdo
Vodovod	X	X						X	X	X											
Kanalizacija	X																				
Čatrnje / cisterne	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Septičke jame	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Elektro- instalacije	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Tele- komunikacije	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Javna rasvjeta	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Groblje	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Harem	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Javno parkiralište																					
Deponija	X																				

Stupanj motoriziranosti

U općini Stolac registrirano je ukupno 3035 osobnih i 259 teretnih motornih vozila⁵. Prema tome, stupanj motoriziranosti općine Stolac iznosi 222 vozila na 1000 stanovnika ili 4.51 st./1 vozilo, odnosno 4.9 st./1 osobno vozilo. To je podatak koji govori da nema svaka obitelj automobil te da stanovništvo nije dovoljno mobilno kako bi odlazilo zadovoljiti svoje tjedne ili mjesečne potrebe u centar općine. Nadalje, povezanost većih sela magistralnim cestama s gradom je dobra, ali je povezanost ostalih ruralnih naselja s velikim selima jako loša. Premda je mreža cesta dovoljno razgranata, ceste su u tehnički jako lošem stanju, često neasfaltirane, jednostrane i neodržavane. Ovi podaci ukazuju na potrebu razvijanja centara zajednice sela unutar sustava naselja uz obvezno paralelno poboljšanje tehničkih uvjeta lokalnih cesta.

⁵ Podaci Općine Stolac

3.2.3. Zaključak prostorne analize

Analizom smo utvrdili da je sustav naselja općine pretrpio promjene u odnosu na stanje sa sredine osamdesetih godina prošlog stoljeća kada je prvi (i zadnji) put proučavan. To je svakako bilo očekivano s obzirom na opće promjene političke i gospodarske situacije, ratna razaranja, negativne demografske trendove, gubitak regulatorne uloge države i slično.

Najznačajnija promjena dogodila se 1995. godine kada se prostor općine podijelio između FBiH i Republike Srpske. Broj naselja se smanjio s 36 na 21, a populacija je doživjela pad.

Generalno možemo zaključiti sljedeće:

- izdvajanjem dijelova naselja 1981. godine stvorena su neka nova naselja;
- na području općine nema napuštenih sela;
- u zadnje 42 godine nije nestalo nijedno naselje;
- nakon rata na području općine nastalo je jedno novo naselje;
- patuljasta naselja pojavljuju se tek 1991. godine, a broj stanovnika u njima do danas opada;
- broj patuljastih, malih i srednjih sela konstantno se povećava, dok se broj velikih sela smanjuje;
- do 2013. godine prijelazna naselja su potpuno nestala;
- općina ima samo jedno naselje sa svim elementima urbaniteta – grad Stolac.

Dosada smo dali pregled kategorizacije naselja uz prikaz broja stanovnika. Međutim, nemoguće je samo na temelju kvantitativnih pokazatelja ponuditi prikaz realnog stanja. Stoga prije projekcije naselja dajemo novu kategorizaciju uz kvalitativnu korekciju.

Tablica 11. Kategorizacija naselja uz kvalitativnu korekciju

RED. BR.	NASELJE	BR. ST. 2023.	KATEGORIZACIJA UZ KVALITATIVNU KOREKCIJU	UKUPNO PLANIRANO STANOVNIKA
1.	Stolac	5953	urbano naselje	5953
2.	Aladinići	1231	ruralna naselja s jakim gravitacijskim zonama koja su bolje opskrbljena društvenom, komunalnom i fizičkom infrastrukturom	1981
3.	Bobanovo	750		
4.	Rotimlja	677		1056
5.	Hodovo	379		
6.	Pješivac - Kula	748	ruralna naselja bez gravitacijskih zona koja su slabije opskrbljena društvenom, komunalnom i fizičkom infrastrukturom	3783
7.	Crnići - Greda	735		
8.	Prenj	717		
9.	Borojevići	591		
10.	Crnići - Kula	569		
11.	Pješivac - Greda	423	ruralna naselja koja u sustavu naselja imaju rang zaseoka ili malog sela i loše su ili nikako opskrbljena društvenom, komunalnom i fizičkom infrastrukturom	1823
12.	Trijebanj	292		
13.	Poprati	264		
14.	Kruševo	237		
15.	Bjelojevići	227		
16.	Poplat	225		
17.	Burmazi	222		
18.	Kozice	156		
19.	Ošanjići	107		
20.	Barane	83		
21.	Komanje Brdo	10		
	UKUPNO	14596		

3.2.4. Projekcija sustava naselja

Projicirati sustav naselja bez valjanih statističkih podataka vrlo je nezahvalno. Ipak, planerska je praksa na našim prostorima dati intuitivnu projekciju baziranu na postojećim podacima i stručnoj procjeni kako bi se razvitak prostora ipak kvalitetno usmjerio. Po pitanju razvitka naselja stvari se mijenjaju sporo čak i onda kada se događaju velike društvene i političke promjene pa je poželjno prepoznati već postojeće svjetske i lokalne procese i na njima temeljiti daljnja predviđanja razvitka.

Općenito, grad Stolac je dio globalnog procesa deindustrijalizacije čija je propast potpomognuta ratnim zbivanjima. Svjetski i europski industrijski gradovi već su prošli proces restrukturiranja i preorijentacije na uslužne djelatnosti, poglavito na kulturu i turizam. Budućnost Stoca leži upravo u tim djelatnostima jer su njegovi kulturni potencijali ogromni i neiskorišteni.

Slika 8. Grafički prikaz budućeg razvitka naselja

Iz analize je jasno da su se na području općine Stolac, zahvaljujući prirodnim uvjetima, formirale tri skupine ruralnih naselja i centralno urbano središte. Neka od njih su bolje opremljena društvenom, gospodarskom i komunalnom infrastrukturom od ostalih te imaju veći demografski potencijal. Te potencijale treba dodatno poticati kako bi se spriječila dodatna centralizacija općine. Ruralna naselja u općini su demografski slaba i prostorno raspršena da bi imala jaču pokretačku snagu za razvitak. Stoga se moraju grupirati kako bi opstala.

Ovaj plan potiče razvitak postojećih ruralnih aglomeracija Aladinići – Crnići i Rotimlja – Hodovo, urbane zone Stoca s pripadajućim gravitirajućim naseljima te prepoznaje potencijale izdvojenog centra Bjelojevići.

Dakle, razvitak naselja usmjerava se ovim planom na sljedeći način:

1. **GRAD STOLAC** s pripadajućim gravitirajućim naseljima: Baranama, Ošanjićima, Komanjim Brdom Popratima, Poplatom i Kruševom. Iako se sva ova naselja, osim Poprata, nalaze na posve drugoj geomorfološkoj cjelini, oni gravitiraju gradu Stocu zbog njegove blizine, dobre prometne povezanosti i potpunog izostanka sadržaja gospodarske i društvene infrastrukture. Ova mala gravitirajuća naselja teško će zadržati postojeći broj stanovnika. Ona svoj opstanak mogu bazirati na poljoprivredno - gastrološkim mogućnostima, a Kruševo može iskoristiti blizinu Hutovog blata. S druge strane, prilika za razvoj grada Stoca leži u neiskorištenim kulturnim i arheološkim kapacitetima. Vrijednosti koje ovaj grad posjeduje moraju biti prepoznate i u planovima višeg reda i podržane od strane Županije jer one znatno nadilaze općinske okvire.
2. **RURALNA AGLOMERACIJA ALADINIĆI – CRNIĆI** obuhvaća sela Aladinići, Bobanovo, Pješivac – Greda, Pješivac – Kula, Crnići – Greda, Crnići – Kula, Prenj i Borojevići. Ovo je najbrojnija i društvenom infrastrukturom najbolje opskrbljena grupacija s centrom u Aladinićima. Predviđa se da će 2023. godine imati 5764 stanovnika. Potencijali ove grupacije leže u obilju plodne zemlje i gastronomskoj podršci koju može pružiti u kulturno – turističkoj ponudi općine. Veća naselja treba obogatiti društvenom ponudom, a u ostalima poticati osnovnu opremljenost.
3. **RURALNA AGLOMERACIJA ROTIMLJA – HODOVO** obuhvaća naselja Rotimlja, Hodovo, Trijebanj i Kozice. Ova grupacija je prostorno manja od prethodne, ali se nalazi na strateški dobrom položaju, na magistralnom putu Mostar – Stolac s centrom u naselju Rotimlja. Predviđa se da će 2023. imati 1504 stanovnika. U ovoj zoni već je djelomično izgrađena *Poslovna zona Hodovo* te u njoj treba prvenstveno poticati razvitak gospodarske infrastrukture. Veća naselja treba obogatiti društvenom ponudom, a u ostalima poticati osnovnu opremljenost.
4. **IZDVOJENI CENTAR BJELOJEVIĆI** zbog bogate nekropole u zaseoku Boljuni, blizine Hutovog blata i moguće dobre prometne pozicije u blizini koridora Jadransko – jonske autoceste ima veliki potencijal za razvitak u turistički i kulturni punkt na putu Stolac – Neum. Njemu može gravitirati jedino naselje Burmazi, što čini prostorno veliku, ali populacijski malu gravitacijsku zonu. U ovoj zoni najpotrebnije je ulagati u turističku infrastrukturu uz rekonstrukciju ceste prema Londži koja je predviđena *Prostornim planom Parka prirode Hutovo blato*.

Mogućnost za zadržavanje stanovništva u ruralnim dijelovima općine postoji samo ako se osiguraju uvjeti za rad i za zadovoljenje osnovnih životnih i društvenih potreba. Potrebno je u svim naseljima razvijati osnovnu opremljenost, a ostale funkcije raspodijeliti po općini.

Također, ovim planom se predlaže revizija službenog popisa naselja uz obvezno uvrštenje Bobanovog naselja.

Tablica 12.

Kategorizacija naselja prema centrima gravitacije s kvalitativnom korekcijom u sustavu naselja

AGLOMERACIJA	NASELJE	BR. ST. 2023.	KATEGORIZACIJA PREMA CENTRIMA GRAVITACIJE	UKUPNO PLANIRANO STANOVNIKA
GRAD STOLAC	Stolac	5953	urbano naselje na koje se naslanjaju tri srednja, dva mala i jedno patuljasto selo koja u sustavu naselja imaju rang zaseoka	6879
	Poprati	264		
	Kruševo	237		
	Poplat	225		
	Ošanjići	107		
	Barane	83		
	Komanje Brdo	10		
RURALNA AGLOMERACIJA ALADINIĆI - CRNIĆI	Aladinići	1231	ruralna naselja čiji se rang u sustavu naselja može blago nijansirati – sedam velikih i jedno srednje selo okupljeni oko snažnog gravitacijskog centra, Aladinića.	5764
	Bobanovo	750		
	Pješivac - Kula	748		
	Crnići - Greda	735		
	Prenj	717		
	Borojevići	591		
	Crnići - Kula	569		
RURALNA AGLOMERACIJA ROTIMLJA - HODOVO	Pješivac - Greda	423	dva srednja i jedno malo selo koje u sustavu naselja imaju rang zaseoka okupljeni oko centra u Rotimlji	1504
	Rotimlja	677		
	Hodovo	379		
	Trijebanj	292		
IZDV. CENTAR BJELOJEVIĆI	Kozice	156	dva srednja sela sa središtem u Bjelojevićima	449
	Bjelojevići	227		
	Burmazi	222		
	UKUPNO	14 596		

Etnografska područja na otvorenom

Na cijelom prostoru općine postoji niz manjih, uglavnom teže dostupnih, raspršenih i napuštenih lokaliteta koji su iznimno zanimljivi zbog autentičnih graditeljskih sklopova tradicionalne stambene arhitekture. Planerski tim među njima je prepoznao i izdvojio Dolove na sjeveru i Boljune na jugu općine kao mjesta s velikim potencijalom za razvitak seoskog turizma i znanstvene djelatnosti u svrhu promocije tradicijske baštine.

Ova dva lokaliteta značajno se razlikuju po svojim karakteristikama, naseljenosti, smještaju i potencijalu koji nose u sebi.

Iako je na Dolovima većina građevina u ruševnom stanju, a zaseok je potpuno napušten, postojani kameni zidovi nude priliku za novu perspektivu u razvoju jer su mjerilo, prostorni razmještaj, odnos prema okolnom prostoru, materijal, broj otvora i svi ostali arhitektonski i urbanistički parametri ostali uglavnom sačuvani i autentični. Značajna je i prostorna pozicija mjesta, u prirodnoj uvali s koje se kao na dlanu vidi mostarska kotlina, gotovo cijeli Mostar. Pogled koji se pruža uz autentičan ambijent starog hercegovačkog sela pruža zaista velike mogućnosti za stavljanje ovog lokaliteta u znanstvene, obrazovne i turističke svrhe. U budućnosti je moguće organizirati ovaj graditeljski sklop kao dislocirani ogranak budućeg etnografskog muzeja, ako vlasti na višoj razini prepoznaju ove potencijale. Moguće ga je urediti i kao etnografsko područje na otvorenom, u vidu privatno – javnog partnerstva, uz obvezno stručno usmjeravanje.

Slika 9: Dolovi, pogled na Mostar

(izvor: Ecoplan)

Boljuni nose nešto drukčiji karakter. Oni nisu u potpunosti napušteni, ali su i dalje djelomično očuvani. Lokalnom stanovništvu može se pružiti prilika da kroz inozemne fondove obnove svoje domove u tradicionalnom duhu i djelomično ih prilagode smještaju, edukaciji i zabavi turista.

Slika 10. :Boljuni

(izvor: Ecoplan)

Ako se pojavi realna inicijativa za obnovom jednog od ova dva prostora treba iskoristiti trenutak i projektu revitalizacije ozbiljno pristupiti tako da se utvrdi logična graditeljska cjelina za obnovu, analiziraju vrijednosti i pripremi projektna dokumentacija (urbanistički projekt). Međutim, s obzirom na složene imovinsko – pravne odnose, nedostatak sustava zaštite i financiranja u našoj zemlji te slab ili nikakav demografski potencijal ovim planom ne predviđa se sustavna zaštita jer bi ona u ovom trenutku značila ograničavanje života na tim prostorima.

Ovim planom dopušta se revitalizacija *in situ*⁶ uz elemente rekonstrukcije ako je potrebno. Nije dopuštena inscenacija prema proizvoljnim zamislima, kopiranje tradicionalnih elemenata niti takozvani *greenfield* projekti.⁷ Priprema projektne dokumentacije, provedba projekta revitalizacije i korištenje mora biti pod multidisciplinarnim stručnim nadzorom i vodstvom prvenstveno etnologa i arhitekata/urbanista, ali i arheologa, povjesničara, krajobraznih arhitekata ili drugih struka po potrebi. Nužno je kod izdvajanja graditeljske cjeline za revitalizaciju voditi računa i o okolnom prostoru tako da se potakne njegov razvitak kroz poticaje u seoskom turizmu, osnivanju malih obiteljskih gospodarstava i vraćanju tradicionalnom načinu života kako se ne bi dogodilo da on izgubi svoje autentične elemente.

⁶ Na licu mjesta, na autentičnoj lokaciji.

⁷ Izgradnja "tradicionalnog" sela iz temelja na neizgrađenom zemljištu.

3.3. OSNOVNA NAMJENA I KORIŠTENJE PROSTORA

Konceptom razvoja Prostornog plana općine Stolac evidentiraju se, štite i čuvaju temeljna obilježja i vrijednosti prostora a pretpostavke za nesmetan razvoj u prostoru osiguravaju se namjenom površina za pojedine kategorije korištenja.

Prostor je zoniran na područja naselja i površine za razvoj i uređenje izvan naselja, prema sljedećem:

Razvoj i uređenje područja naselja:

- Urbano područje Stolac; (UP)
- Uže urbano područje Stolac; (Upu)
- Izgrađeni dio građevinskog područja naselja; (GP)
- Neizgrađeni dio građevinskog područja naselja; (GP1)
- Građevinska područja naselja manja od 1ha;

Površine za razvoj i uređenje izvan naselja:

- Gospodarske zone; (G1)
- Površine za iskorištavanje mineralnih sirovina; (M1)
- Turističke zone; (T1)
- Zona za sport i rekreaciju: (R1)

Ostale površine

- Poljoprivredne površine; (P1;P2;P3);
- Šumske površine; (Š1);
- Vodne površine;

Ostale površine koje su evidentirane a ne predstavljaju zone namjene:

- Površine za deponiranje otpada (OK)(OKp) (OG);
- Površine groblja;
- Infrastrukturni koridori;

Sve navedene površine date su na kartografskom prikazu br.1. Osnovni koncept namjene i korištenja prostora u Knjizi II ovoga Plana, u mjerilu 1 : 25 000, i nose gore navedene oznake.

3.3.1. Razvoj i uređenje područja naselja

Prema urađenom sistemu naselja područje općine Stolac ima jedno urbano naselje, ostalo su sela. Područja naselja određena su granicama urbanog područja i granicama građevinskog područja naselja. Ovim planom detaljno su date granice i određuju se uvjeti korištenja u zonama.

3.3.1.1. Uže urbano područje Stolac

Unutar urbane zone Stoca utvrđena je zona užeg urbanog područja. Obuhvaća uže područje grada površine 62,7ha. Za uža urbana područja zakon predviđa izradu detaljne planske

dokumentacije, Regulacijskog plana kojim će se utvrditi detaljni uvjeti izgradnje i korištenja ovog područja.

Sl.11. Stolac – Urbano područje

3.3.1.2. Urbano područje Stolac

Urbano područje Stolac detaljno je utvrđeno poštujući dosadašnje granice grada i izgradnju koja se naslonila na zonu. Tijekom proteklog planskog perioda došlo je do širenja područja na jugozapadnom dijelu naselja Vidovo polje i Gorica. Ovi su dijelovi pripojeni urbanom području te ono tako obuhvaća prostor površine od 254 ha kako je predloženo u Prostornoj osnovi prošireno za 54ha Planom, prema prirodnim granicama, uključujući i uže urbano područje Stoca. Unutar ovih područja površine su izgrađenog i neizgrađenog zemljišta.

U namjeni prostora razgraničenoj unutar urbanog područja Stoca moraju se planirati javne površine (trgovi, parkovi), površine za infrastrukturu, površine za javne prateće sadržaje (škole, vrtići, zdravstvene ustanove i dr.) Za urbana područja Zakonom o Prostornom planiranju predviđa se izrada urbanističkog plana kojim će se definirati zone i uvjeti korištenja ovog prostora.

3.3.1.1. Izgrađeni i neizgrađeni dio građevinskog područja naselja

Građevinsko područje je područje na kojemu je prostornim planom predviđeno građenje. Građevinska područja dijele se na građevinska područja naselja (stambena namjena) i na građevinska područja izdvojenih namjena (npr. gospodarske namjene). Detaljnija namjena površina/prostora unutar granica građevinskih područja naselja definira se detaljnim planom uređenja.

Od 21 naseljenog mjesta na području općine Stolac, jedno je urbano ostalo su naselja za koja se utvrđuju građevinska područja i provode se odredbe ovoga plana. Unutar građevinskih područja utvrđuju se izgrađena i neizgrađena područja. Metodologija kojom smo se koristili pri utvrđivanju je sljedeća: Prostorni plan Stoca 1987. digitaliziran, kao podloga korišten katastar 1:2500 i ortofoto snimak iz 2009.godine, te obilazak naseljenih mjesta. Na ovakav način dobili smo stvarne granice građevinskog područja. Utvrđeno područje iznosi 1 175 ha izgrađenih područja naselja (GP). Za planski period i planirani broj stanovnika, sa prosječnom gustoćom od 12,9 st/ha.

Pokazatelji od 10,7 stanovnika po ha zemljišta uspoređeni su prema preporuci Prostornog plana BiH. Za ova područja, primjenjuje se kriterij gustine naseljenosti 10-50st/ha.

Između pojedinih građevinskih područja predviđene su šumske i poljoprivredne površine kako ne bi dolazilo do spajanje duž prometnica i kako bi se održala tipologija naseljavanja.

Sl.12. Stolac – Panorama

Neizgrađeni dijelovi građevinskog područja naselja određeni su u sljedećim naseljima: Aladinići, Crnići Kula, Bobanovo naselje, Rotimlja, prema Ljucama. Ovo su površine planirane za izgradnju.

3.3.1.2. Građevinska područja naselja manja od 1ha

Prema Smjernicama za izradu plana, dano je da površine manje od 1ha ne predstavljaju zonu namjene površine. Obzirom na tradiciju i karakterističan način naseljavanja ovakvih se struktura prilikom utvrđivanja građevinskog zemljišta naišlo na 96 lokacija. Kako ne predstavljaju zonu obilježeni su točkasto/blokom na karti namjene površina. Ovakve su grupacije karakteristične za ruralna područja, većina ih je prigodna za plansku zaštitu. Sveukupno mogu predstavljati površinu za plan te je kod izračuna površina za urbanističke pokazatelje uzeta njihova površina od 80ha.

Sl.13. Stolac – Panorama

Ova područja detaljno su utvrđena, kao zone na katastarskim kartama M 1:2 500 i dana u Knjizi 4 ovoga Plana, Građevinska područja naselja M1:2 500.

Tablica 13 : Broj stanovnika po hektaru izgrađenog građevinskog zemljišta po naseljima

Red. br.	Naselje	Br.st (2023.)	Izgrađeno građevinsko zemljište (ha)	Planirano građevinsko zemljište (ha)	Stanovnika po ha građevinskog zemljišta
1	Aladinići	1231	121,7	5,8	9,65
2	Barane	83	3,5		23,7
3	Bjelojevići	227	47,7		4,75
4	Borojevići	591	49,7		11,8
5	Burmazi	222	39,3		5,6
6	Crnići – Greda	735	42,8		17,17
7	Crnići - Kula	569	29,6	6,5	15,7
8	Hodovo	379	37,9		10,0
9	Komanje Brdo	10	12,1		0,8
10	Kozice	156	3,8	Prema Ljucama 3,35	21,8
11	Kruševo	237	38,5		6,15
12	Ošanjići	1003	11,9		84,2
13	Pješivac - Greda	423	43,9		9,6
14	Pješivac - Kula	748	67,0		11,1
15	Poplat	1401	41,6		33,6
16	Poprati	264	19,1		13,8
17	Prenj	717	88,7		8,0
18	Rotimlja	677	46,7		14,4
19	Stolac	3881	272,6		14,2
20	Trijebanj	292	22,6		12,9
21	Bobanovo naselje	750	53,2	10,7+4,4	10,9
	UKUPNO	14 597	1093,9	30,75	

3.3.2. Razvoj i uređenje prostora izvan naselja

3.3.2.1. Površina gospodarske namjene

Postojeća gospodarska zona Hodovo dobro je prostorno orijentirana, nalazi se neposredno uz magistralnu prometnicu M-17.3. Mostar – Stolac. Opskrbljena je komunalnom, prometnom, elektroenergetskom i telekomunikacijskom infrastrukturom. Za uvjete korištenja ove zone urađen je Regulacijski plan Hodovo kojim su regulirani uvjeti gradnje i korištenja u zoni.

Namjena je izgradnje gospodarskih objekata i fotonaponskih elektrana. Veličina zone je 127,5ha.

Ostale gospodarsko-poslove zone nalaze se unutar urbanog područja.

3.3.2.2. Površine za eksploataciju mineralnih sirovina

Na lokalitetu Zasjeci , desnoj obali Radimlje, vrši se eksploatacija građevinskog kamena. Zona je predstavljena grafički u planu i iznosi 10,3ha.

Na ušću rijeke Radimlje u Bregavu vrši se eksploatacija šljunka. Evidentirani su kao zatečeno stanje u prostornoj osnovi. Izradom Elaborata o granicama vodnog dobra a na osnovu Zakona o vodama utvrditi će se mogućnost korištenja ovog lokaliteta.

3.3.2.3. Površine turističke namjene

Dvije su planirane turističke zone na području općine Stolac u obuhvatu parka prirode Hutovo blato: Londža i Koščela. Planirane su prostornim planom parka prirode.

Turistička zona Londža je sekundarna informativna i prihvatna zona. Njezin središnji dio je postojeća lovačka kuća na izvorištu Londža koja je izdvojena iz građevinskog područja zone. Osnovna funkcija turističke zone Koščela je podrška znanstveno - istraživačkoj djelatnosti i rekreativnom turizmu, zbog svog položaja. Turistička zona Londža je sekundarna informativna i prihvatna zona. Njezin središnji dio je postojeća lovačka kuća na izvorištu Londža koja je izdvojena iz građevinskog područja zone. Osnovna funkcija turističke zone Koščela je podrška znanstveno - istraživačkoj djelatnosti i rekreativnom turizmu, zbog svog položaja.

Turistička zona Koščela

Turistička zona Koščela obuhvaća središnji dio zaseoka Koščela i za nju se utvrđuje područje granje od 0.61 ha unutar gabarita postojećih građevina, uz moguće iznimno planiranje novih građevina. Za ovu zonu obvezna je izrada *urbanističkog projekta*. Ona će primiti funkcije ugostiteljstva s minimalnim smještajnim kapacitetima u okviru postojećih građevina, prodajom suvenira i tradicijskih proizvoda. Njezina osnovna funkcija je podrška znanstveno - istraživačkoj djelatnosti zbog blizine područja s najvećim stupnjem zaštite. Zbog dobrog prostornog položaja može poslužiti i kao servisni punkt za rekreativce na relaciji Karaotok – Londža.

Turistička zona Londža

Turistička zona Londža utvrđuje se kao područje gradnje površine 4.44 ha s posebnim uvjetima gradnje. Nalazi se u zaseoku Derani, na njegovom izdvojenom dijelu, okružena već postojećim izdvojenim stambenim građevinama.

Ovo je sekundarna informativna i prihvatna zona za područje cijelog parka prirode. Njezin središnji dio je postojeća lovačka kuća na izvorištu Londža koja je izdvojena iz građevinskog područja zone.

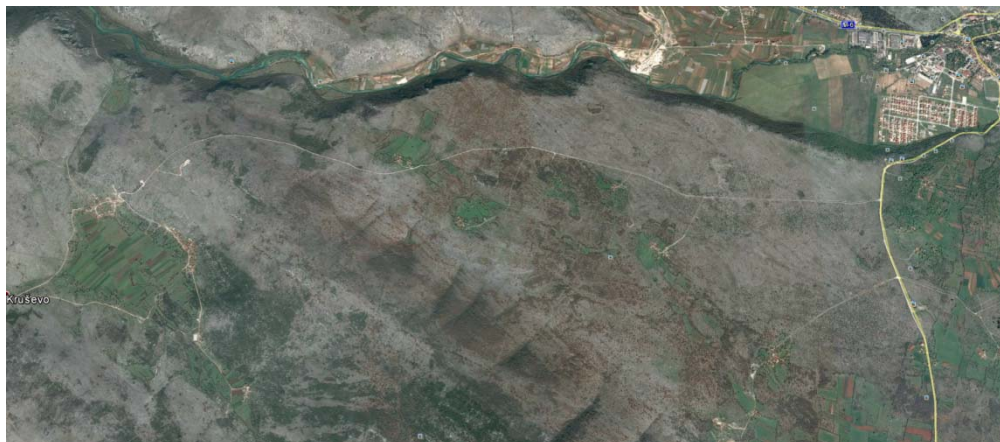
S obzirom na to da uz izvorište Londža postoje prostrane livade na ovoj lokaciji planira se razvitak rekreativnog i terapijskog jahanja uz izgradnju potrebne infrastrukture. Infrastrukturu manjeg kapaciteta (3-5 konja) moguće je raditi uz postojeću lovačku kuću. U slučaju povećanog interesa i izgradnje prateće infrastrukture većeg kapaciteta lokaciju treba pronaći u sklopu zaseoka Derani u dogovoru s lokalnim stanovništvom. Odabir mora biti takav da građevina svojim gabaritima ne narušava integritet cijelog prostora što uključuje velike iskope i agresivne zahvate u terenu. Preduvjet razvitka ove zone je poboljšanje cestovne prometnice čiji su tehnički uvjeti jako loši.

3.3.2.4. Površine za sport i rekreaciju

Kao proizvod sistema naselja i društvene infrastrukture uz promišljanje turizma i otvaranja stolačke općine prema Hutovu blatu, na širem području Kruševa postoji pogodno područje za ekstremne sportove. Unutar tog šireg područja osigurava se zona za sport i rekreaciju na mikrolokaciji između zaseoka Bovan i Udno polje od 7,95 ha. Ovo je planerski prijedlog za lokaciju

zone, čiji bi sadržaji uz objekte u funkciji sportova, mogli biti i kampiranje. U svim dijelovima općine postoji više ovakvih lokaliteta, za sport, rekreaciju, lječilišta, rehabilitaciju i sl.

Sl.14. Stolac – Područje razmatrano za sport i rekreaciju

Ostale površine

3.3.2.5. Poljoprivredno zemljište

Poljoprivredno zemljište je prirodno bogatstvo i dobro od posebnog interesa, uživa osobitu zaštitu, koristi se za poljoprivrednu proizvodnju i ne može se koristiti za druge svrhe, izuzev u slučajevima i pod uvjetima utvrđenim Zakonom o poljoprivrednom zemljištu (Sl.novine FBiH br.52/09).

Prema namjeni, zone poljoprivrednog zemljišta ovoga plana kategorizirane su u tri planerske kategorije: visokovrijedno, vrijedno i ostalo poljoprivredno zemljište i nose svoje kartografske oznake P1, P2, P3. Kriteriji za utvrđivanje ovih zona su korišteni podatci (prema kategorijama poljoprivrednog zemljišta) iz Studije Karta upotrebne vrijednosti zemljišta HNŽ, uz dopunu prema detaljno utvrđenim građevinskim područjima naselja ovoga plana na katastarskim kartama mjerila 1:2 5 00.

Općina Stolac je paralelno sa izradom Prostornog plana u procesu izrade Programa: „Gospodarenje poljoprivrednim zemljištem u državnom vlasništvu za područje Općine Stolac 2014.-2019.“ Programom se određuje raspolaganje poljoprivrednim zemljištem u državnom vlasništvu. Izrađuje se za područje Općine Stolac i primjenjivat će se na njenom teritoriju. Raspolaganje poljoprivrednim zemljištem zasniva se na podacima iz katastra, zemljišnih knjiga i dodatne dokumentacije kojom raspolaže općina i korisnici zemljišta u državnom vlasništvu. Program sadrži:

- ukupne površine poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu države;
- podatke o dosadašnjem raspolaganju poljoprivrednim zemljištem u vlasništvu države (podatci o sadašnjim korisnicima);
- površine određene za zakup;
- površine određene za koncesiju,
- minirane površine poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu države.
- podatke o površinama određenim za povrat imovine,
- površine određene za ostale načine raspolaganja,
- površine određene za zamjenu.

Kategorizirane planerske kategorije P1, P2, P3 određuju namjenu prostora, kojima se kroz zaštitu i uvjete, a dalje i odredbama ovoga Plana, propisuju uvjeti korištenja. Visokovrijedno P1 zemljište nalazi se u dolinama rijeke Bregave i Radimlje, na pretežno ravnom ili manjim dijelom blago zatalasanom terenu. Posebno se štiti i služi za proizvodnju ranog voća i povrća odnosno vinogradarstvo uz provođenje agromelioracije. Vrijedno, P2 zemljište najviše je zastupljeno oko mjesta Dudovina, Brda, Mustafića Mahala, Donji Poplat, uz rijeku Bregavu. Obzirom da su površine ove kategorije male u odnosu na poljoprivredno zemljište treba ih obavezno zaštititi samo za proizvodnju hrane. P3, ostalo poljoprivredno zemljište, zastupljeno je najviše oko Dubrava, Barana, Hutova blata, Kruševa i Burmaza. To su površine izražene površinske stjenovitosti na kojima treba izvršiti pošumljavanje, a na manje kamenitim površinama pored pošumljavanja može se izvršiti inteziviranje livada i pašnjaka.

U grafičkim priložima, nisu date površine za koncesiju iz programa gospodarenja poljoprivrednim zemljištem u državnom vlasništvu, zbog nepostojanja grafičkih podataka, a program se u cjelosti podržava.

3.3.2.6. Šumske površine

Prostornim planom Stolac, šume su podijeljene u dvije planerske kategorije:

Zaštićeno šumsko zemljište i Nekategorizirano šumsko zemljište.

Zaštićeno šumsko zemljište su sva šumska zemljišta u obuhvatu Parka prirode Hutovo blato. Do izrade zasad nepostojećeg *Programa za šume posebne namjene Parka prirode Hutovo blato*, korištenje šuma i šumskih zemljišta usmjerava se kroz smjernice date u Prostornom planu parka prirode Hutovo blato. U svrhu uspješnog upravljanja šumama Parka prirode potrebno je provesti: Izmjeru šuma i šumskih zemljišta, Inventarizaciju šuma i Ekološko-funkcionalno zoniranje. Obzirom na zatečeno stanje, u okviru prostornog plana Hutovo blato, sugerira se podjela šumskih površina u Parku prirode na sljedeće ekološko-funkcionalne zone: Zona šuma posebnih bioloških vrijednosti, Estetsko-zaštitne zone šuma i Zona prioritetne obnove šuma. Kako je paralelno sa izradom ovoga Plana u tijeku izrada PP Hutovo blato, ovim planom prihvaćaju se sve konačne odredbe za korištenje šumskog zemljišta navedenog Plana, kao plana višeg reda.

Nekategorizirano šumsko zemljište

Sve ostalo šumsko zemljište, izvan obuhvata Hutova blata planom je imenovano kao nekategorizirano šumsko zemljište. Zbog problema oko nepostojanja zakonske regulative na razini FBiH, dosadašnjeg lošeg gospodarenja, trebalo bi žurno pokrenuti aktivnosti izrade šumskogospodarske osnove kako bi se konačno došlo da relevantnih podataka o površinama pod šumom i šumskim zemljištem, te na temelju istih, po pravilima planerskih kategorija šumskog zemljišta došlo do mogućih smjernica o korištenju potencijala koje ovo područje svakako ima, a to su općekorisnih funkcije: drvo, sporedni šumski proizvodi, pčelarski proizvodi, šumske plodine i lov.

3.3.2.7. Vodne površine

Bregava sa 50 ha, Radimlja sa 28,5ha i Rotimski potok sa 4,0ha predstavljaju vodotoke općine, a Deransko jezero sa 160,8ha i močvarno područje Hutova blata sa 152ha predstavljaju vodne površine općine. Ukupno zauzimaju površinu od 350,3ha ili 1,25% ukupne površine općine. Vodne površine su utvrđene prema topografskoj karti 1: 25000. Kod uspostave digitalnog katastra i utvrđivanja vodnog dobra i javnog vodnog dobra od nadležne Agencije, te će granice biti pravovaljane.

3.3.3. Ostale površine koje su evidentirane a ne predstavljaju zonu namjene

3.3.3.1. Površina za deponiranje komunalnog otpada

Općina Stolac je predvidjela sanaciju postojeće deponije Radimlja, kroz naredni period od 4 godine, tijekom perioda izrade Plana donijela odluku o novoj lokaciji općinske deponije za odlaganje otpada, jugozapadno niz Bregavu u odnosu na postojeću. Lokacija bi se trebala koristiti do otvaranja regionalne deponije, kako je to riješeno Planom upravljanja otpada, a detaljno opisano u poglavlju: 3.7.3. Upravljanje otpadom, ovoga Plana. Planom je također predviđena lokacija za deponiju građevinskog otpada na lokaciji u blizini gospodarske zone Hodovo.

3.3.3.2. Površine groblja

Pojedinačno groblja ne predstavljaju zonu namjene površina jer njihova prosječna površina iznosi manje od 1ha i ona su na kartama obilježena oznakom groblja. Prema službenim podacima i ortofoto snimku, evidentirana su 56 lokacija groblja. Prema Zakonu o komunalnim djelatnostima („Narodne novine ZHŽ br 14/00, 07/03“) i Zakonu o grobljima („Narodne novine ZHŽ“, broj: 17/07) općina Stolac je dužna napraviti Odluku o grobljima, upravljanju, uređivanju i održavanju groblja, koja će definirati opće odredbe, uvjete izgradnje groblja, uvjete za postavljanje nadgrobnih spomenika i postavljanje grobnica, upravljanje grobljima, ustupanje i naknade za korištenje grobljanskih mjesta, uvjete i načine sahranjivanja, uvjete ekshumacije, kaznene odredbe i ostalo.

Komunalne potrebe groblja, preporuke za postojeća i izgradnju novih groblja date su u posebnom poglavlju ovoga plana 3.8.5. Upravljanje grobljima. Prema dostupnim podacima nema potrebe za planiranjem novih groblja. Ukoliko se u planskom periodu pojavi potreba za tim, u Planu su preporuke koje treba slijediti. U Općini Stolac samo grad Stolac ima mrtvačnicu, te se jedna ovim Planom planira u Aladinićima.

3.3.3.3. Površine infrastrukturnih koridora

Infrastrukturni koridori planiranih europskih autocesta prolaze područjem općine Stolac.

Autocesta na Koridoru Vc tangira općinu Stolac u njenom sjeverozapadnom dijelu i koristi prostor općine u dužini od 2,05km. Koridor u istraživanju Jadransko-Jonske autoceste dužine je 16,6km. Koridori ne predstavljaju samo putne pravce, njima se osigurava dolazak boljih i novih infrastrukture (plinifikacija?). U planu su položaji preuzeti iz viših razvojnih planova i projekata. Pravo i obaveza Općine Stolac je aktivno sudjelovanje kod odabira projektnih rješenja Autoceste.

Tablica 14. Način korištenja prostora

HERCEGOVAČKO NERETVANSKA ŽUPANIJA OPĆINA STOLAC ISKAZ PROSTORNIH POKAZATELJA ZA NAMJENU POVRŠINA						
Redn i br.	Zona namjene	Podzona/Naziv	Oznaka	Ukupno ha	% od površine općine	stanovnika /ha ha/stanovnik u
1.1.	Urbano područje Stolac		UP	191,3+54,0ha NOVO (sveukupno 254ha)	0,7	
1.2.	Uže urbano područje Stolac		UPu	62,7	0,2	
1.3.	Izgrađeni dio građevinskog područja naselja		GP	841	3,0	
1.4.	Građevinska područja naselja manja od 1ha			(96 lokaliteta) cca 80ha	0,3	12,9 st/ha (za sveukupne izgrađene pov.)
1.5.	Neizgrađeni dio građevinskog područja naselja		GP1	30,75		
2.1.	Gospodarska zona	Hodovo	G1	127,5	0,45	
2.2.	Površina za iskorištavanje mineralnih sirovina		M1	10,3		
2.3.	Turistička namjena	- Londža - Košćela	T1	5ha		
3.1.	Poljoprivredno zemljište	- Visokovrijedno - Vrijedno - Ostalo	P1 P2 P3	12 150	43,4	
3.2.	Šumsko zemljište	- Zaštićeno - Nekategorizirano	Š1 Š2	13 547	48,4	
3.3.	Vodne površine			350,3	1,25	
		Vodotok	Bregava	50,0ha	0,18	
		Vodotok	Radimlja	28,5ha	0,1	
		Vodotok povremeni	Rotimski potok	4,0ha	0,01	
		Jezero		160,8	0,57	
		Močvara		152,0	0,54	
4.1.	Deponija			lokacija		
4.2.	Groblja			(56 lokaliteta)		

4.3.	Infrastrukturni i koridori	- Autocesta na koridoru Vc - Jadransko-jonska autocesta				
SVEUKUPNO:				27 979ha	100%	

3.4. NAČIN KORIŠTENJA PROSTORA

3.4.1. Korištenje poljoprivrednog zemljišta

Ukupna površina općine Stolac iznosi 27 979 ha od čega prema „Karti upotrebne vrijednosti na području HNŽ“, poljoprivredno zemljište zauzima 13 266,12 ha ili 47,55%, šumsko zemljište zauzima površinu od 13 800,40 ili 49,45 %, neplodno zemljište 837,53 ili 3,00%, izgrađeno zemljište 613,83 ili 2,20 %, hidrografija 223,70 ili 0,80%.

Prema „Programu gospodarenja poljoprivrednim zemljištem u državnom vlasništvu za područje Općine Stolac 2014-2019“, u državnom vlasništvu je ukupno 7 975,5191 ha, a 2 90,6009 ha je u privatnom vlasništvu. Programom je predviđeno 377,2161 ha za zakup, 4 962,0280 ha za koncesije, 157,1135 ha se već nalazi pod zakupom prema Zakonu o poljoprivrednom zemljištu (Sl. novine FBiH br.2/98), 2029,0694 ha je minirano, a 450,0921 ha je predviđeno za ostale namjene.

Tablica br.15. Poljoprivredno zemljište u državnom vlasništvu prema „Programu gospodarenja poljoprivrednim zemljištem u državnom vlasništvu za područje Općine Stolac 2014-2019“

Površine predviđene za koncesiju	4 962,0280 ha
Površine predviđene za zakup	377,2161 ha
Površine u zakupu prema Zakonu o poljoprivrednom zemljištu (Sl. novine FBiH br.2/98)	157,1135 ha
Površine pod minama	2 029,0694 ha
Površine predviđene za prenamjenu u sklopu izrade Prostornog plana	450,0921
Ukupno	7 975,5191 ha

Prema Zakonu o poljoprivrednom zemljištu („Sl. novine FBiH“, br.52/09) poljoprivredno zemljište je prirodno bogatstvo i dobro od posebnog interesa, uživa osobitu zaštitu, koristi se za poljoprivrednu proizvodnju i ne može se koristiti za druge svrhe, izuzev u slučajevima i pod uvjetima utvrđenim ovim Zakonom“. Na području Općine Stolac zastupljene su III, IV, IVb, V, VI, i VII.

Tablica br. 16. Kategorije poljoprivrednog zemljišta u Općini Stolac prema „Karti upotrebne vrijednosti poljoprivrednog zemljišta na području HNŽ“

I agrozona -P1					II agrozona -P2		III agrozona -P3	Neplodno zemljište -VIII	
I	II	III	IVa	IVb	V	VI	VII	Izgrađeno zemljište	hidrografija
		381,92		2.221,85	1.388,70	6.084,21	3.189,44	613,83	223,70
2.603,77					7.472,91		3.189,44	837,53	
13.266,12									

Zemljišta od I do IV bonitetne kategorije utvrđuju se isključivo kao poljoprivredno zemljište, spadaju u I agrozonu i označavaju se kao P₁. Ova zemljišta je potrebno štititi od prenamjene i stihijske urbanizacije. U agrozoni I na površinama koje spadaju u III kategoriju i obuhvaćaju 381,92 ha uglavnom su zastupljena aluvijalno koluvijalna tla, crvenice i posmeđene crvenice na čvrstim vapnencima. To su duboka i srednje duboka tla sa nešto lošijim fizikalnim značajkama. Razina podzemnih voda ponekad se diže i iznad 1 metar, a pošto se najvećim dijelom prostiru uz neregulirane riječne tokove povremeno su i plavljena treba nastaviti proizvodnju ranog voća i povrća odnosno vinogradarstvo uz provođenje agromelioracije na plavljenim područjima i izgradnju sustava za navodnjavanje kako bi se postigli maksimalni prinosi. Ova kategoriju nalazi se u dolinama rijeke Bregave i Radimlje. Nalazi se na pretežno ravnom ili manjim dijelom blago zatalasanom terenu.

IVb podkategorija obuhvaća 2.221,85 ha i zastupljena je na blago valovitom terenu gdje je fiziološki aktivni sloj zemljišta plitak ili srednje dubok. To su aluvijalna tla na šljunku u ravnici i bregoviti tereni sa inklinacijom do 120 na kojima su zastupljene crvenice i posmeđene crvenice na čvrstim vapnencima, smeđa tla na pješčarima i smeđa tla na škriljcima, alveolitima i pješčarima. Da bi se ova podkategorija mogla koristiti za intenzivnu proizvodnju poljoprivrednih kultura potrebno je provesti mjere agromelioracije (humizacija, kalizacija, kalcifikacija, fosfatizacija). Ova podkategorija zahvaća širi dio općine oko mjesta Rotimlja, Aladinići, Grovnice, Humca, Žilića i Poprata. Na površinama koje spadaju u IVb podkategoriju treba nastaviti sa vinogradarstvom i uvesti nove kulture s obzirom da je proizvodnja duhana skoro napuštena zbog niskih cijena i gašenja otkupnih i prerađivačkih pogona na području BiH. I ova podkategorija je napadnuta urbanizacijom iako je Zakon štiti od prenamjene korištenja.

Sl 15. i 16. Poljoprivredno zemljište

Zemljišta od V do VI bonitetne kategorije utvrđuje se kao poljoprivredno zemljište i samo izuzetno, kao zemljište za ostale namjene, spadaju u II agrozonu i označavaju se kao P₂.

V kategorija zemljišta zastupljena je na brdovitom terenu gdje je inklinacija veća od 12° i manja od 20°, obuhvaća 1.388,70 ha. Uglavnom su to plića zemljišta, mjestimično stjenovita i

potencijalno podložna eroziji. Manje se obrađuju (uglavnom okućnice) i najčešće se koriste kao prirodne livade i pašnjaci. Na području ove kategorije zastupljene su crvenice i posmeđene crvenice na čvrstim vapnencima, te smeđa tla na vapnenim konglomeratima. Najviše su zastupljena oko mjesta Dudovina, Brda, Mustafića Mahala, Donji Poplat, uz rijeku Bregavu, dok je u drugim mjestima manje zastupljena. S obzirom da su površine ove kategorije male u odnosu na poljoprivredno zemljište treba ih obavezno zaštititi samo za proizvodnju hrane.

VI kategorija poljoprivrednog zemljišta zahvaća površinu od 6.084,21 ha površine i može se konstatirati da je vrlo malo ili uopće nije obuhvaćena urbanizacijom (iako bi se po Zakonu mogla dozvoliti prenamjena ove kategorije zemljišta) Zastupljena je najviše oko Dubrava, Barana, Hutova blata, Kruševa i Burmaza, dok je na drugim područjima slabije zastupljena. Površine ove kategorije uglavnom se koriste kao prirodne livade i pašnjaci. Na površinama izražene površinske stjenovitosti, naročito u području crvenica, treba izvršiti pošumljavanje, a na manje kamenitim površinama pored pošumljavanja može se izvršiti inteziviranje livada i pašnjaka. U ovoj kategoriji najviše su zastupljene posmeđene crvenice na čvrstim vapnencima i smeđa tla na krečnim konglomeratima.

Ovo je zona polu intenzivne poljoprivredne proizvodnje pogodna za suho ratarenje i poluintenzivno stočarstvo, prvenstveno ovčarstvo i kozarstvo s obzirom na konfiguraciju terena. Na ovim površinama moguć je uzgoj maslina i ljekovitog bilja (lavanda, smilje) kao i razvoj pčelarstva i uzgoj ekološki prihvatljive hrane uzgojene i certificirane prema odgovarajućim standardima.

Sl.17. Poljoprivredno zemljište

Zemljišta od VII do VIII bonitetne klase utvrđuje se kao zemljište koje se prema potrebama može koristiti i za druge namjene, spadaju u III agrozonu i označavaju se kao P3

VII zemljišta kategorija zemljišta zahvaća površinu od 3.189,44 ha Nije zahvaćena bilo kakvom promjenom namjene (izgradnja i sl.). Zastupljena je na plitkim zemljištima tipa sirozemi, rendzine i smeđa vrlo plitka tla na čvrstim vapnencima, kao rendzine i smeđa tla na flišu. Na ovim površinama potrebno je izvršiti pošumljavanje, zaštitu od erozije, a na manje stjenovitim položajima izvršiti intenziviranje pašnjaka. Nalaze se oko mjesta Burmazi, iznad Aladinića, oko Gorice i oko Hutova blata. Ograničavajući čimbenici kod ove kategorije su dubina (do 15 cm), vrlo izražen nagib terena do 400 , površinska stjenovitost. I do 80%, zbog čega su podložna eroziji.

3.4.2. Korištenje šuma i šumskog zemljišta

Prostor općine Stolac najvećim dijelom pokrivaju različite termofilne šumske zajednice submediteranskog područja koje su, kao degradirani oblici nekada bujnih klimatogenih hrastovih šuma, nastale dugotrajnim negativnim antropogenim utjecajem.

Ovakvo stanje posljedica je niza međusobno povezanih i prepletenih uzroka, kako u starijoj, tako i u novijoj povijesti i svakako je odraz političkih, socio-ekonomskih i gospodarskih prilika kroz duže vremensko razdoblje.

Šumama i šumskom zemljištu na ovom području nikada nije pridavan odgovarajući značaj, njima nikada nije gospodareno na pravilan način i nikada nije urađena šumskogospodarska osnova koja predstavlja ključni dokument i okvir reguliranja gospodarenja šumama i šumskim zemljištem na nekom prostoru. Sve to i okolnosti vezane za nepostojanje zakonske regulative u ovoj oblasti u proteklom razdoblju, dovele su do toga da šume i šumsko zemljište do sada nisu evidentirane, kategorizirane i na pravi način valorizirane, te je nemoguće je precizno odrediti površinu šuma i šumskog zemljišta, a naročito pojedinačnih kategorija.

Obzirom na ovakvo stanje preporuke za korištenje šuma i šumskog zemljišta na prostoru općine Stolac mogu biti, uglavnom načelne naravi, bez pokušaja da se na temelju nedostatnih podataka daju konkretni prijedlozi.

Kako se dio zaštićenog područja „Park prirode Hutovo Blato“ nalazi na prostoru općine Stolac, za šume i šumsko zemljište unutar ovog zaštićenog područja moraju se uvažiti preporuke i smjernice navedene u PP Hutovo blato. Ove šume planerski su kategorizirane kao Š1

Za šume i šumsko zemljište na preostalom prostoru općine, sagledavajući cjelokupan problem oko nepostojanja zakonske regulative na razini FBiH, dosadašnje loše gospodarenje i dugotrajne pogubne antropogene utjecaje i naročito loše trenutno stanje, trebalo bi žurno (čim to bude moguće) pokrenuti aktivnosti izrade šumskogospodarske osnove kako bi se konačno došlo da relevantnih podataka o površinama pod šumom i šumskim zemljištem, te na temelju istih, po pravilima šumarske struke došlo do mogućih smjernica o korištenju potencijala koje ovo područje svakako ima.

Potencijali šuma i šumskog zemljišta ovog područja su, prije svega, u općekorisnim funkcijama šuma pod kojim podrazumijevamo sve pozitivne učinke šumskoga ekosustava na okoliš, u smislu pružanja ekološkoga uporišta krajobrazu, održanja i unapređenja biološke raznolikosti, te pozitivnog utjecaja na zdravlje, posebice na duševno raspoloženje čovjeka.

S pojavom današnje suvremene tehničke civilizacije šume, posebice u prostornom planiranju, zauzimaju sve veće značenje. Tako, osim povećane potrebe za drvnom sirovinom, koja u Europi svake godine poraste za oko 2 %, sve se veća važnost pridaje posrednim koristima od šume. Tu ponajprije mislimo na šume kao prostor za rekreaciju, njihovu hidrološku, protuerozijsku i klimatsku funkciju, zatim na šume nacionalnih parkova i parkova prirode, park šume, arboretume, šume za očuvanje genofonda te šume koje pročišćuju zrak od štetnih plinova i tvorničke prašine (Meštrović 2008.). Obzirom na sve prisutniji trend prenamjene šuma i šumskog zemljišta u poljoprivredno, građevno ili neku drugu kategoriju zemljišta trebalo bi biti oprezniji i prije donošenja ovakvih odluka o prenamjeni svakako provesti odgovarajuću analizu i vrednovanje općekorisnih funkcija šume i šumskog zemljišta kako bi se ustanovilo donosi li takva odluka više koristi ili štete.

Posredne funkcije šume značajnije su od proizvodnih (sirovinskih), te se tako danas govori o vrijednosti općekorisnih funkcija koje su 30, pa i više puta veće od vrijednosti prirodne drvine

zalihe zrele šume, odnosno vrijednosti svih šumskih proizvoda (drvo, sporedni šumski proizvodi, pčelarski proizvodi, šumske plodine i lov (Prpić 1992).

Općekorisne funkcije šuma čine skupinu njezinih povoljnih utjecaja na vlastiti prostor i okoliš izvan šume. One se prema Prpiću (2001.) dijele u tri skupine i to u: ekološke funkcije, socijalne funkcije i socijalno-ekološke funkcije. U skupinu ekoloških funkcija spadaju povoljni utjecaji šume na vlastito stanište i okoliš koji čini taj vegetacijski oblik u krajobrazu. U skupinu socijalnih funkcija šume spada čovjekov odnos prema šumi i njegovo korištenje šume za svoje zdravstvene potrebe i odmor. U skupinu socijalno-ekoloških funkcija uključena je zaštita prirode i genofonda, te povoljan fiziološki utjecaj šume na globalne ekološke prilike.

Pored navedenoga šume i šumsko zemljište na prostoru općine Stolac imaju potencijal u ljekovitom bilju i šumskim plodovima koji je posebno izražen na ekstremnim staništima gdje nema šumskih sastojina i bilo bi korisno osmisлити i organizirani otkup ovih za zdravlje ljudi iznimno važnih plodova.

Prisutnost velikog broja vrsta aromatičnog i medonosnog bilja stvara i potencijal prostora općine Stolac za proizvodnju pčelinjeg meda visoke kakvoće i to bi, također trebalo iskoristiti.

3.4.3. Korištenje, zaštita i tretman voda

Sukladno Zakonu o vodama Federacije BiH vodni resursi se moraju koristiti racionalno i ekonomično. Svi korisnici vode dužni su koristiti vodu na način i u obimu kojim se voda čuva od rasipanja i štetnih primjena njenog svojstva (kvaliteta) i omogućuje zakonito pravo upotrebe voda drugim korisnicima. Dakle, održivo korištenje voda podrazumijeva osiguranje dovoljnih količina zadovoljavajućeg kvaliteta za postojeće i razvojne potrebe svih korisnika, vodeći računa o prirodnim mogućnostima, odnosno obnovljivosti vodnih resursa.

Korištenje voda obuhvaća:

- zahvaćanje, crpljenje i upotrebu površinskih i podzemnih voda za opskrbu vodom za piće, sanitarne i tehnološke potrebe, navodnjavanje i sl.;
- korištenje vodnih snaga za proizvodnju električne energije i druge pogonske snage;
- korištenje voda za uzgoj ribe;
- korištenje voda za plovidbu, te
- korištenje voda za sport i rekreaciju i druge slične namjene.

Sve aktivnosti na korištenju voda sa područja općine Stolac trebaju biti usklađene sa Planom upravljanja Neretvom i Trebišnjicom, kao i sa Prostornim planom područja posebnih obilježja za područje od značaja za HNŽ/K „Park prirode Hutovo blato“ koji su u izradi.

3.4.3.1. Korištenje voda za vodoopskrbu stanovništva

Korištenje voda za opskrbu stanovništva vodom za piće, sanitarne potrebe i potrebe protupožarne zaštite ima prednost u odnosu na ostale namjene korištenja voda. Pri tome se za opskrbu stanovništva vodom za piće koriste vode najbolje raspoložive kvalitete.

Kao što je opisano u Prostornoj osnovi plana, u sustavu javne vodoopskrbe općine Stolac koriste se vode sa izvorišta rijeke Bregave, kao i podzemne vode sjevernog dijela općine – s područja Rotimlja-Hodovo i Dubravske visoravni (Crnići-Greda).

Obzirom na izdašnost vrela Bregave, vodom bi se moglo snabdjeti i šire područje općine, međutim reljefne karakteristike i udaljenost pojedinih naselja ne dozvoljavaju ekonomično rješenje za cjeloviti vodoopskrbni sustav. Zbog toga se objekti naselja koja nisu priključena na javni ili lokalni vodovodni sustav uglavnom opskrbljuju vodom iz cisterni.

Premda je Studijom vodosnabdijevanja općine Stolac predviđeno da se u budućnosti, odnosno u periodu do 2035. godine vodoopskrbni sustav Stolac proširi prema naseljima Poprati, Ošanjići, Barani, Kruševo, Burmazi, Bjelojevići i Poplati, ovim planom se predviđa i mogućnost alternativnih rješenja. Svakako treba nastaviti s aktivnostima na proširenju gradskog sustava gdje god je to moguće i ne zahtijeva veća financijska ulaganja, te gdje nema alternativnih rješenja. Međutim, tamo gdje je ekonomski neopravdano širenje sustava, potrebno je razmotriti i istražiti mogućnost korištenja podzemnih voda preko bušenih bunara i formiranja manjih vodoopskrbnih sustava. Prema podacima nadležnih službi općine Stolac već su rađena istraživanja u koritu rijeke Bregave (područje ispod naselja Prenj) u navedene svrhe. Preliminarna ispitivanja su pokazala velike količine vode koje bi se mogle koristiti u svrhu vodoopskrbe, stoga je potrebno provesti daljnja istraživanja i utvrditi stalnost vode u bušotinama, napraviti ekonomsku valorizaciju, tehničku dokumentaciju i sve ostale korake kako bi se osigurala opskrba vodom ovog područja.

Vodoopskrbni sustav „Dubrave“, kojim je predviđeno da se voda iz aluvija rijeke Neretve (tj. vodocrpilišta Bjelave u općini Čapljina) sustavom crpki, vodosprema i cjevovoda transportira do naselja na Dubravskoj visoravni, u trenutku pisanja ovog teksta izgrađen je do naselja koja se nalaze u sklopu općine Čapljina. Predviđen je nastavak izgradnje na preostali dio naselja na području općine Stolac i Grada Mostara. Iako je u međuvremenu za stolačka naselja Dubravske visoravni već urađena i puštena u rad vodovodna infrastruktura sa vodocrpilišta Klokun, Rotimlja i Kozice, nastaviti će se i sa izgradnjom sustava Dubrava kako bi se u budućnosti izgrađena vodovodna infrastruktura mogla uvezati u ovaj sustav.

U cilju postizanja što bolje kvalitete vode za piće, sva postojeća i eventualna buduća izvorišta/vodocrpilišta na području općine je potrebno štititi od svih zagađenja provođenjem aktivnih mjera zaštite te izgradnjom sustava za prikupljanje, dispoziciju i tretman otpadnih voda općine.

3.4.3.2. Korištenje voda u poljoprivredi

Postojeći sustav za navodnjavanje poljoprivrednih površina ograničen je samo na područje jednog dijela Vidova polja iz rijeke Bregave. Navodnjavanje drugog dijela polja je, prema starom Prostornom planu, predviđeno pomoću crpnog postrojenja koje bi koristilo vodu iz kanala postojećeg sustava za navodnjavanje. Potrebno je istražiti mogućnost i potrebu za proširenjem navedenog sustava.

Starim Prostornim planom općine bilo je predviđeno navodnjavanje područja Dubrava putem hidrosustava Trebišnjica, odnosno iz akumulacije HE Dabar na rijeci Zalomci (današnja Republika Srpska), međutim planirano rješenje nije zaživjelo.

Premda je urađena dokumentacija „Mogućnosti korištenja podzemnih voda na prostoru južnog dijela HNŽ/K s ciljem poljoprivrednog razvitka“ (Građevinski fakultet Sveučilišta u Mostaru, 2013. godine), ista nije dala konkretna rješenja za općinu Stolac. Dane su preporuke za izradu detaljnih istraživanja Stolačkog polja i dijelova aluvijalnih vodonosnika uz rijeku Bregavu.

Podzemna voda se već koristi u poljoprivredne svrhe na području Dubravske visoravni, uz rijeku Bregavu, te na području Rotimlje i Hodova, ali samo za individualne potrebe.

U aluviju rijeke Bregave postoje znatne količine podzemne vode koja bi se mogla koristiti za vodoopskrbu i navodnjavanje, ne samo doline rijeke Bregave nego i dijelova dubravske i kruševske visoravni. U tom smislu se ovim planom podržavaju daljnje aktivnosti na istraživanju i izradi detaljne studijske dokumentacije koja će utvrditi količine i načine korištenja podzemne vode na području općine Stolac.

3.4.3.3. Korištenje voda u energetske svrhe

Na području obuhvata ovog prostornog plana ne planiraju se novi objekti za korištenje vodnih snaga u energetske svrhe.

Međutim, obzirom na činjenicu da je jedan dio PP Hutovo blato teritorijalno i administrativno dijelom općine Stolic, u ovom dijelu teksta potrebno je spomenuti i hidroenergetski sustav koji je u direktnoj vezi sa vodama koje dotječu u rijeku Bregavu i Hutovo blato. Već u Prostornoj osnovi ovoga plana spomenut je projekt „Gornji horizonti“ kao završetak tj. druga faza hidroenergetskog sustava „Trebišnjica“ u sklopu kojeg su od 1965. godine do sada već izgrađeni: brana Gorica u Trebinju, HE Dubrovnik, brana Grančarevo s pribranskom HE Trebinje I (1968. g.) i hidroakumulacijom Bileća, CHE Čapljina (1979. g.) sa hidroakumulacijom Popovo polje, te HE Trebinje II (1982. g.).

Dakle, u završnoj fazi projekta Trebišnjica, koja je već u tijeku izrade, predviđa se izgradnja još tri hidroelektrane: HE Nevesinje, HE Dabar i HE Bileća. Prema spomenutom projektu, poplavne vode gornjih krških polja - Fatničkog i Dabarskog koje u prirodnim uvjetima otječu kroz podzemne krške kanale u pravcu rijeka Bregave, Bune i Bunice, planiranim objektima bi se prevodile u akumulaciju Bileća, te bi se dalje koristile na već izgrađenim hidroelektranama (Trebinje I, Trebinje II, Čapljina i Dubrovnik), što je i omogućeno dovršetkom izgradnje tunela Fatničko polje – Bilećko jezero 2006. godine. Ovakav koncept, u odnosu na prirodno stanje prouzročiti će deficit velikih voda na svim krškim poljima sjeverno od Fatničkog polja i suficit južno i zapadno od Bilećke akumulacije, a kao posljedica navedenog očekuje se smanjenje izdašnosti svih vrela sjeverno od Svitave – a to su vrela na sjeveroistočnom obodu Deranskog jezera, te vrela Bregave, Bune i Bunice. Osobito u nepovoljnim hidrogeološkim uvjetima je vrelo Bregave, jer se ono, pored padalina iz vlastitog sliva, prihranjuje i vodom koja dotječe kroz ponore iz Dabarskog polja. Smanjenje dotoka srednjih i malih voda na vrelo Bregave imat će utjecaja i na smanjenje izdašnosti vrela na jugoistočnom obodu Deranskog jezera.

Obzirom da je ranijim istraživanjima dokazano smanjenje dotoka voda izgradnjom i puštanjem u rad prve faze sustava Trebišnjica, za očekivati je da će dovršetkom i uspostavom druge faze ovaj utjecaj biti još izraženiji.

Slika 18.: „Gornji horizonti“

Obzirom na veličinu planiranog zahvata i utjecaj koji će njegova izgradnja imati na spomenuta izvorišta i zaštićeno područje – Park prirode Hutovo blato, od presudnog je značaja suradnja svih nadležnih tijela na međudržavnom i međuentitetskom nivou, kao i svih mjerodavnih stručnih tijela kako bi se sačinio pravni okvir u cilju optimalnog upravljanja i odgovornog gospodarenja vodama, te spriječilo donošenje jednostranih odluka i otklonile štetne posljedice u delti Neretve uzrokovane smanjenjem bilanci voda. Integralno upravljanje vodnih resursa na području slivova rijeka Neretve i Trebišnjice mora se odvijati na pravičan način, bez ugrožavanja održivosti vitalnih komponenti ekološkog sustava, i da se postigne maksimalna rezultanta ekonomskih i društvenih koristi. Ono se mora promatrati kao proces koordiniranog razvoja i upravljanja vodnim, zemljišnim i drugim za vodu vezanim resursima, kako zbog vlastite koristi tako i zbog međudržavnih utjecaja i obaveza.

U tijeku je izrada Plana upravljanja Neretvom i Trebišnjicom koji bi trebao dati određena rješenja po pitanju integralnog upravljanja ovim slivovima na međudržavnom nivou.

3.4.3.4. Korištenje vode za uzgoj ribe

Osim postojeća dva mala ribnjaka na rijeci Bregavi koja su u privatnom vlasništvu, na području općine nema drugih objekata slične namjene. Također, općina nema planova za formiranje novih.

3.4.3.5. Korištenje vode za sport i rekreaciju

Na području općine Stolac ne postoje uređena kupališta niti objekti slične namjene i od javnog značaja u koritima rijeka. Činjenica je da su korita manjih rijeka/potoka ljeti najčešće suha zbog smanjenog doticaja vode, a zbog narušenosti ambijentalnih vrijednosti divljim deponijima i drugim devastacijama uglavnom neatraktivna za ovu vrstu rekreacije. Međutim, u ljetnim mjesecima nerijetko su obale rijeke Bregave mjesta gdje se dolazi po osvježanje i kupanje, osobito uzvodno od grada gdje je rijeka još uglavnom čista.

Sport i rekreacija na vodi ili uz vodu na području općine Stolac moguća je na svim vodotocima, kao i na području Parka prirode Hutovo blato, uz poštovanje odredbi ovog plana, kao i prostornog plana PP Hutovo blato. Kao što je ranije u tekstu spomenuto, u tijeku je izrada Prostornog plana područja posebnih obilježja za područje od značaja za HNŽ/K *Park prirode Hutovo blato* koji će dati jasne smjernice za korištenje ovog područja u spomenute namjene. Prostorni plan općine Stolac će pratiti izradu plana PP Hutovo blato i ugraditi sve smjernice koje se ovim planom usvoje.

4. PROJEKCIJA RAZVITKA GOSPODARSTVA I DRUŠTVENIH DJELATNOSTI

Grad može tijekom vremena ostati neizmijenjen po svom općem izgledu, ali se on neprestano mijenja u detaljima. Promjenom detalja treba paziti na očuvanje i zaštitu prirodnog i kulturnog naslijeđa.

Općina Stolac obiluje prirodnim i kulturnim naslijeđem, blagom sredozemnom klimom, mirisnim aromatičnim i ljekovitim biljem, poljoprivrednim zemljištem te bogatom gastronomskom tradicijom. Sve su to potencijali koji u potpunosti nisu iskorišteni i koji bi trebali u budućnosti donositi veliki prihod stanovništva, općine te u konačnici i države.

Ekonomska snaga grada se očituje u dohotku koji ostvaruju njegovi stanovnici odnosno ukupnom dohotku grada u određenom razdoblju.

4.1. RAZVITAK GOSPODARSTVA I NJEGOVI OSNOVNI NOSITELJI

Kada govorimo o gospodarstvu općine Stolac potrebno je naglasiti da se radi o nedovoljno razvijenoj regiji.

Promatrajući urbanu ekonomiju danas, zapaziti ćemo da je poprimila drukčije razmjere. Gospodarstvo u okruženju djeluje u postindustrijskom dobu gdje na „scenu“ stupa novi kapitalizam u kojem znanje i informacije, proizvodnja i potrošnja kulture i zabave poput umjetnosti, mode, glazbe turizma, ugostiteljstva, dizajna i dr., postaju glavna pokretačka snaga urbane ekonomije.

Veliki regionalni gradovi sežu za premještanjem industrije iz gradova, što prije mnogo godina nije bio slučaj i pravilo. Time se želi postići efikasnije urbano gospodarstvo. Industrijsku proizvodnju kao dominantnu ekonomsku aktivnost zamijenile su uslužne djelatnosti.

Kao što je u regionalnom okruženju za smanjenje i premještanje industrije odgovorna regionalna globalna kriza i postindustrijsko doba, tako je u Općini Stolac za napuštene industrijske objekte odgovoran, ali ne i presudan, protekli rat, nakon kojeg u Općini polako, ali ipak s vidljivim odmakom raste malo i srednje poduzetništvo, povratak stanovnika, te turizam zahvaljujući ekovrijednostima ovoga podneblja.

Velike regionalne kompanije koje svoju industriju premještaju u druge gradove imaju kapital u novcu, ali ih u poslovanju prati povećana međunarodna konkurencija, nedovoljno ulaganja u modernizaciju proizvodnih pogona, ubrzan razvoj tehnologije, ubrzane tehničke i tehnološke promjene, nestabilan tečaj nacionalne valute koji ne potiče izvoz domaćih proizvoda, neadekvatna količina i tip prostora koji grad može ponuditi današnjoj industriji, visoki proizvodni troškovi i dr.

S druge strane, ako promatramo u usporedbi sa regionalnim tržištem, ne znači da će Općina Stolac morati reagirati na isti način kao regionalno tržište izmještanjem industrije jer posjeduje već postojeće industrijsko mjesto, manju konkurenciju od regionalnog tržišta, usporeniji, ali održiv tehnički i tehnološki napredak, niži trošak proizvodnje, kulturu, kulturno-povijesnu baštinu, zabavu, glazbu, turizam, bogatu gastronomiju, ali nedostatak kapitala u novcu koji bi pokrenuo industriju i potakao daljnji razvoj gospodarstva Općine u budućnosti.

Napuštene industrijski objekti bi se mogli prenamijeniti u proizvodnju kulturnih proizvoda ili pak u spomenike industrijskog doba koji bi možda potakli rast broja turista u budućnosti. Tehnološki park, ljetno kino, proizvodnja odjeće, ljekovitog bilja, suvenira, reciklaža proizvoda samo su neke od smjernica koje bi mogle biti zanimljive stranom investitoru.

Privlačenje inozemnih stranih ulaganja jedan je od primarnih ciljeva Općine u budućnosti. Potrebno je da Općina u okviru vlastitih strategija razvoja osmisli načine kako privući inozemna

izravna ulaganja stvaranjem povoljnih uvjeta poslovanja koji bi bili privlačni i poticajni za strane investitore. Nužno je uz zadovoljenje osnovnih preduvjeta, koristiti sve raspoložive marketinške alate kako bi se ostvarila konkurentna prednost. Pri tome treba voditi računa ako inozemna poduzeća ulaze u sektore u kojima već postoji domaća konkurencija, moguća je konkurentna borba, čije su posljedice smanjenje zaliha i odgoda investicija te izlazak domaćih tvrtki iz sektora. To umjesto pozitivnog efekta može izazvati negativan za Općinu, smanjenje ukupnih investicija u tom sektoru i u cijelom gospodarstvu. Ako međutim inozemne ulaze u novi gradski gospodarski sektor postoji velika mogućnost da se ukupne investicije povećaju.

U okruženju gdje vlada globalna konkurencija, marketing ima ključnu ulogu u privlačenju inozemnih investicija. S marketinškog stajališta, inozemni investitori dolaze u određenu regiju zbog određenih investicijskih pogodnosti koje im nude, a najvažnija im je stabilnost i profitabilnost. Aktivnosti urbanog marketinga potrebno je usmjeriti na lokaciju, konkurentnost i ljudske resurse. Inozemni investitori traže političku i ekonomsku stabilnost, pozitivno poslovno okruženje, dobru infrastrukturu, porezne olakšice, ubranu amortizaciju, porezne odbitke za investiranje i reinvestiranje u obliku inozemnog izravnog ulaganja, oslobađanje carine na kapitalnu opremu, osiguranje od države, niže cijene struje, telekomunikacija, naknada i dr.

U budućnosti bi naglasak gospodarstva Općine Stolac trebao biti na razvoju poljoprivrede, voćarstvu, podizanju nasada i korištenju prirodnih aromatičnog, začinskog i ljekovitog bilja, prerađivačkoj industriji aromatičnog i ljekovitog bilja, razvoju turizma (agroturizam, ekoturizam, ruralni, kulturni i zdravstveni te sportsko-rekreacijski turizam), stočarstvu, vinogradarstvu i lovstvu, razvijanju prometa te naseljavanju i održivosti broja stanovništva.

4.1.1. Poljoprivreda

Čovjek svoje zdravlje i vitalnost čuva pazeći na kvalitetu i raznolikost prehrane i način života. Općina Stolac posjeduje 13.266,12 ha ili 47,55% poljoprivrednog zemljišta.

Globalni trend zdravog života stvorio je sve preduvjete za razvoj gospodarstva uzgojem organskog voća, povrća te aromatičnog, začinskog i ljekovitog bilja, kao segmenta poljoprivredne proizvodnje u svijetu.

Proizvodnja bilja je unosan i profitabilan posao današnjice, ali i budućnosti za sve one koji mogu osigurati potrebne uvjete, znanje, vještine, kapital i tehnologiju. Cijene ljekovitog, začinskog i aromatičnog bilja na svjetskom tržištu neusporedivo su veće od otkupne cijene pšenice i kukuruza. Bilje se može prodavati u više oblika od sirovog do sušenog, prerađenog ili zapakiranog. Koristi se u farmaceutskoj industriji, proizvodnji biljnih lijekova, čajeva, alkoholnih pića, slatkiša, kozmetičkoj industriji te kao dodatak prehrani. Doradom (sušenjem ili destilacijom) eteričnih ulja, bruto dobit se može povećati čak i do sedam puta.

Općina Stolac posjeduje prirodni kapital u proizvodnji bilja koje je na ovom području samoniklo i održivo dugi niz godina. Planiranjem podizanja dodatnih nasada lavande, ružmarina, lovora, masline, smilja, kamilice, kadulje, mažurana, metvice, vinove loze, šipaka, smokava i drugog može se ostvariti velika profitabilnost za općinu.

Hercegovina ima komparativnu prednost u svijetu za proizvodnju ljekovitog bilja koji predstavlja izvor prihoda za sve više građana kako u BiH tako i u svijetu. U 2013. godini u prvih 6 mjeseci je izvoz ljekovitog bilja iz BiH iznosio 16,6 milijuna KM što je 70% više od 2012. godine.

U kamenu i kršu sredozemnih zemalja od Hercegovine, Hrvatske preko Italije, Francuske i Španjolske ispod vrelog sunca raste i cvijeta ljekovito bilje. Dodatne nasade je moguće podići na livadama, pašnjacima i šumskom zemljištu općine Stolac.

Smilje- biljka zvana besmrtnost ima ljekovita i kozmetička svojstva, i bilježi stalni rast cijene na svjetskom tržištu. Cijena za 1 kg na svjetskom tržištu iznosi od cca 1300-1500 eura. Ova biljka

raste iz kamena, ima plitak korijen i ne uspijeva se presađivati, što nije pošlo za rukom Kinezima i Ukrajincima koji su u njoj vidjeli veliki ekonomski potencijal. Rijetkost i osobnost biljke opravdava visoku svjetsku cijenu na tržištu.

Šafran je najskuplji začim i cijena mu se na tržištu kreće zavisno od kvalitete od cca 1100-11000\$/kg, a godišnje ga se u svijetu proda cca 300 tona. Iza njega slijede pelin, vanilija i cimet kao traženo začinsko bilje s visokim cijenama na svjetskom tržištu. Slijede ih kamilica, lavanda, ružmarin, kadulja, i ostale vrste ljekovitog bilja. Glavni ljekoviti sastojak bilja jest ulje koje se destilira iz glavica cvjetova. Nakon destilacije, ulja postižu na svjetskom tržištu značajno veću cijenu.

Tehnološko osposobljavanje za destilaciju i preradu ljekovitog bilja od strane većeg broja proizvođača trebao bi biti slijedeći razvojni korak u jačanju hercegovačke industrije biljnih lijekova i biljnih proizvoda. To bi svakako povećalo izvoz te otvorilo veći broj novih radnih mjesta. Time bi se također trebala ostvariti izravna ulaganja kapitala iz inozemstva, izvoz i proširenje na svjetsko tržište, povoljnija vanjskotrgovinska bilanca, dok bi se pri tomu trebalo nastojati zaštititi i očuvati prirodne vrijednosti i proizvođač kao izvoznik te uvesti i povećati poticaji od države. Neiskorišteni industrijski objekti u središtu grada u budućnosti se mogu prenamijeniti u prerađivačku industriju potrebnu za preradu ljekovitog bilja, voća i povrća.

Za detaljnije projekcije i isplativost ovog vida poljoprivrede bilo bi potrebno u suradnji stručnjaka iz oblasti ekonomije, agronomije, biologije i drugih znanosti izraditi Studiju ekonomske isplativosti i opravdanosti podizanja nasada aromatičnog, začinskog i ljekovitog bilja na području Hercegovine, ali i konkretno na području općine Stolac.

U desetogodišnjem planskom periodu bi trebalo i dalje poticati stočarstvo, voćarstvo i vinogradarstvo Općine. Poticati stanovništvo za proizvodnju i preradu navedenog spravljanjem džemova, marmelada, likera, sokova, proizvodnje meda i pčelinjih proizvoda različitih mirisa i bogatstvom okusa. Udruga *Hercegovački plodovi Mediterana* koja djeluje na području Općine nastoji u budućnosti od uvoznika postati izvoznik. Zapažen uspjeh postiže zahvaljujući angažmanu na zasađivanju desetina hektara novih kultura smokve, šipka i maslina.

4.1.2. Turizam

Turizam je masovna pojava i životna potreba velikog broja ljudi koji predstavlja vrlo važan dio gospodarstva koji iznimno utječe na porast broja radnih mjesta i ukupne prihode koji se njime ostvaruju. Preduvjeti koje treba zadovoljavati turista za odlazak na turističko putovanje su slobodno vrijeme, financijska sredstva te motivacija za putovanje.

Stolac je jedna od regija u Hercegovini koja je smještena na površini od 280 ha s populacijom stanovnika od 14.881. Regija je poznata po živopisnom krajoliku, tradiciji, povijesti i umjetničkoj baštini.

Najčešći razlog posjete nekog mjesta su njegove ljepote i znamenitosti, kulturna i prirodna baština. Mjesto treba biti dostupno i prometno i infrastrukturno. U njemu trebaju postojati objekti za smještaj i prehranu gostiju. Nužan uvjet je i postojanje turističke zajednice i agencije koja će uspješno promovirati mjesto.

Na području Općine već djeluje općinska turistička organizacija „Radimlja“ Stolac koja će i u budućnosti biti pokretačka snaga putem koje će se objediniti cjelokupna turistička ponuda Općine u jedan turistički proizvod i prezentirati na turističko tržište BiH i šire regije.

Općina Stolac raspolaže značajnim turističkim potencijalima kojima potiče i kojima bi mogla potaći razvoj turizma za regiju u budućnosti kao:

- kulturni turizam;

- ruralni turizam, agroturizam i ekoturizam
- sportsko-rekreacijski i zdravstveni turizam
- avanturistički turizam
- enogastronomski turizam
- lovni turizam

Kulturni turizam je jedna od najbrže rastućih grana turizma. Smatra se da turisti koji putuju zbog kulturnih sadržaja uglavnom troše više od ostalih kategorija turista. Razlog tomu je duži boravak posjetitelja, njihov viši stupanj obrazovanja te ukupne financijske mogućnosti. Kulturna i povijesna baština općine Stolac je zaista raznolika počevši od Rotimlje, Radimlje, Daorsona, Starog Vidoškog grada na brdu Križevac, Sakralnih objekata pa sve do Boljuna. Regionalne ciljne grupe bi trebale biti osmoškolci i srednjoškolci, kojima bi trebalo ukazati poveznicu između konzumacije kulture i obrazovanja. Ovim planom je predviđen školski muzej u školi na Rotimlju, koji bi upotpunio turističku rutu za ciljne grupe osmoškolaca i srednjoškolaca. Planom je također predviđen i arheološki park na Pješivcu koji će upotpuniti kulturni turizam Stoca.

Ruralni, agro i ekoturizam se odvija na seoskom gospodarstvu, nalazi se izvan urbanog dijela grada i nema oblike masivnosti. Seoska gospodarstva svoju egzistenciju temelje na poljoprivredi, a sav višak plasiraju u turizam. Dopunsku zaradu ostvaruje u vlastitom dvorištu, što podrazumijeva aktivno uključivanje cijele obitelji. Turistima se daje mogućnost kontakta s prirodom i dozvoljava im se sudjelovanje u aktivnostima, tradiciji i životnom stilu lokalnih ljudi. Njihova turistička ponuda se temelji na tome da nude mogućnost smještaja na svome gospodarstvu, vlastite ekološke proizvode što je poveznica s agroturizmom, radionice s mogućnošću učenja starih zanata, neposredni kontakt s domaćim životinjama, sudjelovanju u poljoprivrednim radovima, i sl. Ovaj vid turizma stvara mogućnost razvitka dosad slabo razvijenih područja. Razvojem agroturizma stvara se tržište i izvozni kanal za razne visokokvalitetne tradicijske poljoprivredno prehrambene proizvode, što otvara prostor za zapošljavanjem, održavanjem i privlačenjem stanovništva. U cilju aktiviranja ruralnog prostora potrebno je povezati turizam i poljoprivredu kroz ekološku proizvodnju zdrave hrane. Ova poveznica bi trebala stvoriti specifičnu ponudu kroz koju bi oživjela tradicijska gospodarstva i etnološka baština. Budućim etnografskim područjima „Dolovi“ i „Boljuni“ općina bi zaokružila nematerijalnu kulturnu baštinu i turizam u jednu cjelinu. Akcent je potrebno staviti na demografsku održivost i rast, te održivim korištenjem postojećih resursa općine Stolac kroz turizam i poljoprivredu doprinijeti i povećanju BDP.

Sportsko-rekreacijski i zdravstveni turizam predstavlja vid lječilišnog turizma, a prati i nove trendove kao što su wellness i fitness. Turizam kao i sport imaju istu karakteristiku, a to je potreba da se bude aktivan. Da bi određeno sportsko odredište postalo zanimljivo sportskom turizmu, ali i posjetiteljima, potrebno je da bude atraktivno u određenom tržišnom segmentu, da posjeduje visoku kvalitetu, da posjeduje pravu cijenu u zavisnosti kojoj kategoriji stanovništva je namijenjeno, da zadovoljava potrebe posjetitelja, da je povezano sa lokalnim turističkim znamenitostima i službama lokalne samouprave, ali i da je cijela priča lijepo upakirana i prezentirana na pravi način i u pravo vrijeme.

Općina Stolac ima velike potencijale i komparativne prednosti za razvoj najtraženijih oblika turističke ponude, vezanih za unapređenje zdravlja suvremenog, urbanog čovjeka. Brz i stresan način života, nedostatak „slobodnog vremena“ dovodi do toga da su sve više popularnija kraća putovanja kroz godinu zvana „vikend putovanja“, „zelene destinacije“ ili „aktivni odmor u prirodi“. Pri izboru odredišta velika se pozornost pridaje ekološkoj kvaliteti okoliša u kojoj bi se odvijale turističke aktivnosti.

Prednost prostora se ogleda u mirnom okruženju, blagoj klimi i očuvanoj prirodi. U tu svrhu bi se trebala planirati izgradnja sportsko-rekreacijskog centara, u kojem bi se održavali ljetni

kampovi i treninzi djece, sportske pripreme, škole učenja raznih sportova, održavanje turnira, treninga, testnih utakmica, treninga u teretani, i drugih sportskih aktivnosti što bi Stolac učinilo još privlačnijim ekonomskim i gravitacijskim središtem. Kvalitetna i ekološki pripremljena i uzgojena hrana u ovom podneblju i hotel „Bregava“ koji je smješten u središtu grada na rijeci Bregavi, trenutno u fazi obnove, također idu u prilog sportašima koji bi se aktivno pripremali i trenirali u sportsko-rekreacijskom centru.

S obzirom da u općini Stolac prevladava starije stanovništvo te da i regionalno područje nema adekvatan smještaj za takvu populaciju, a općina raspolaže slobodnim kapacitetima, područje bi pored postojećeg trebalo nuditi još Domova za njegu starijih i nemoćnih osoba ili Centar za kućnu njegu, a koji bi bili na raspolaganju starijim osobama od 0-24 sata, kao i rehabilitacijski centar za oporavak od bolesti. Za ovu namjenu planom je predviđena Koštana bolnica u središtu Stoca.

Avanturistički turizam predstavlja spoj avanture rekreacije, opuštanja i zabave. Nudi kombinaciju brdskog biciklizma, vožnju čamcem, terensko jahanje uz odmor, opuštanje i razgledanje prirodnih ljepota. Podrazumijeva putovanja na kojima su turisti prvenstveno motivirani aktivnostima koje uključuju određene fizičke napore u relativno neistraženim područjima. Za razliku od avanturističkog turizam višeg intenziteta, avanturistički turizam nižeg intenziteta podrazumijeva manje fizičke napore, udobniji smještaj i aktivnosti poput promatranja biljnog i životinjskog svijeta, vožnje balonom na zrak, biciklizma, motorturizma, manje zahtjevnog planinarenja, te raftinga na blažim brzacima i slične vodene aktivnosti.

Kao veliki turistički potencijal koji se nalazi u blizini Općine ističe se Park prirode Hutovo blato. U naselju Kruševo planiran je kamp u sklopu sportsko-rekreacijskog centra koji bi omogućio smještaj avanturističkim turistima. Bogatstvo flore i faune u okrilju netaknute prirode oduvijek je predstavljalo izazov za posjetitelje, pa se s razlogom organiziraju izleti koji kao najveću atrakciju uključuju foto safari vožnju brodicama po jezerima i kanalima. Potrebno je u budućnosti raditi na osmišljavanju turističkih ruta, npr. Stolac (Boljuni)-Hutovo blato, biciklističkih i pješačkih staza kroz naselje Prenj uz kanjon rijeke Bregave, sa adekvatnim i točnim znakovnim obilježjima i sl.

Enogastronomski turizam predstavlja vrstu turizma kojom se nastoji očuvati vlastiti ambijent, kultura i tradicija te unaprijediti jedinstveni imidž destinacije. Obuhvaća gastronomiju jednog područja tj. vještinu poznavanja i priprema tradicionalnih jela. Područje Općine je poznato po uzgoju voća, povrća, te proizvodnji soka divljeg šipka, vina, rakije, likera, džemova i ostalih prerađevina od ekološki uzgojenih namirnica s ovoga područja. Sve su to prednosti koje ova Općina posjeduje i koje i u budućnosti treba iskoristiti kao produkte u turizmu.

Lovni turizam važna je sastavnica kontinentalnog turizma i potiče razvoj destinacija u unutrašnjosti zemlje produljujući tako turističku sezonu s ljetnih mjeseci na ostala godišnja doba. Gosti lovci putuju i nekoliko tisuća kilometara kako bi doživjeli iskustva koja pruža lovni turizam. To su gosti koji kao i turisti iz kulturnog turizma troše mnogo više od običnih gostiju, a koji uz lov koriste i ostale turističke usluge. Da bi se dugoročno angažirali na razvoju lovnog turizma, potrebno je osigurati dugoročnu sigurnost, posebno za koncesije i zakupe lovišta, s obzirom na velika ulaganja. Lov, kao gospodarsko-sportska aktivnost, može biti značajan jer utječe na ukupno gospodarstvo Općine. Prihod bi se ostvarivao, kako od same organizacije i odstrela, tako i od smještaja i ugostiteljstva kao prateće djelatnosti. Zbog toga se lovstvo smatra nužnom djelatnošću za održivost područja. Iako trenutno u zanemarivim gospodarskim mjerilima na njegovom unaprjeđenju treba nastaviti raditi. Za prostor Općine potrebno je utvrditi brojno stanje divljači u lovištu i brinuti o održavanju biološki i reproduksijski zdrave populacije divljači, za što postoje mogućnosti zahvaljujući broju i interesu lovaca. Dalje je potrebno raditi na poboljšanju lovno tehničkih objekata (hranilišta, čeka i td.). Organizacija lova se bezuvjetno treba odvijati u skladu s ograničenjima koja proizlaze iz Zakona o zaštiti prirode i Zakona o lovstvu te uz potrebu usklađenog gospodarenja šumama.

Turizam na prostoru općine Stolac se mora razvijati na osnovu prirodnih i kulturnih bogatstava i raznolikosti, te izdašnosti i ekološke očuvanosti prirodnih resursa.

4.1.3. Mala i srednja poduzeća (MSP)

Trend daljnjeg razvoja gospodarstva podrazumijeva naglasak na privatnom poduzetništvu.

Postojeće gospodarske zone Hodovo i Gorica 2 formirane su uz glavne regionalne putove, tako da je postignuta prometna povezanost, a uz to su osigurane dobrom infrastrukturnom opremljenošću (električna mreža, vodoopskrba, telekomunikacije) za budući razvoj.

Na području Općine djeluju 43 značajna gospodarska subjekta u kojima su zastupljene djelatnosti poljoprivrede i ribarstva, prerade sirovina, snabdijevanje električne energije, građevinarstva, ugostiteljstva, prometa, zdravstvene i socijalne zaštite, kao i ostale društvene djelatnosti.

Planirani razvoj treba i dalje zasnivati na ekološki prihvatljivim proizvodnim programima temeljenim na znanju i neagresivnim na okoliš, a koji ujedno angažiraju novu radnu snagu.

Uz planirani razvoj poljoprivredne djelatnosti treba potencirati izgradnju ili prenamjenu već postojećih industrijskih objekata u gradu Stocu za potrebe skladištenja, prerade i pakiranja u oblasti prehrambene industrije, PVC industrije, prerade voća i povrća, mesa i drugih proizvoda.

4.1.4. PROSTORNI RAZMJESTAJ GOSPODARSKIH AKTIVNOSTI

Budući će se gospodarska aktivnost u narednom planskom razdoblju temeljiti na daljem razvitku poljoprivrede, proizvodno prerađivačkih djelatnosti malog i srednjeg poduzetništva, te uslužnih i turističko ugostiteljskih djelatnosti, neophodno je utvrditi i njihovu organizaciju u prostoru.

U postojećoj gospodarskoj zoni Hodovo i zoni Gorica 2 koja se nalazi unutar urbanog područja smješteni su objekti proizvodne i servisno-uslužne djelatnosti. Radi se o novoformiranim zonama koje su opremljene svom potrebnom infrastrukturuom i nalaze se u fazi razvoja tako da u njima postoje značajne prostorne rezerve. To znači da odgovaraju i za buduću razvojnu gospodarsku aktivnost proizvodno prerađivačkih i uslužnih djelatnosti u okviru svojih sadašnjih prostornih granica.

4.1.5. OCJENA GOSPODARSKE AKTIVNOSTI ASPEKTA UTJECAJA NA OKOLIŠ

Gospodarstvo je potrebno uskladiti s ekološki prihvatljivim tehnologijama i tehnikama. Kao poticaji poduzećima i potrošačima da se okrenu zelenim tehnologijama mogu poslužiti porezi i subvencije. Politikom zaštite okoliša želi se postići ravnoteža između naše potrebe za razvojem i iskorištavanjem prirodnih resursa te obveza da se budućim generacijama ostavi zdravo naslijeđe.

Sektori kao industrija, poljoprivreda, turizam, promet, energetika imaju veliki utjecaj na okoliš. Potrebno je da nam ti sektori nastave pružati potrebne usluge, a da se pri tome ne ugrožava okoliš od kojeg ovisimo.

Stoga u obzir dolazi gospodarstvo koje koristi komparativne prednosti područja na kojem se razvija (geoprometni položaj, klimatski uvjeti, prirodni resursi, ljudski potencijal, tradicija, znanje, vještine) uz primjenu suvremenih dostignuća biotehnologije i novih proizvodnih procesa, stimuliranjem okolišno povoljne proizvodnje i razvoja poljoprivredne i prerađivačke djelatnostima u određenim, za to primjerenim, područjima, kao i proizvodnju zdrave hrane, brži i

dinamičniji razvoj ugostiteljstva i više vidova kontinentalnog turizma, lovnog, rekreacijskog te turizma na seoskim gospodarstvima, prometa i veza s naglaskom na jačanje integralnog transporta, razvoj obrtništva, poduzetništva i kućne radinosti.

4.1.6. RAZVOJ POSLOVNE ZONE

Poslovne zone predstavljaju plansko grupiranje privrednih subjekata na specifičnom prostoru. Jedan su od modela privrednog razvoja koje su se pokazale uspješnim u mnogim zemljama. Ono što privlači kompanije da otvore pogone u ovim sustavima jesu olakšice koje variraju od povoljnog ili besplatnog najma, poreskih olakšica pa do pomoći u izvozu. Olakšicama i osiguranom infrastrukturom nastoje se privući kako domaći tako i strani investitori i osiguranje novih radnih mjesta. Poslovne zone su fleksibilan pojam i mogu biti klasificirane na zanatske, industrijske, uslužne, poljoprivredne, i dr.

Za razvoj poslovnih zona važno je imati viziju i misiju razvoja. U svijetu postoje pozitivne prakse, koje pokazuju da vrijedi ulagati u ove sustave, jer se uslijed nedostatka kvalitetne infrastrukture, veliki broj poduzeća odlučuje svoje pogone otvoriti upravo u unaprijed opremljenim zonama. S obzirom na tmurnu ekonomsku situaciju kako u cijeloj zemlji tako i u Općini, u narednom planskom periodu neophodno je iskorištavanje svih kapaciteta koji će doprinijeti privrednom razvoju.

Na području općine Stolac postoje tri poslovne zone koje u budućem planskom periodu nemaju potrebu za prostornim povećavanjem.

Poslovna zona „Hodovo“ smještena je uz prometnicu i infrastrukturno je opremljena.

Atraktivnost poslovne zone ogleda se u pogodnostima koje nudi ulagačima. Pogodnosti su iskazane i opisane u Prostornoj osnovi. U budućem desetoplanskom periodu planom je predviđena izgradnja Tehnološkog parka unutar poslovne zone, koji bi privukao mlade ljude iz općine, stručnjake i poduzetnike. Time bi mogli ostvariti svoje ciljeve temeljene na novim tehnologijama. Naglasak bi bio na razvoju i znanstveno istraživačkim aktivnostima. Njegova izgradnja u općini bi imala zadatak promocije samozapošljavanja mladih ljudi, stvaranje poslovnog imidža poduzetnika, otvaranje novih radnih mjesta i poslova u regiji i dr.

Zona „Gorica 2“ smještena unutar urbanog područja nalazi se uz prometnicu i infrastrukturno je opremljena. Površina ove zone je oko 2,2 ha, a namjena objekta je servisno-uslužna.

Treća poslovna zona je u južnom dijelu grada koja obuhvaća prostor uz rijeku Bregavu. Nastala je u prijeratnom vremenu. Služila je za metaloprerađivačku i drvoprerađivačku proizvodnju. Danas većina tih pogona nije u funkciji te bi ih trebalo u desetoplanskom periodu prenamijeniti i staviti u funkciju. Površina zone je oko 150 ha. Pogodna je za prerađivačke pogone, zdravstvo, ambalažu i sl.

4.2. PROJEKCIJA RAZVITKA DRUŠTVENE INFRASTRUKTURE

Planiranje i projiciranje društvenih djelatnosti danas se znatno razlikuje od planiranja prije četrdesetak godina, kada je sva društvena infrastruktura bila u državnom vlasništvu i upravljana iz istoga izvora. Danas je uski prostor uprave i administracije ostao u isključivom javnom sektoru dok ostale djelatnosti sve više ulaze u privatnu sferu. Posebno se to osjeti na području obrazovanja (privatni vrtići, škole i fakulteti), zdravstva (privatne ordinacije, ljekarne), socijalne zaštite koja je često u vlasništvu vjerskih organizacija (privatna prihvatilišta, domovi za stare i nemoćne osobe, za djecu s posebnim potrebama), turizma i medija. Stoga se projekcija društvenih djelatnosti danas dosta zasniva na preporukama javnoj upravi u kojem smjeru poticati i razvijati područje kroz poticaje i olakšice u gospodarstvu.

4.2.1. Ograničenja

U planiranju i predviđanju smjera u kojem bi se društvene djelatnosti u općini Stolac trebale razvijati postoje velika ograničenja koja moramo spomenuti.

Općenito, najveće opstrukcije u gospodarskom i društvenom razvitku općine uzrokuje nesređeno političko stanje u Federaciji BiH i činjenica da je općina naslonjena na entitetsku granicu. Malo je naših općina koje imaju pokretačku i financijsku snagu same pokrenuti velike gospodarske i društvene projekte. Često im je za to potrebna pomoć Županije i suradnja sa susjednim općinama. Prostori općina Neum, Stolac i Ravno s jedne strane te Berkovići i Trebinje s druge strane, dio su istog geografskog prostora, integralni i neodvojivi i među njima bi morala postojati jedinstvena strategija razvoja naslonjena na jadransko zaleđe. Iz ovih razloga je stvarno gospodarsko stanje u općini mnogo lošije u usporedbi s gospodarskim mogućnostima ovog prostora. Bez pomaka u gospodarstvu i povećanja broja radnih mjesta ne možemo očekivati niti povećanje nataliteta, a time ni obogaćenje društvene ponude. Nadalje, projekciju društvene infrastrukture gotovo je nemoguće učiniti bez detaljnih i ažurnih podataka iz popisa stanovništva (o migracijama, obrazovanju, udjelu poljoprivrednog stanovništva, udjelu tercijarnih djelatnosti i slično) i bez redovitih statističkih podataka koji se u BiH ne prikupljaju. Projekcija se u ovom poglavlju zasniva na preporukama i stručnoj intuiciji planerskog tima.

Zbog ovih ograničenja mnogi se planovi ne mogu realizirati ili se realiziraju djelomično, dok je za uspješan pomak potrebno usklađeno djelovanje u svim sferama prostornog planiranja.

4.2.2. Generalna usmjerenja i koncept razvoja

Najveći dio društvene infrastrukture u općini Stolac je još uvijek unutar javnog sektora. Međutim, Općina Stolac nema financijsku snagu kako bi tu infrastrukturu obogatila, ni kvalitativno niti kvantitativno. Stoga je potrebno kroz poticaje i olakšice koje Općina može podnijeti podržati svaku privatnu inicijativu za ulaganjem u društvene djelatnosti koje tada djelomično ulaze u sferu gospodarstva. Naravno, određene djelatnosti uvijek moraju ostati većinski ili isključivo u javnom sektoru, posebice djelatnosti obrazovanja i zdravstva.

Ovim planom se predviđa formiranje četiri (*zamišljene*) zone za razvitak društvene i gospodarske infrastrukture od kojih svaka ima različit karakter i funkciju:

1. STOLAC - obuhvaća grad Stolac i njegovu neposrednu okolicu. U njoj se predviđa zadržavanje i obogaćivanje centralnih gradskih sadržaja uz naglasak na kulturi, obrazovanju, sportu, socijalnoj skrbi, upravi i administraciji.

2. ALADINIĆI – CRNIĆI - područje Dubravske visoravni sa središtem u Aladinićima. Ovo je zona u kojoj treba poticati razvitak infrastrukture za podršku poljoprivrednoj proizvodnji: poljoprivredne prodajne, otkupne i savjetodavne centre, veterinarsku stanicu s mobilnom uslugom za ostatak općine i slično, uz obvezno kvalitativno obogaćenje postojeće ponude. Ova zona se geografski naslanja na Čaplinu, Metković i Ploče kao tradicionalno poljoprivredni kraj.
3. ROTIMLJA – HODOVO – zona u kojoj je potrebno poticati već postojeće potencijale za razvitak poslovnih kapaciteta i njima pratećih sadržaja sa središtem u Hodovu. Ova zona treba iskoristiti dobar geoprometni položaj i blizinu Mostara kao poslovnog središta regije uz istovremeno obvezno kvalitativno obogaćenje postojeće ponude na Rotimlju.
4. BJELOJEVIĆI – ova zona se nalazi u zaleđu jadranske obale čiju bi blizinu svakako trebalo iskoristiti. Zbog nevjerovatne prirodne, krajobrazne i kulturne vrijednosti ovog područja jasno je da postoji ogroman turistički potencijal *u poveljima* koji je potrebno planski razvijati. Budući da je na tom planu malo napravljeno, prostor je u potpunosti sačuvan pa kapacitiranju turističke ponude treba pristupiti ozbiljno i profesionalno. Ovdje je moguće planirati sadržaje poput turističkog informativnog centra, restorana, hotela, prostora za prezentaciju etnografske i arheološke baštine, vidikovaca i slično uz obvezno kvalitativno obogaćenje postojeće društvene ponude.

U ostalim naseljima ruralnog karaktera treba osigurati elementarnu opremljenost društvenom, komunalnom i gospodarskom infrastrukturom, uglavnom do razine dnevnog korištenja.

Elementarna opremljenost uglavnom podrazumijeva:

- postaju javnog prijevoza,
- sakralni objekt,
- groblje
- manji ugostiteljski objekt,
- trgovinu osnovnim namirnicama,
- otvoreno igralište, osvijetljeno, bez dodatne infrastrukture,
- eventualno područnu školu
- neki oblik udruživanja žitelja: kulturno – umjetničko društvo, zbor, udrugu i slično.

Elementarna opremljenost može podrazumijevati i višenamjensku dvoranu u sklopu starih prostorija zadružnog doma, škole ili župnog ureda.

U naseljima koja su dobro opremljena elementarnom opremom, a imaju veći broj stanovnika bilo bi dobro potencirati i ispostavu dječjeg vrtića, šaltera pošte i/ili banke, bankomat, ambulantu, veterinarsku stanicu, zdravstvenu i poljoprivrednu ljekarnu te bolje opskrbljenu trgovinu svakodnevnim namirnicama. Zbog racionalizacije resursa nije neuobičajeno da se ovi sadržaji organiziraju kao mobilni, na tjednoj ili mjesečnoj bazi.

Potrebno je istovremeno raditi na poboljšanju prometnih veza između manjih naselja i centara ruralnih aglomeracija kako bi se osigurao brz i pouzdan dolazak stanovništva iz udaljenijih mjesta do naselja koji imaju nešto bolju ponudu društvene i gospodarske infrastrukture.

Općenito, grad Stolac kao središte općine ima najveći broj objekata društvene infrastrukture. Nakon njega jedino još naselja Aladinići, Bobanovo, Rotimlja, Hodovo i djelomično Borojevići (zbog blizine Stoca) imaju nešto razvijenije društvene i gospodarske sadržaje. Ostala naselja imaju uglavnom igrališta (u sklopu područnih škola ili samostalno), osnovne trgovine i ugostiteljske objekte, a u većim ruralnim naseljima mještani su organizirani u kulturno – umjetnička društva ili zbor. U općini ne postoji administrativna organizacija na nižoj razini od općinske pa tako ne postoje ni mjesni uredi, a mnogim naseljima nedostaju višenamjenske seoske dvorane ili preuređene prostorije starih zadružnih domova za različita okupljanja. Važno je napomenuti da naselje Poplat, koje je starim planom dobilo status centra zajednice sela, nema razvijeniju mrežu objekata društvene namjene od ostalih naselja nižeg hijerarhijskog ranga.

Uprava i administracija

U planskom razdoblju je potrebno raditi na upotpunjavanju općinskog spektra administrativnih funkcija i poboljšanju njihove kvalitete. Također, jako bi važno i poticajno bilo organiziranje mještana na lokalnoj razini. Stoga se ovim planom predlaže osnivanje četiri zajednice mještana u općini Stolac: u Stocu, Aladinićima, Rotimlji i Bjelojevićima uz osiguranje prostora, odnosno višenamjenske dvorane za okupljanje mještana. Ove zajednice mještana predložene su u skladu s geografskim karakteristikama prostora te su u korelaciji s postojećim i predloženim sustavom naselja.

Predškolsko obrazovanje

Sadašnji prostorni kapaciteti Dječjeg vrtića Stolac zadovoljavaju trenutne potrebe. U budućnosti, ako se za to ukaže potreba, mogu se planirati ispostave dječjeg vrtića ili povremene tjedne, odnosno mjesečne igraonice i radionice u kombiniranim odjelima u Aladinićima i Rotimlji.

Osnovno obrazovanje

Prostorna dispozicija i broj osnovnih škola u općini je zadovoljavajući, ali su njihovi prostorni kapaciteti daleko ispod propisanih minimalnih standarda za osnovnoškolsko obrazovanje. *Osnovnu školu Stolac i Prvu osnovnu školu Stolac* treba dislocirati iz središta grada u novu zgradu za koju će se lokacija odrediti *Urbanističkim planom grada*. Školu treba locirati što bliže stambenim dijelovima grada poštujući maksimalnu pješačku udaljenost od 800m za učenike prva četiri razreda i 1200m za učenike viših razreda. Nova zgrada mora biti planirana i projektirana prema strogim standardima za osnovne škole, uključujući i prostore za održavanje nastave tjelesnog odgoja (školsku dvoranu). Općenito, za školu kapaciteta do 300 učenika planira se zemljište veličine 40m² /uč., a za više od 300 učenika 30m² /uč.

Osnovna glazbena škola treba se odvojiti i osamostaliti te je za njezino djelovanje potrebno pronaći postojeći, primjeren i napušten objekt u gradu. Tek onda se može razmišljati da se u budućnosti formira i *Srednja glazbena škola* u istom prostoru koju Stolac zbog svoje tradicije i povijesti zaslužuje.

Srednjoškolsko obrazovanje

U Stocu djeluju dvije srednje škole u istoj zgradi, gotovo naslonjenoj na zgradu osnovne škole i s njom tvore jedinstven kompleks. Kapaciteti ove zgrade su ograničeni i ne zadovoljavaju prostorne standarde, a istovremeno dvije osnovne i dvije srednje škole koriste jedno igralište i jednu prilagođenu školsku dvoranu te nemaju školski park. Nakon premještanja osnovnih škola u primjereniju zgradu, srednje škole treba prostorno razdvojiti u dvije zgrade te na taj način stvoriti *Srednjoškolski školski centar* koji će zadovoljiti pedagoške i prostorne potrebe i otvoriti mogućnost za eventualnu još jednu specijaliziranu srednju školu u gradu.

Visokoškolsko obrazovanje i kultura

U Stocu ne postoje visokoškolske ustanove. Razumljivo je da se one osnivaju u regionalnim, a ne u općinskim središtima. Međutim, zbog svoje graditeljske tradicije i nevjerojatne arheološke i etnografske baštine u gradu Stocu postoje mogućnosti za osnivanje kulturnih institucija regionalnog karaktera i dislociranih odjela visokoškolskih institucija. Ovim planom predlaže se stavljanje kompleksa *Koštane bolnice* u funkciju obrazovanja i kulture. Iako su ovakvi prijedlozi izvan dosega ovoga plana, planerski tim potiče Općinu da izađe s prijedlogom hercegovačkim županijama za udruženim osnivanjem regionalnog *Arheološkog i etnografskog muzeja Hercegovine* i regionalnog *Arheološkog i etnografskog zavoda* s mogućnostima za dislociranu i terensku nastavu *Arheološkog odjela Filozofskog fakulteta u Mostaru* te nastavu etnologije i kulturne antropologije u slučaju da se takav studijski program u međuvremenu pokrene. Postojeća tekstilna industrija u gradu može se staviti u funkciju prezentacije etnografske baštine Hercegovine kroz oživljavanje odjeće i kućnog tekstila iz prošlosti i njihovu prezentaciju u obrazovne i turističke svrhe, što je već desetljećima praksa na Zapadu. Ovaj prijedlog ne isključuje stavljanje *Koštane bolnice* u bilo koju drugu javnu namjenu ako se za to u međuvremenu pojavi realna inicijativa. Javna namjena u ovom smislu podrazumijevala bi obrazovanje, kulturu, zdravstvo, socijalnu skrb, sport i rekreaciju.

Također, gradu nedostaje gradska knjižnica, čitaonica, kino i višenamjenski multimedijalni prostor. Predlažemo osnivanje *Kulturno – informativnog centra* u kojem bi svi ovi sadržaji koegzistirali i u kojem bi se nadopunjavali. Za lokaciju predlažemo postojeću višenamjensku dvoranu u neposrednoj blizini *Doma za osobe s posebnim potrebama*. U svim ostalim naseljima potencira se korištenje postojećih, napuštenih prostornih kapaciteta u svrhu okupljanja mještana, kulturno – umjetničkih društava, zborova, udruga i slično. Ovakvim okupljanjima potiče se druženje kroz prezentaciju i očuvanje baštine (napjeva, plesova, običaja, jela i zanata). Tamo gdje postojeće zgrade ne zadovoljavaju potrebe ili je njihova obnova skupa i neracionalna može se planirati i izgradnja novih objekata.

Ovim planom predlaže se i obnova stare austrougarske škole na Rotimlju te njezina prenamjena u *Muzej opismenjavanja Hercegovine*. Razlozi za ovakvu prenamjenu detaljnije su opisani u poglavlju o očuvanju nematerijalne baštine.

Općenito se za udomljavanje kulturnih funkcija na području cijele općine preferiraju postojeće, osobito industrijske i administrativne zgrade kako bi se sačuvao *duh mjesta (genius loci)* koji je u Stocu ostao praktički netaknut. Tek u slučaju nepostojanja adekvatnog prostora može se planirati izgradnja novih kapaciteta.

Sport i rekreacija

Na prostoru cijele općine nedostaju prostorni kapaciteti za potrebe sporta i rekreacije. Grad nema središnju gradsku dvoranu, a otvorena igrališta ne zadovoljavaju sve propisane standarde.

Ovaj plan predviđa izgradnju gradskog sportskog centra koji bi mogao udomiti sve postojeće klubove prema njihovim potrebama te potaknuti osnivanje novih. Također, gradska sportska dvorana mogla bi se koristiti za sva veća okupljanja, festivale i slično. Za lokaciju predlažemo Vidovo polje, najbolje u neposrednoj blizini gradskog stadiona.

Na Rotimlju, uz staru austrougarsku školu, postoji stari bazen čiju je izgradnju potaknuo i realizirao učitelj Barišić 1928. godine. Na ovom lokalitetu postoji snažan duh mjesta koji se zadržao do danas. Stoga inicijativu da se u neposrednoj blizini ili na alternativnoj lokaciji u istom naselju izgradi zatvoreni bazen smatramo potpuno opravdanom. On bi ujedno služio djeci i nastavnicima za izvođenje dijela nastave tjelesnog odgoja za sve škole u općini te za rekreaciju stanovnika, a možda bi se ujedno potaknulo osnivanje i plivačkog kluba.

U široj zoni Boljuna predlaže se izgradnja sportskih kapaciteta s manjim brojem smještajnih jedinica i kampom.

U manjim ruralnim naseljima potencira se izgradnja ili obnova manjih, osvijetljenih školskih ili mjesnih igrališta, a u većima bi bilo poželjno da ta igrališta imaju i prateću infrastrukturu: svlačionice, sanitarije i klupske prostorije.

Zdravstvena i socijalna zaštita

Ovim planom predviđa se izgradnja zajedničkog prostora za ambulantu i ljekarnu u Bjelojevićima. Prostor je potreban zbog očekivanog povećanja broja turista na ovom području i na području Parka prirode Hutovo blato. Za početak ljekarna i ambulanta mogu biti planirane kao mobilne tjedne ispostave Doma zdravlja i ljekarne u Stocu, a tek s vremenom i prema eventualnim potrebama mogu se planirati kao samostalne ustanove.

Također, na jugu općine, zbog nevjerojatnih krajobrazza i izolacije, postoje potencijali za osnivanje regionalnog rehabilitacijskog centra ili psihijatrijske bolnice kao dijela SKB Mostar. Također, ovaj prostor je idealan za djelovanje Centra za rehabilitaciju ovisnika.

Ostalo

Obnova hotela Bregava zadovoljit će za sada potrebe za smještajnim kapacitetima u gradu. Izvan grada planiraju se dodatne smještajne jedinice u turističkim zonama Košćela i Londža, što je određeno *Prostornim planom Parka prirode Hutovo blato*. U turističkoj zoni Londža planira se 30 novih smještajnih jedinica u obliku bungalova. U turističkoj zoni Košćela mogu se urediti minimalni smještajni kapaciteti u okviru postojećih građevina kao dio tradicionalnog seoskog domaćinstva ili u svrhu edukacije i promocije tradicionalnog načina života, a isto je po potrebi dopušteno na području Dolova i Boljuna. Smještaj se može dodatno i prema potrebi planirati i u zonama sporta i rekreacije u obliku kampova ili hostela.

U gradu Stocu nužno je pokrenuti radiopostaju i lokalni tjednik ili mjesečnik.

5. PROJEKCIJA FIZIČKE INFRASTRUKTURE

5.1. CESTOVNI PROMET

5.1.1. Jadransko jonska i Autocesta na na koridoru VC

Prijedlogom strategije i akcijskog plana razvoja mreže autocesta i brzih cesta na području Federacije Bosne i Hercegovine iz 2008. godine okvirno je utvrđen položaj Jadransko-jonske autoceste i interregionalnog čvora na autocesti u Koridoru Vc. Ako prijedlog strategije bude usvojen bit će izvjesno da će Jadransko-jonska autocesta biti podudarna autocesti na Koridoru Vc od Bijače do Počitelja i da će interregionalni čvor biti u široj zoni Počitelja.

Planirana Jadransko-jonska autocesta (JJAC) bi omogućila kvalitetniju vezu sedam država „Jadransko-jonske inicijative“ (Italiju, Sloveniju, Hrvatsku, BiH, Crnu Goru, Albaniju i Grčku). Susjedne države su definirale trasu ove autoceste, a JJAC kroz Hrvatsku je većim dijelom i izgrađena. Na nivou državnih ministarstava BiH i Crne Gore je dogovoreno, da se imajući u vidu veliki strateški značaj ovog projekta, što prije uskladi dinamika i intenzivira realizacija JJAC. U „*Prostornom planu Republike Srpske do 2015.*“ nije ucrtana trasa JJAC, ali je u pravcu pružanja JJAC iz prethodno navedene studije ucrtana trasa „brzog puta“: Granica RS sa FBiH-Trebinje-Arandelovo (granica BiH / Crna Gora), koja je usklađena sa Prostornim planom Crne Gore.

Osnova za dalja razmatranja na teritoriji FBiH je „*moгуći koridorski pravac*“ razmatran u okviru „*Prostorno-prometne studije cestovne mreže hercegovačko - neretvanske županije/kantona*“ iz 2006. Od granice sa RH (Zvirovići) do čvorišta Počitelj ovaj koridorski pravac se poklapa sa trasom autoceste u Koridoru Vc, a u nastavku se pruža pravcem Hutovo - Zavala - Trebinje, prolazeći sjeverno od parka prirode Hutovo blato, kod sela Samoniko na rganici općina Neum i Stolac ulazi u općinu Neum, prolazi sjeverno iznad naselja Cerovica, ulazi u topografski nepovoljan teren kod Velike Žabe i prati regionalnu cestu R426, prolazeći kraj naselja Hutovo, južno od akumulacije Hutovo te dalje južnom stranom Popova polja ide dalje prema Ravnom.

Obzirom da do sada nisu vršena istraživanja koja prethode izradi investicijsko-tehničke dokumentacije dinamika gradnje autoceste je potpuno nepoznata.

Smatramo da je izvjesno da će u planskom razdoblju biti osigurana, odnosno dovršena investicijsko-tehnička dokumentacija.

U ovom trenutku je nezahvalno uzimati u razmatranje i planiranje razvitka općine s aspekta položaja ovog koridora, koji još uvijek u fazi istraživanja, pogotovo uzimajući u obzir period plana do 2023.g., a s druge strane nije moguće ni zanemariti činjenicu da bi ovakav jak prometni koridor prošao teritorijem općine od čega bi općina imala velike koristi. Tako da je plansko opredjeljenje da se ovaj koridor sačuva. Nerealno je očekivati da će na uskom prostoru od pet kilometara doći do realizacije dva jaka prometna pravca i Jadransko Jonske autoceste i jedne od varijanti obilaznice Stoca (produžetak iz Drenovca) ali budući da su oba pravca aktualna, oba su prikazana na kartografskim prikazima i oba koridora se čuvaju.

Analizirajući položaj JJAC izvjesno je da će Stocu biti potrebno omogućiti vezu na JJAC. Zbog položaja Parka prirode Hutovo blato i težnje općine za što boljim povezivanjem sa ovim prostorom na kartografskom prikazu br. 2 Promet je ucrtana i trasa ove veze, uz lokalnu cestu L8, i budući da planiranje brzih cesta i magistralnih cesta nije tema općinskog plana ova trasa ima status koridora u istraživanju.

5.1.1.1. Magistralne ceste

Kroz općinu Stolic prolaze dvije magistralne ceste:

1. Magistralni pravac **M6 Granica HR (Gorica)-Grude-Ljubuški-Čapljina-Tasovčići-Masline-Stolic-granica entiteta FBiH/RS (Ljubinje)**, ukupne duljine 178 km, od toga 17,9 km prolazi kroz općinu Stolic
2. Magistralni pravac **M17.3 Buna-Masline-Stolic-Hutovo-Neum** ukupne duljine 71,721, od toga 29,2 km prolazi kroz općinu Stolic

M6 je rekonstruirana do grada Stoca, dok poslije njega kvaliteta zastora i pojedinih elementa u dijelu prema Trebinju nije zadovoljavajuća.

M17.3 je također bila rekonstruirana do križanja u Borojevićima. Nastavak njezin je od grada Stoca prema Neumu. Dio do Burmaza ima normalan profil magistralne ceste ali se nakon toga sužava na 3m. Od ogromnog značenja za općinu Stolic kao i za državu BiH da se po pitanju magistralne ceste M17.3 ili izgradi puni profil prema Neumu od postojećeg profila ili usvoji nova trasa koja bi uključivala i obilaznicu Stoca.

Rekonstrukcija magistralne ceste M17.3

Za **prvu dionicu ceste Stari Neum - Kiševo** je urađen glavni projekt „*Glavni projekat magistralne ceste M 17.3 Buna-Neum, dionica Stari Neum-Kiševo; DIVEl doo – Sarajevo, april 2004.godine*“ i izvedeni su građevinski radovi do razine gotovog asfaltnog kolnika.

Za **drugu dionicu ceste Kiševo - Broćanac** dužine 8713.938 m je urađen Glavni projekt „*Glavni projekat magistralne ceste M 17.3 Buna-Neum, dionica Kiševo-Broćanac; DIVEl doo – Sarajevo, juni 2008.godine*“.

Za **treću dionicu ceste Broćanac-Drenovac (Općina Stolic)** je urađen Idejni projekt „*Idejni projekat magistralne ceste M 17.3 Buna-Neum, sekcija Neum-Stolic Neum-Stolic; dionica Broćanac-Drenovac; TZI - Inženjering – Sarajevo, jul 2009.g.*“, i trenutno je u izradi Glavni projekt za ovu dionicu koju izrađuje tvrtka DIVEl doo Sarajevo. Ova dionica počinje na kraju dionice Kiševo-Broćanac, odmah ispred naselja Broćanac, dalji pravac ove ceste je Hutovo, plato Cerovica-Crnoglav, dalje kroz općinu Stolic prema naselju Drenovac. Dionica se, kao i sama trasa, završava nešto prije Drenovca, a na točki početka dionice Drenovac-Masline magistralne ceste M-17.3 „Obilaznica grada Stolic“.

Na kartografskom prikazu br. 2 Promet je prikazana trasa iz Idejnog projekta, sa preferiranom varijantom obilaznice Stoca, koja je u funkciji grada. Produžetak M17.3 iz Drenovca je sačuvan kao koridor u istraživanju iz gore spomenutog razloga da je nerealno očekivati realizaciju dva jaka prometna pravca na uskom prostoru. No, ukoliko se ne ostvari pravac JJAC po ovom koridoru, onda se može razmišljati o trasi Drenovac-Stolic.

5.1.1.2. Regionalne ceste

Jedina regionalna cesta na području općine Stolic je R427, **R 427 Stolic 3 - granica RS/FBH (Do) - Berkovići - Krivača** duljine 6,9 km. Ona se iz grada odvaja prema Bileći. Ova cesta ima dobre elemente, ali kolnik je dotrajavao i stoga je poželjna njegova zamjena te eventualno proširivanje.

5.1.1.3. Lokalne ceste

Sva naselja su povezana dobro sa magistralnim i regionalnim cestama preko lokalnih. Njihova razgranatost i gustoća su dovoljni za općinu Stolac ali stanje kolnika i pojedinih elemenata nije u skladu sa funkcijom. Zato su potrebne mjere lokalnih sanacija, promjene kolnika, izgradnja nogostupa, sanacija odvodnje i ostale radnje u smjeru kvalitetnijeg lokalnog prometa. Popis i dužina lokanih cesta dat je u nastavku.

Lokalne ceste su u odnosu na Prostornu osnovu dopunjene.

Tablica 17.: Lokalne ceste

oznaka	Dionica	Duljina (km)
L1	Hodovo - Trijebanj	4,39
L2	Hodovo - Crnugovac	3,09
L3	Aladinici – Pjesivac - Greda - Rivine	3,86
L4	Aladinici -Prenj - Koscela (PP Hutovo blato)	10,6
L4a	L 4 - Prenj	2,22
L5	Borojevici-Stolac	6,49
L6	Stolac-Barane	5,02
L6a	L6-Daorson	1,84
L7	Stolac Njivice	2,32
L8	M17.3 Humac – Krusevo - Derani (PP Hutovo blato)	10,38
L9	M17.3 Orahovica	6,07
L10	M17.3 Bjelojevici - Londza (PP Hutovo blato)	10,1
L10a	Bjelojevici - Boljuni	0,55
L11	Poplat - granica općine	4,56
L12	Burmazi - granica općine	5,38
L13	Radimlja-granica RS	4,57
L14	Crnici Greda-M6	4,81
L14a	Crnici Kula - L14	1,83
L15	Aladinići-Dulumi-kanjon Bregave	5,32
sveukupno		93,4

5.1.1.4. Ostale ceste i javne staze

U ovu skupinu spadaju ostale ceste koje nisu razvrstane u prethodne kategorije jer svojim značenjem i položajem nisu toliko bitne za funkcioniranje prometa. Ali su važne za prilaz parcelama, manjim selima i skupinama kuća. Obično su makadamske i siromašnijih elemenata nego ove višeg reda.

Ukupna njihova dužina na području općine Stolac je 112 kilometara.

5.2. TELEKOMUNIKACIJE

Zakonom o komunikacijama BiH regulirana je oblast komunikacija i uspostava i rad Regulatorne agencije za komunikacije, koji predviđa uspostavu i funkcioniranje zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih sredstava. Ovim zakonom komunikacije uključuju telekomunikacije, radio, emitiranje i usluge i sredstva koja su s tim u vezi. Agencija je mjerodavna za reguliranje oblasti komunikacija, odnosno reguliranje emitterskih i javnih telekomunikacijskih mreža i usluga. Zakon regulira oblast komunikacija u Bosni i Hercegovini i uspostava i rad Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine sukladno Ustavu, koji predviđa uspostavu i funkcioniranje zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih sredstava.

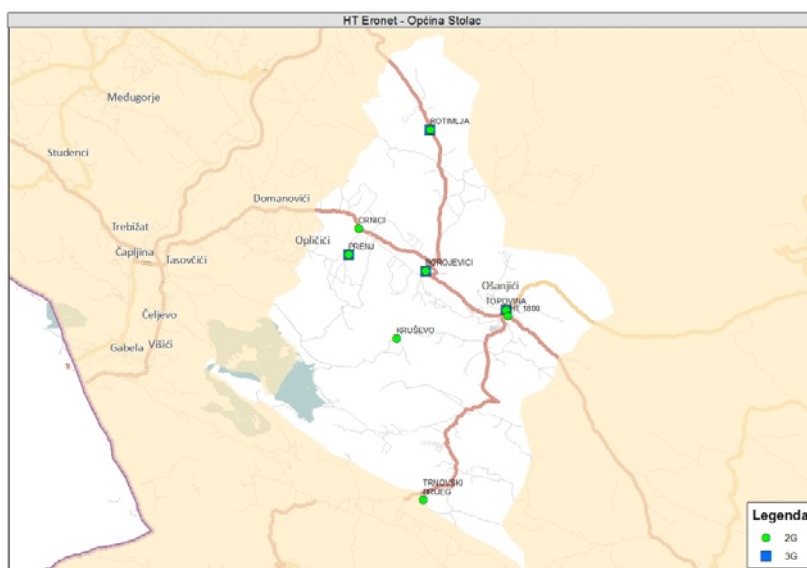
Odluka o politici sektora bazira se na postavci: Telekomunikacijske usluge su esencijalna ljudska potreba u 21 stoljeću, te stoga TK infrastrukturu i usluge bez obzira na vlasničku strukturu, treba tretirati kao opće javno dobro. Nositelji implementacije politike su: Vijeće ministara, Ministarstvo komunikacija i prometa, RAK, resorna entitetska i županijska ministarstva, dominantni i drugi operatori te pružatelji usluga.

Analizom stanja utvrđeni su posebni ciljevi:

1. Osuvremenjivanje telekomunikacijskih sustava i infrastrukture elektronskih medija kroz modernizaciju postojeće i izgradnju nove suvremene infrastrukturne mreže i objekata
2. Razvijanje i dostupnost moderne tehnologije u svim dijelovima Općine, odnosno razvoj iste u ruralnim krajevima, turizmu, školstvu, gospodarskoj djelatnosti i sl.
3. Uključivanje u jedinstveni europski sustav telekomunikacija.

Telekomunikacijska infrastruktura obuhvaća područja za pružanje usluga fiksne i pokretne mreže, te odašiljače za radio i tv signal. Stanje trenutnih potreba u općini je zadovoljavajuće. Odašiljači za radio i tv signal zadovoljavaju trenutne potrebe naselja.

Dozvole za rad fiksni i GSM operatori imaju: HT Eronet, BH Telecom, Telekom Srpske. Najdominantniji telekom operater je HT Eronet, sa dobro razvijenom infrastrukturom, koji posjeduje podzemne svjetlovodne i bakrene kableske infrastrukture, koja se realizira koristeći distributivnu telekomunikacijsku kanalizaciju (DTK). Također je dominantan po broju mobilnih pretplatnika. U posljednjih 10 godina dobro je razvijena DTK, kako u magistralnom tako i u pristupnom dijelu na području cijele općine. Korisnička povezanost omogućena je preko lokalnih komutacijskih čvorišta koji su međusobno povezani svjetlovodom kao i veza na višu prometnu ravninu gdje je ostvarena i potpuna digitalizacija prijenosa. Trenutno stanje uglavnom zadovoljava potrebe izgrađenih naselja.

Sl.20. Bazne stanice dostavljene od operatera

Za planirani koncept razvoja općine Stolac za planski period do 2023. na području cijele općine stanje zadovoljava postojećim kapacitetima. Međutim pretpostavka daljnjeg razvoja, posebno novih prometnica će zahtijevati omogućavanje proširenja kapaciteta i razvoja DTK (distribuirane telekomunikacijske kanalizacije) mreže na području obuhvata plana, sa dovoljnim brojem cijevi i optičkim kabelima, kako bi omogućili poboljšanje kvalitete kao i pružanje novih usluga korisnicima.

Magistralni i regionalni vodovi, bitniji objekti fiksne i mobilne mreže su ucrtani na grafičkom prilogu br.5 „Elektroenergetska i telekomunikacijska infrastruktura“ u mjerilu 1:25 000.

Opredjeljenja ovog plana su globalni pristup i razvoj svih zona, a detaljno planiranje u svim planovima nižeg reda. Optička nit do svakog korisnika je opće prihvaćeni trend telekomunikacijske mreže u cilju pružanja širokopojasnih usluga prema korisnicima, što još nema uvjete za komercijalnu upotrebu, ali se svakako očekuje u sljedećih pet do deset godina. Iz tog razloga treba što više približiti korisniku optički sustav prijenosa. Kako bi ovo uveli u praksu potrebno je svaku novu dionicu TK mreže ili rekonstrukciju postojeće planirati kao kabelsku kanalizaciju sa cijevima i kabelskim zdencima za račvanje kabelske kanalizacije.

Izgradnju DTK i nove mreže treba planirati i uz sve nove prometnice, obnovu starih, a što podrazumijeva izgradnju i novih telekomunikacijskih objekata na mjestima za aktivaciju novih korisnika, a osobito do novoplaniranih zona. Dobro planirana distribucijska kabelska kanalizacija omogućit će elastično korištenje izgrađene telekomunikacijske mreže, povećanje kapaciteta TK mreže, izgradnju mreže za kabelsku televiziju i uvođenje nove tehnologije prijenosa optičkim kabelima u pretplatničku mrežu bez naknadnih građevinskih radova. Tamo gdje nije moguće dovesti optiku do krajnjeg korisnika operater će omogućiti bežični signal, koji sa razvojem modernih bežičnih tehnologija korisnicima može pružiti istu kvalitetu usluga kao i optička nit.

U urbanoj zoni potrebno je telekomunikacijsku mrežu voditi podzemnim polaganjem, a ne putem betonskih stupova koji značajno narušavaju životni prostor i vizuru.

Kod komunikacijskog povezivanja važnijih lokacija u općini predviđa se prostor za polaganje DTK kanala pored prometnica koji će služiti za uvlačenje optičke komunikacijske mreže. Time će se omogućiti povezivanje općine, institucija, javnih poduzeća, škola i poslovnih centara radi

komunikacijskih potreba, također na tu okosnicu se treba predvidjeti povezivanje svih stambenih objekata/zona.

Planom se predviđa DTK kanalizaciju (cijevi) uz sve putove od Stoca prema selima čime bi se omogućila suvremena broadband komunikacijska usluga i ravnopravan razvoj ruralnih prostora. Takvi DTK kanali bi se koristili za vlastito komunikacijsko umrežavanje, te se može iznajmljivati različitim telekomunikacijskim kompanijama.

Dinamiku izgradnje telekomunikacijskih kapaciteta treba prilagoditi i uskladiti sa ostalim subjektima komunalne infrastrukture i prioritetima gospodarskog razvoja. U izgradnji širokopojasnih pristupnih mreža treba poštivati princip tehnološke neutralnosti, što znači da će se moći koristiti sve standardizirane tehnologije, uz uvjet garantiranja ponuđenog i propisima zahtijevane kvalitete usluga i to:

- Pristupne mreže sa bakarnim kablovima;
- Optičke kablovske mreže;
- Bežične mobilne pristupne mreže;
- Kablovske TV mreže (CaTV);
- Bežične fiksne pristupne mreže, Fixed Wireless Access (FWA);
- Pristupne mreže po električnim napojnim kablovima, Power Line Communications(PLC);
- Satelitske mreže, Very Small Aperture Terminal (VSAT) i dr.

Budućnost modernog informacijskog društva širokopojasnih usluga će se sigurno zasnivati na optičkoj pristupnoj arhitekturi. Bez obzira da li se radi o xDSL tehnologijama ili kablovskim modemima, bežičnom LAN-u WiFi ili Wi-MAX, koji omogućuju uslugu brzog pristupa Internetu, optički kablovi su osnova za sve ove pristupne tehnologije. Generalno je usvojeno da će za sve nove širokopojasne usluge (HDTV, HD video komunikacija i sl.) biti potreban Gb Ethernet priključak kod korisnika, tako da će optika prije ili kasnije biti neophodna. U svakom slučaju, danas se pretpostavlja da će u sljedećih 10-ak godina razvoj informacijskog društva potaknuti upravo optika i brzi optički linkovi do krajnjeg korisnika (FTTH fiber to the home) koji će svima u modernom društvu omogućiti priključak na superbrzu informatičku prometnicu, koja će svakako utjecati na bržu i moderniju edukaciju i sveukupni napredak društva.

Prema Zakonu o komunikacijama i Politici sektora telekomunikacija izdvajamo neke od ciljeva koji su zapisani u ovim dokumentima a preuzete su kao planerske odredbe:

1. Telekomunikacijske usluge su esencijalna ljudska potreba u 21 stoljeću;
2. Za razvitak informacijskog društva ili društva znanja, razvijene telekomunikacijske mreže i usluge predstavljaju uvjet za daljnji razvoj;
3. Procesi globalizacije su kao temeljno društveno određenje današnjice, posebno oslonjeni na učinkovita i pouzdana sredstva komuniciranja;

TK infrastruktura se u prošlosti razvijala putem javnih sredstava, međutim evolucija tehnologije i liberalizacija pokazale su da se razvitak može ostvariti putem investicija u javnom i privatnom sektoru. Partnerstvo između javnog i privatnog sektora može i treba ubrzati daljnji razvoj i ponuditi bogat set usluga. To će se ostvariti pomoću regulatornog okvira, daljnjom liberalizacijom i slobodnom konkurencijom. Temeljni cilj je stvaranje neophodnih uvjeta za pružanje povećanja seta usluga, podizanje kvalitete i smanjenje cijena za krajnjeg korisnika, te što veće korištenja Interneta, odnosno razvitak IT tehnologija i infrastrukture uopće. TK infrastrukturu i usluge, bez obzira na vlasničku strukturu, treba tretirati kao opće javno dobro.

Razvitkom TK infrastrukture i njenom izgradnjom kao jeftine, brze i sigurne osigurava se zadovoljenje potreba građana, gospodarstva, tijela državne uprave i društva u cijelosti. Povećanje stupnja konkurentnosti između pružatelja telekomunikacijskih usluga i pružanja novih usluga uz racionalnije korištenje postojeće i razvitka nove TK infrastrukture, omogućila bi

se uspješna provedba ovih koraka.

Dominantni operatori će biti glavni pokretači razvitka širokopojsnih usluga zbog prirode vlasništva na izgrađenoj infrastrukturi. Potrebno je uvesti stimulatívne mjere za poticanje javnog i privatnog sektora na ulaganja u razvitak pristupnih optičkih mreža jer svuda prisutne bakarne kablovske mreže i ograničeni radiofrekvencijski resursi neće biti u mogućnosti da u bliskoj budućnosti zadovolje potrebe korisnika za objedinjenim visokokvalitetnim govornim, podatkovnim i video uslugama.

Javno-privatno partnerstvo omogućuje lokalnim vlastima, poslovnom sektoru te ustrojstvima civilnog društva da poduzmu odgovornosti za razvitak zajednice i djeluju zajedno koristeći se socijalnim dijalogom kao platformom za uspješno zadovoljavanje zajedničkih potreba.

U cilju daljnjeg razvoja i liberalizacije RAK će sa Ministarstvom komunikacija i prometa te akademskom zajednicom i gospodarstvom riješiti bitna pitanja kao što su: interkonekcije, LLU odnosno Razvezivanje lokalne petlje, daljnjeg razvitka mobilnih komunikacija, ubrzanja procesa digitalizacije u Sektoru emitera (infrastrukturni aspekt).

Sustav telekomunikacija na Koridoru Vc i planiranoj Jadransko-jonskoj autocesti

Za Autocestu na Koridoru Vc i planiranu Jadransko jonsku autocestu telekomunikacijski sustav autoceste biti će povezan sa svjetlovodnim kabelima. Svjetlovodni telekomunikacijski kabel će se locirati na zemljištu koje pripada autocesti. Kabel se polaže u kabelsku kanalizaciju koja se izgrađuje prethodno i nije predmet Prostornog plana.

Svjetlovodni kabel položen na ovoj dionici treba planirati u budućnosti kao dio mreže svjetlovodnih veza autocesta u Bosni i Hercegovini, i koristiti će se za povezivanje komunikacijske i računalne opreme autocesta smještene u COKP-ama (centrima za održavanje i kontrolu prometa), cestarinskim prolazima i ostalim objektima važnim za izgradnju i održavanje autocesta.

U cilju osiguranja telekomunikacijskih servisa planiranih objekata kao jedinstvenog tehnološkog sistema autoputa koji treba osigurati funkcije: prijenosa govora, podataka, video nadzora, protupožarnu i drugu zaštitu, umrežavanje funkcionalnih sadržaja, neophodno je duž cijele trase autoputa stvoriti mogućnost telekomunikacijskih priključaka.

5.3. PROJEKCIJA RAZVITKA ELEKTROENERGETIKE

U prvoj fazi izrade Plana za razvitak elektroenergetike na području općine utvrđeni su ciljevi:

- Osigurati snabdjevanje potrošača na području općine Stolec kvalitetnom električnom energijom.
- Izgraditi elektroenergetske objekte naponske razine 110 kV i 35 kV koji će omogućiti kvalitetno snabdjevanje električnom energijom na cijelom području općine sukladno planovima razvoja.

- Razvoj elektroenergetske mreže bazirati na 110kV, 20 kV i 0,4 kV-nim naponskim razinama uz izbor odgovarajuće dinamike prelaska s 10 kV-ne na 20 kV-tnu naponsku razinu, vodeći računa da se čim prije pristupi zamjeni 10 kV dalekovoda čiji je životna i eksploatacijska dob pri kraju, kao i zamjenu dijelova dalekovoda koji su s opremom za 10 kV-tnu a većim dijelom su osposobljeni i pripremljeni za rad na 20 kV-noj razini. Sve nove objekte graditi za 20 kV-nu naponsku razinu.
- Srednjenaponsku gradsku i industrijsku mrežu graditi kao podzemnu-kabelsku, vodeći računa da se maksimalno osigura dvostrano snabdjevanje potrošača električnom energijom.
- Po mogućnosti, srednjenaponsku mrežu gradskog i industrijskog dijela općine formirati odvojeno ili ih prikladno kombinirati, obvezno ih odvajajući od nadzemne srednjenaponske mreže.
- Magistralne dalekovode 20 kV naponske razine graditi i rekonstruirati s pouzdanijim i dugotrajnijim stupovima (po mogućnosti čelično rešetkastim ili betonskim). Tamo gdje to nije moguće srednjenaponsku zračnu mrežu graditi i rekonstruirati s pomoću, kvalitetno i ekološki prihvatljivo impregniranih, drvenih stupova na betonskim nogarima.
- Transformatorske stanice, napose u urbanom dijelu općine, graditi i rekonstruirati na principu slobodnostojećih zidanih ili montažno betonskih objekata, koje se svojim vanjskim izgledom lako mogu uklopiti u urbane sadržaje. Seoske transformatorske stanice rekonstruirati i graditi kao krajnje transformatorske stanice na čelično-rešetkastim stupovima.
- U svim transformatorskim stanicama osigurati mogućnost kontrole snage i potrošnje električne energije transformatorskog područja ugradnjom suvremenih elektroničkih brojila s mogućnošću daljinskog očitavanja.
- Osigurati u industrijskim i privrednim pogonima ugradnju kompenzacije reaktivne energije s ciljem smanjenja vlastitih i ukupnih elektroprivrednih gubitaka, odnosno troškova.
- Osigurati što bržu primjenu sustava daljinskog upravljanja i nadzora s ciljem povećanja brzine odziva dispečerskog osoblja i dežurnih ekipa na eventualne poremećaje u mreži, odnosno skraćivanja vremena otklanjanja kvarova i smanjenja količine neisporučene električne energije kupcima.

5.3.1. Planirana proizvodna postrojenja

Energetskom studijom za distribucijski prostor općine Stolac za razdoblje 2011.godina – 2020.godina, koja je rađena na temelju Integralne studije razvoja JP Elektroprivreda HZ HB d.d. Mostar 2006.-2010.godine s projekcijom na 2020.godinu, te Regulacijskim planom Gospodarsko-poslovne zone Hodovo-Elektroenergetski rasplet, javna rasvjeta i telekomunikacijska mreža prđviđena je izgradnja solarnih elektrana na području Gospodarsko-poslovne zone „Hodovo“. S tim u svezi, a polazeći od trenutne izgrađenosti fotonaponskih elektrana na navedenom lokalitetu i ambicija potencijalnih investitora moguće je očekivati tri scenarija:

Postojeće stupanj izgrađenosti neće se mijenjati

Izgradnja fotonaponskih elektrana u opsegu koji će zahtijevati izgradnju nove trafostanice TS 35/10(20) kV na lokalitetu Gospodarsko-poslovne zone Hodovo s pripadajućim 35 kV dalekovodom na principu ulaz-izlaz i

Izgradnja fotonaponskih elektrana u opsegu koji će zahtijevati izgradnju nove trafostanice TS 110/x kV na lokalitetu Gospodarsko-poslovne zone Hodovo s pripadajućim 110 kV dalekovodom na principu ulaz izlaz.

U slučaju scenarija 2. ili 3. potrebno je osigurati trase za visokonaponske vodove kojima će se nove trafostanice priključiti na elektroenergetski sustav.

Člankom 43. Odluke o provođenju Prostornog plana Federacije Bosne i Hercegovine za period 2008.-2028. godine rezervirana je za potrebe istražnih radova lokacija brda Bačnik za vjetroelektranu VE Stolac. Kako u ovom trenutku ne raspolažemo s podacima o snazi vjetroelektrane to će se način i mjesto priključenja iste odrediti naknadno.

5.3.1.1. Prijenos električne energije

Postojeća je TS 110/35/10 kV Stolac 110 kV dalekovodom povezana s TS 110/35/10(20)kV Čapljina i 35 kV dalekovodom s TS 35/10 kV u Ljubinju. Iz navedenog je razvidno da po pitanju napajanja 110 kV naponom nije zadovoljen kriterij (n-1).

U postojećoj transformatorskoj stanici TS 110/35/10 kV Stolac instaliran je jedan energetska transformator nazivne snage 20 MVA i dva energetska transformatora prijenosnog omjera 35/10 kV, nazivne snage po 4 MVA. Transformator snage 20 MVA je instaliran 1977.godine, dok su transformatori snage po 4 MVA instalirani 1975.godine.

Vršna opterećenja trafostanice su znatno ispod snage jednog transformatora na 110/x kV, dok u slučaju rezervnog napajanja 35 kV naponom transformacija 35/10 kV s dva transformatora po 4 MVA osigurava pouzdano napajanje za sadašnje prilike.

Potrebno je planirati rekonstrukciju 110 kV dalekovoda koji su uništeni tijekom rata, pa se tako do 2023.godine predviđa rekonstrukcija:

DV 110 kV Stolac Mostar 9 (Buna)

DV 110 kV Stolac – Bileća, kojega je potrebno izmjestiti, trasom danoj u grafičkim prilogima.

Ovim će se omogućiti dvostrano napajanje TS 110/35/10 kV Stolac kroz 110 kV mrežu.

Kako je u TS HEČ planirana transformacija TS 220/110 kV tako je planirana i gradnja 110 kV dalekovoda Stolac-HEČ, ali ne u periodu za koji se radi plan.

Planirana je rekonstrukcija 110 kV i 10 kV rasklopišta u TS 110/35/10 kV Stolac,

kao i rekonstrukcija TS 110/35/10 kV Stolac u smislu ugradnje drugog transformatora

naponske razine 110/x kV, snage 20 MVA, s ciljem osiguranja pouzdanosti opskrbe električnom energijom (n-1);

U cilju zaštite ljudi, imovine te objekata i opreme elektroprijenosnog sustava na teritoriju Bosne i Hercegovine, Odlukom Državne regulativne komisije za električnu energiju br. 05-28-190-9/07 od 27. 02.2008. godine uspostavljene su zone sigurnosti za nadzemne elektro-energetske vodove nazivnog napona od 110 kV do 400 kV.

Prema važećem „Pravilniku o zonama sigurnosti nadzemnih elektroenergetskih vodova nazivnog napona od 110 kV do 400 kV“ („Sl. Glasnik Bosne i Hercegovine“ br 23 od 18.03.2008.godine) potrebno je zadovoljiti uvjete iz članka br. 2.

Širina područja zone sigurnosti horizontalne ravnine za dalekovode različitog naponskog razina iznosi:

Nazivni napon dalekovoda Širina područja sigurnosti

- 400 kV 40 m
- 220 kV 30 m
- 110 kV 20 m

Zavješena krajnjih faznih provodnika su podjednako udaljena od granice zone sigurnosti.

Zona sigurnosti uspostavlja se za izgrađene dalekovode, nove dalekovode i objekte oko izgrađenih i novih dalekovoda, osim u slučajevima definisanim čl. 4. Pravilnika o zonama sigurnosti nadzemnih elektorenergetskih vodova nazivnog napona od 110 do 400 kV.

Unutar koridora postojećeg dalekovoda napona od 110 kV do 400 kV nije dopuštena nova gradnja.

5.3.1.2. Srednjenaponski elektroenergetski objekti 10(20) kV razine

Kretanje potrošnje električne energije općine Stolac za razdoblje 2006.–2020. godina, prema očekivanju Sektora razvoja JP EP HZ H-B, prema Integralnoj studiji razvoja JP Elektroprivreda HZ HB d.d. Mostar 2006.-2010.godine s projekcijom na 2020.godinu (bez 2023.godine), dano je u sljedećoj tablici.

Tablica 18.

Općina	Preuzeta ukupno 2005. (MWh)	Preuzeta ukupno 2006. (MWh)	Preuzeta ukupno 2010. (MWh)	Preuzeta ukupno 2015. (MWh)	Preuzeta ukupno 2020. (MWh)
Stolac	19.472	20.251	23.691	28.824	35.069

U istom je dokumentu dano vršno opterećenje trafostanice TS 110/35/10 Stolac kako slijedi

Tablica 19.

Naziv trafostanice	Vršno opterećenje							
	2006.god.		2010.god.		2015.god.		2020.god.	
	P (MW)	Q (MVar)	P (MW)	Q (MVar)	P (MW)	Q (MVar)	P (MW)	Q (MVar)
Stolac (Ljubinja)	1,4	0,5	5,3	1,3	2,1	0,8	12,6	0,9
Stolac	5,3	1,2	6,5	1,5	7,9	1,8	9,5	2,2

Vršno opterećenje trafostanice je znatno ispod nazivne snage transformatora, pa očekivana povećanja vršne snage usljed proširenja postojećih gospodarskih zona, izgradnje novih i očekivanog ruralnog razvoja neće za sobom povlačiti izmjenu transformatora u pogledu snage.

U distribucijskoj mreži, između ostaloga potrebno je:

- Po potrebi formirati TS 35/10(20) kV Hodovo, odnosno TS 110/ kV, u industrijsko-gospodarskoj zoni Hodova, u cilju evakuacije električne energije iz okolnih proizvodnih postrojenja;
- Poboljšati naponske prilike na izvodu Domanovići, prikladnim spajanjem na izvod Aladinići;
- Ulagati u gradsku elektroenergetsku mrežu Stolca, u cilju povećanja pouzdanosti opskrbe

električnom energijom zadovoljavajući (N-1) kriterij, u smislu rekonfiguracije postojeće srednjenaponske distribucijske mreže, prikladnim spajanjem odgovarajućih izvoda, (npr. izvoda Stolic 1 i izvoda Stolic 4, izvoda Stolic 2 i izvoda Stolic 4, izvoda Stolic 3 i izvoda Vidovo Polje, izvoda Stolic 3 i izvoda Stolic 4)

- Izgraditi direktan 10(20) kV srednjenaponski kabelski vod TS 110/35/10 kV Stolic – Gospodarsko- poslovna zona Hodovo, radi povećanja pouzdanosti napajanja iste
- Izgraditi srednjenaponski 10(20) kV kabelski vod do turističke zone „Koščela“, koja je u obuhvatu Parka prirode Hutovo Blato, trasom postojeće staze, čija je početna točka na TS Prebilovci (općina Čapljina), kao i stupnu trafostanicu STS 10(20)/0,4 kV, 100 kVA Koščela.
- Rekonstruirati određene trafostanice u smislu zamjene postojećih srednjenaponskih blokova novim, kako bi se formirale nove veze, koje bi omogućile ispunjavanje uvjeta kriterija (N-1);
- U cilju pouzdane opskrbe električnom energijom ugraditi linijske rastavne sklopke na izvodima Domanovići, Aladinići i Burmazi;
- Elektrificirati područja koja do sada nisu elektrificirana;
- Pored naprijed navedenog, neophodno je na postojećim magistralnim dalekovodima i pripadajućim odcjepima izvršiti rekonstrukciju dalekovoda u cilju dovođenja kompletnog dalekovoda na 20 kV-nu naponsku razinu. Procjenjuje se da su isti oko 20% dužine zanovljen i u ovom postotku osposobljeni za rad na 20 kV- nom naponu.

5.3.1.3. Niskonaponski elektroenergetski objekti

- Niskonaponske mreže potrebno je graditi i rekonstruirati s pouzdanijim i dugotrajnijim stupovima i odgovarajućim samonosivim kabelskim snopom u ruralnom i prigradskom dijelu općine, dok je iste u užem gradskom dijelu potrebno graditi i rekonstruirati kao kabelske (podzemne) niskonaponske mreže.

- Potrebno je preostalu, u postotcima značajnu, niskonaponsku mrežu izvedenu Al/Če užetom određenom dinamikom rekonstruirati kao mrežu izvedenu sa samonosivim kabelskim snopom (izoliranim).

- Neophodno dio postojeće stare niskonaponske mreže izvedene preko krovnih nosača i dotrajalih drvenih stupova u samom gradu zamijeniti novom kabelskom niskonaponskom mrežom.

5.3.2. Energetska efikasnost

Posebna pozornost trebala bi se u budućnosti posvetiti energetske efikasnosti u gradnji.

Novo bi zakonodavstvo trebalo biti usmjereno prema usklađivanju s europskim zakonodavstvom. Iskustva razvijenih zemalja u suvremenoj energetske politici pokazuju da je racionalno korištenje i upravljanje energijom osnovna pretpostavka održivog razvoja. Gospodarenje energijom je danas usmjereno na primjenu i promociju čistih tehnologija, energetske efikasnosti i korištenja obnovljivih izvora, a sve s ciljem zaštite okoliša.

Stoga je neophodno raditi na promoviranju primjene suvremenih mjera energetske efikasnosti i korištenju obnovljivih izvora energije. Nacionalni programi povećanja energetske efikasnosti u zgradarstvu trebaju imati kao glavni cilj uspostavu mehanizama koji će osigurati trajno smanjenje energetske potrebe pri projektiranju, izgradnji i korištenju novih zgrada i naselja, te sanaciji i rekonstrukciji postojećih. Energetski osvještano graditeljstvo teži smanjiti gubitke topline iz zgrade poboljšanjem toplinske izolacije vanjskih elemenata i povoljnim odnosom oplošja i volumena zgrade, povećati toplinske dobitke u zgradi orijentacijom zgrade i korištenjem sunčeve energije, koristiti obnovljive izvore energije, te povećati energetske efikasnost termoelektričnih sustava.

Najbolji primjeri za stvaranje povoljnih uvjeta za provođenje energetske efikasnosti u zgradarstvu su pilot projekti, kojima se prikazuje primjena modernih tehnologija te prati energetska i ekološka opravdanost. Analize pokazuju da uvođenje suvremenih principa energetske efikasnosti u zgradarstvu omogućuje energetske uštede od 30 do 70%.

Zaključak:

- Gledano s elektroenergetskog stajališta problem općine Stolac leži u činjenici da ne postoji dvostrano napajanje na 110 kV naponskoj razini, kao i da u TS 110/35/10 kV Stolac nije ugrađen drugi transformator prijenosnog omjera 110/35/10 kV, te stoga nisu ispunjeni kriteriji (N-1) ni u pogledu napajanja, ni u pogledu transformacije. . Očekivani porast vršnog opterećenja, zbog povećane potrebe za električnom energijom, neće značajnije utjecati na porast opterećenja u planskom razdoblju, pa postojeća trafostanica, uz ugradnju novog transformatora, zadovoljava za duže vrijeme potrebe općine Stolac za električnom energijom.

5.4. VODOOPSKRBA

Studijom vodosnabdijevanja općine Stolac definirani su najveći problemi gradskog vodovodnog sustava Stolac:

- zaštita izvorišta;
- dotrajali transportni cjevovodi;
- problemi s visokim tlakovima u sustavu,
- veliki postotak gubitaka u vodovodnom sustavu;
- cijevi promjera manjeg od $\phi 80$ mm;
- dotrajali kućni priključci,

te su dani prioriteta u rješavanju problema, kako slijedi:

- otkrivanje i otklanjanje gubitaka, što predstavlja kontinuiran proces;
- uspostavljanje mjerenja u sustavu ugradnjom mjerača protoka;
- zamjena cjevovoda zbog smanjenja tlaka u sustavu.

U sklopu spomenute studije predviđena je sanacija i rekonstrukcija gradskog vodovodnog sustava kako bi isti mogao odgovoriti potrebama postojećih ali i budućih korisnika. U tom smislu je predviđena potpuna rekonstrukcija vodozahvata (uz izradu elaborata zaštite izvorišta) i transportnog sustava u skladu sa potrebama za vodom do 2035. godine, te izgradnja vodospreme Stolac ($V=1000 \text{ m}^3$) i rekonstrukcija postojećeg distributivnog sustava.

Slika 21. rekonstrukcija vodospreme Stolac (Izvor: ecoplan, 17.10.2013.)

Za proširenje sustava na naselja Poprati, Ošanjići, Barani, Kruševo, Burmazi, Bjelojevići i Poplati urađen je hidraulički proračun i izračunate potrebe za vodom ovih naselja za planski period do 2035. godine. Dobivena je maksimalna dnevna potreba za vodom u iznosu od 70,44 l/s, a kako raspoložive količine vode na izvorištu Bregave iznose $Q_{\min} = 450$ l/s jasno je kako ovo izvorište može podmiriti potrebne količine vode za planski period.

Kako bi planirani sustav mogao funkcionirati, predviđeno je, osim sanacije i rekonstrukcije postojećih objekata vodovodnog sustava i izgradnja:

- vodovodnog sustava za naselja Ošanjići i Baranje, koji podrazumijeva novu crpnu stanicu i vodospremu Ošanjići, zatim novu crpnu stanicu i vodospremu Baranje, novi transportni (potisno distributivni) cjevovodi i nova distributivna mreža u naseljima Ošanjići i Baranje;
- vodovodni sustav za naselja Bjelojevići, Burmazi, Poplat i Kruševo, za koja je potrebno uraditi novu crpnu stanicu Vidovo Polje (u 3 pravca pumpanja), potisne cjevovode, nove vodospreme i crpne stanice, te distributivne mreže u svim naseljima.

Također, za naselje Poprati se alternativno voda može dovesti i sa vodospreme „Ilijina glavica“ koja je u sustavu vodovoda „Dubrave“ ali i sa sustava Hodovo-Rotimlja, čime bi se ova dva sustava uvezala, a time snabdijela i naselje Borojevići vodom.

Kako je već ranije spomenuto, prostorna udaljenost naselja, mali broj stanovnika i reljefne karakteristike područja općine Stolac stvaraju dosta nepovoljne uvjete za povezivanje naselja u jedinstven vodoopskrbni sustav, stoga se ovim planom otvara mogućnost alternativnim rješenjima – izgradnji manjih vodovodnih sustava na područjima gdje je to moguće. U prvom redu to je područje Kruševa, za koje su već pokrenute aktivnosti na iznalaženju odgovarajućih količina podzemne vode u kanjonu rijeke Bregave. Rađena su određena istraživanja kojima je dokazana prisutnost vode, ali je ovu pojavu potrebno detaljnije izučiti i dati smjernice za daljnje aktivnosti. U slučaju pozitivnih rezultata o dostatnim količinama kvalitetne vode potrebno je napraviti detaljnu tehničku dokumentaciju za vodoopskrbu ovog dijela općine, uključujući i za naselja tj. planirane turističke zone na obali Deranskog jezera. Naime, Prostornim planom područja posebnih obilježja Park prirode Hutovo blato (koji je u trenutku pisanja ovog teksta također u fazi prednacrt) predviđene su turističke zone sa smještajnim kapacitetima u području Košćela i

Londže. Premda se radi o malim kapacitetima, potrebno je osigurati vodovodnu infrastrukturu, pa se prilikom razmatranja budućeg vodovodnog sustava za naselje Kruševo trebaju i ova naselja/zone uzeti u obzir. Alternativna rješenja za ove zone su dane u Prostornom planu Hutovo blato, a podrazumijevaju korištenje izvorišta po obodu Deranskog jezera (što je potrebno dodatno istražiti, uz uvjet očuvanja prirode, te drugih specifičnih uvjeta danih Prostornim planom PP Hutovo blato), odnosno korištenje individualnih cisterni. Obzirom da se ova dva plana rade paralelno, rješenja i odluke će biti usklađeni u daljnjim fazama izrade.

Na platou u blizini naselja Kruševo planirana je i sportsko-rekreacijska zona za koju je također potrebno osigurati dostatne količine vode. Ovim planom se predlaže individualno rješenje cisternama dok se ne istraži mogućnost korištenja vode iz kanjona rijeke Bregave za naselje Kruševo.

U prostornoj osnovi Plana opisani su manji lokalni sustavi Rotimlja-Hodovo i Greda-Aladinići. Ovi sustavi se baziraju na zahvaćanju podzemne vode bunarima. Prema podacima nadležnog komunalnog poduzeća i općine Stolac, navedeni sustavi se planiraju i dalje koristiti i po potrebi proširivati, te na koncu uvezati u planirani vodovodni sustav „Dubrave“. U tom smislu je urađen glavni projekt sekundarne mreže za Bobanovo naselje i Aladinići, kao što je prikazano na grafičkom prilogu br. 3. *Vodno gospodarstvo*.

U sklopu vodovodnog sustava Rotimlje potrebno je uraditi još jednu rasteretnu komoru zapremine 50 m³ i hidrostanicu za snabdijevanje naselja Dolovi, a u sklopu vodovodnog sustava Trijebanj-Hodovo potrebno je izgraditi hidrostanicu Podbrdo za snabdijevanje naselja Podbrdo i Crnugovac.

Za vodocrpilišta koja se koriste u navedenim sustavima su donesene i privremene zone zaštite (*Službeno glasilo općine Stolac*, br. 02/2013), čije odredbe i mjere zaštite je potrebno aktivno provoditi.

5.4.1. Odvodnja otpadnih i oborinskih voda

Organizirani sustav odvodnje otpadnih voda na području općine Stolac postoji samo u gradskom području Stoca, kao što je opisano u prostornoj osnovi Plana. Otpadne vode se bez prethodnog pročišćavanja upuštaju u rijeku Bregavu. Na preostalom dijelu općine otpadne vode kućanstava se disponiraju u septičke jame koje su obično loše građene tako da veliki dio onečišćenja završava u podzemlju.

U gospodarskoj zoni Hodovo je kroz Regulacijski plan predviđen razdjelni sustav odvodnje otpadnih voda. Fekalnom kanalizacijom je predviđeno da se odvođe otpadne vode iz objekata (kućanske i industrijske otpadne vode) do nekonvencionalnih uređaja za pročišćavanje otpadnih voda, uključujući mogućnost vezivanja više objekata na jedan uređaj ili pojedinačno za svaki objekt odnosno parcelu. Sustav odvodnje oborinskih voda riješen je pomoću zasebnog sustava kanalizacijske oborinskih voda, kroz pet zasebnih podsustava. Svaki podsustav sastoji se od kanalizacijske mreže i uređaja za pročišćavanje oborinskih voda: taložnice, separatora masti i ulja i upojnice. Trasa je prilagođena prometnim rješenjem i konfiguraciji terena, a lokacija uređaja uvjetima na terenu i slobodnim površinama, kao i površini namijenjenoj za druge namjene.

Obzirom na kršku građu ovog područja i utjecaj kojeg neadekvatno riješena odvodnja otpadne vode može imati na zdravlje i opći standard stanovanja, izgradnja kanalizacijskog sustava sa uređajem za pročišćavanje otpadnih voda predstavlja okolišni prioritet za razvoj općine. U tom smislu je urađena dokumentacija: *Analiza postojećeg stanja otpadnih voda i idejno rješenje sustava otpadnih voda grada Stoca* (Zavod za Vodoprivredu d.o.o. Mostar, 2008. god.), te *Idejno rješenje uređaja za pročišćavanje otpadnih voda u Stocu* (Građevinski fakultet Sveučilišta u Mostaru). Prema navedenoj dokumentaciji planirana je izgradnja jednog cjelovitog kanalizacijskog sustava i centralnog uređaja za pročišćavanje otpadnih voda. Ovaj koncept predviđen je za sva naselja na

području Općine, za koja postoji tehnička mogućnost priključenja na kanalizacijski sustav. Jedino za mala naselja, za koja ne postoji opravdanje izgradnje kanalizacijskog sustava, otpadne vode se planiraju disponirati u septičke jame. Također je planirano je da se prikupljanje otpadnih voda na području općine Stolac vrši putem većeg broja kanalizacijskih primarnih i sekundarnih vodova, a zatim priključenje na glavne kolektore kanalizacijskog sustava, koji svu otpadnu vodu dovode do uređaja.

Uređaj za pročišćavanje otpadnih voda je projektiran za 10000 ES (za planski period do 2040. godine), a lokacija uređaja je predviđena nizvodno od grada na obali r. Bregave koja će biti krajnji recipijent. Projektom je predviđena izgradnja uređaja u dvije faze:

- I faza – sadašnje stanje – uređaj do 5000 ES
- II faza – 2040. godina – uređaj do 10000 ES,

odnosno i dalje ukoliko bude potrebe.

Naime, planirani prirast broja stanovnika za plansko razdoblje do 2040. godine je oko 8.500 stanovnika (prema Studiji vodosnabdijevanja općine Stolac, Voding-92, Preduzeće za inženjering, projektovanje i konsalting, 2011. god.). Dodatnih 500 ES bi predstavljale septičke jame, a 1.000 ES gospodarska djelatnost na tom prostoru.

Spomenutom dokumentacijom je projektirana samo prva faza uređaja, s tim da je istom predviđen izbor tehnologije, lokacija i svi drugi bitni parametri za mogućnost fazne izgradnje. Uvažavajući zakonski regulativu i zahtijevanu kakvoću rijeke Bregave kao recipijenta (II kategorija) projektom je predviđeno pročišćavanje otpadnih voda do II stupnja tj. mehaničko i biološko pročišćavanje.

Mehaničko pročišćavanje podrazumijeva eliminaciju krutog otpada različitih veličina, pijeska i masti iz otpadnih voda, koji bi mogli stvarati probleme u daljnjim procesima pročišćavanja otpadnih voda. Ovi postupci uključuju uklanjanje različitih vrsta i veličina krupnijeg otpada pomoću grube rešetke, finim sitima uklanjanje sitnijeg otpada koji je zajedno s otpadom vodom prošao kroz grube rešetke, te uklanjanje pijeska i masti u pjeskolovu i mastolovu. Otpadnu vodu nužno je pročititi od spomenutog otpada kako bi se spriječila moguća šteta na ugrađenoj opremi UPOV-a i problemi s taloženjem u bazenima za biološko pročišćavanje.

Biološki stupanj pročišćavanja zasnovan je na HAFI BCS Postupku (biological combined system). Ovo rješenje temelji se na pročišćavanju otpadnih voda pomoću aktivnog mulja. Osnovna karakteristika svakog biološkog postupka s aktivnim muljem je miješanje ulazne otpadne vode s aktivnim muljem, uz periodično ili kontinuirano unošenje kisika.

Otpadna voda se pročišćava pomoću mikroorganizama koji organsko onečišćenje pretvaraju u taloživu biomasu (aktivni mulj), odnosno u hlapive neškodive plinovite spojeve, koji odlaze u atmosferu. Mješavina obrađene otpadne vode i biomase nakon bioaeracijskih postupaka podliježe postupku smirivanja, taloženja i odvajanja tekuće od krute faze. Tekuća faza je pročišćena voda koja se slobodno ispušta u prijemnik, dok se kruta faza ili aktivni mulj vraća u cirkulacijskom procesu natrag na biološki stupanj uređaja. Višak aktivnog mulja se izdvaja iz procesa i obrađuje u postupku obrade mulja.

Izgradnjom uređaja za pročišćavanje otpadnih voda ostvarit će se sljedeći glavni ciljevi:

- Priključivanje svih korisnika vode u domaćinstvima i industriji u gradskom području na središnji sustav prikupljanja otpadnih voda – kanalizacijski sustav, koji završava sa uređajem za pročišćavanjem otpadnih voda, te ispuštom pročišćene vode u recipijent – rijeku Bregavu.
- Poboljšanje kvalitete vode rijeke Bregave i podzemnih voda na području općina Stolac i Čapljina (Hutovo blato, rijeka Neretva).

Postojeće i projektirano stanje kanalizacijskog sustava općine Stolac prikazano je na karti br. *3. Vodno gospodarstvo i komunalna infrastruktura.*

5.5. PROJEKCIJA RAZVITKA KOMUNALNE INFRASTRUKTURE

5.5.1. Kratki presjek postojećeg stanja

Na području općine Stolac prikupljanje otpada vrši komunalno poduzeće JP „Komunalno“ d.o.o. Stolac.

Procjenjuje se da je uslugom prikupljanja i odvoza otpada obuhvaćeno 1500 kućanstava kojima se dostavljaju računi i to uglavnom u naselju Stolac-grad što čini pokrivenost od 42%. U naseljima koja su pokrivena prikupljanjem u vrećama ne može se utvrditi točna pokrivenost jer sa tim kućanstvima komunalno nema sklopljen ugovor i ne plaćaju usluge pa se ne vodi evidencija koja od njih zaista i izbacuju smeće u vrećama.

Za prikupljanje otpada koriste se kontejneri i PVC vrećice te taj otpad JP „Komunalno“ transportira vozilom DAF i MAN. Kontejneri su zapremine 1,1 m³, a ukupno ih ima 120 komada. Neki od njih su u jako lošem stanju, budući da su stari preko 15 godina, stoga je potrebno izvršiti nabavku novih kontejnera radi poboljšanja usluge prikupljanja i odvoženja otpada.

Dinamika prikupljanja i odvoženja otpada je ustaljena - u urbanom dijelu općine prikupljanje otpada se vrši tri puta tjedno vozilom za kontejnere od 1,1 m³, dok se u ruralnom dijelu prikupljanje vrši dva puta tjedno.⁸

Spomenuta oprema je 100% vlasništvo JP „Komunalno“ d.o.o. Stolac.

Prikupljanje i obrada otpada obuhvaća:

- Sakupljanje i obrada otpada iz domaćinstava i poduzeća pomoću kanti za otpatke, kontejnera i sl.
- Prikupljanje građevinskih otpadaka i ostataka razrušenih zgrada;
- Prikupljanje opasnog otpada, korištenih baterija, akumulatora, korištenih ulja i masti za kuhinje itd.
- Odstranjenje otpada.

U sanitarne i druge djelatnosti spada:

- Uklanjanje otpada iz posuda (kanti) za otpatke na javnim mjestima;
- Čišćenje i polivanje ulica, staza i parkova;
- Uređenje grada za svečanosti, blagdane i slično.

Uređenje i održavanje parkova, zelenih i rekreacijskih površina podrazumijeva:

- Zasađivanje i održavanje vrtova, parkova i zelenih površina i sportskih terena;
- Uređenje i održavanje zelenih površina uz privatne i javne stambene objekte;
- Uređenje i održavanje zelenih površina uz javna i polu-javna zdanja (škole, bolnice, administrativne zgrade itd.);
- Uređenje i održavanje zelenih površina na općinskom zemljištu (parkovi i zelene javne površine, sportski tereni i groblja);
- Uređenje i održavanje zelenila uz saobraćajnice i vodene tokove);
- Uređenje i održavanje zelenih površina uz industrijska i komercijalna zdanja;
- Zasađivanje i održavanje zelenila u zgradama (parkovi na krovu zgrada, fasadno ukrasno bilje, zatvorene unutrašnje bašče i vrtovi);
- Zasađivanje i održavanje sportskih terena, igrališta i rekreacionih parkova (sportskih terena, igrališta i sl.)
- Zasađivanje i održavanje zelenih površina uz mirne i tekuće vode;

⁸ Podaci iz *Plana upravljanja otpadom općine Stolac 2012-2017.*

- Uređenje okoliša uzgajanjem i njegovanjem raslinja sa ciljem smanjenja buke, utjecaja vjetra, erozije, vidljivosti i zasljepljujućeg svjetla;
- Mjere zaštite okoline i prirode, kao i očuvanje okoline.

5.5.2. Organizirano prikupljanje čvrstog otpada

Na području općine Stolac prikupljanje otpada vrši komunalno poduzeće JP „Komunalno“ d.o.o. Stolac kojemu je osnovna djelatnost upravo prikupljanje, transport i zbrinjavanje komunalnog otpada.

Slika 22.: Kontejner

Dinamika prikupljanja i odvoza otpada je ustaljena, odnosno ne javljaju se neki veći problemi prilikom transporta i odlaganja otpada. U urbanom dijelu općine prikupljanje se vrši tri puta tjedno vozilom za kontejnere od 1100 l (ponedjeljkom, srijedom i petkom), a u ruralnom dijelu se vrši prikupljanje dva puta tjedno (srijedom i petkom) vozilom 2t. Čvrsti otpad iz dijela općine odlaže se u pvc vreće zapremnine 110 l dostupne svim stanovnicima. Vrećice se mogu nabaviti u komunalnom poduzeću ili u svim prodavaonicama mješovite robe u općini Stolac. Cijena jedne vreće iznosi 2KM. Ne postoji evidencija o kupcima vreća. Ukupno se mjesečno plasira oko 400komada vreća.⁹

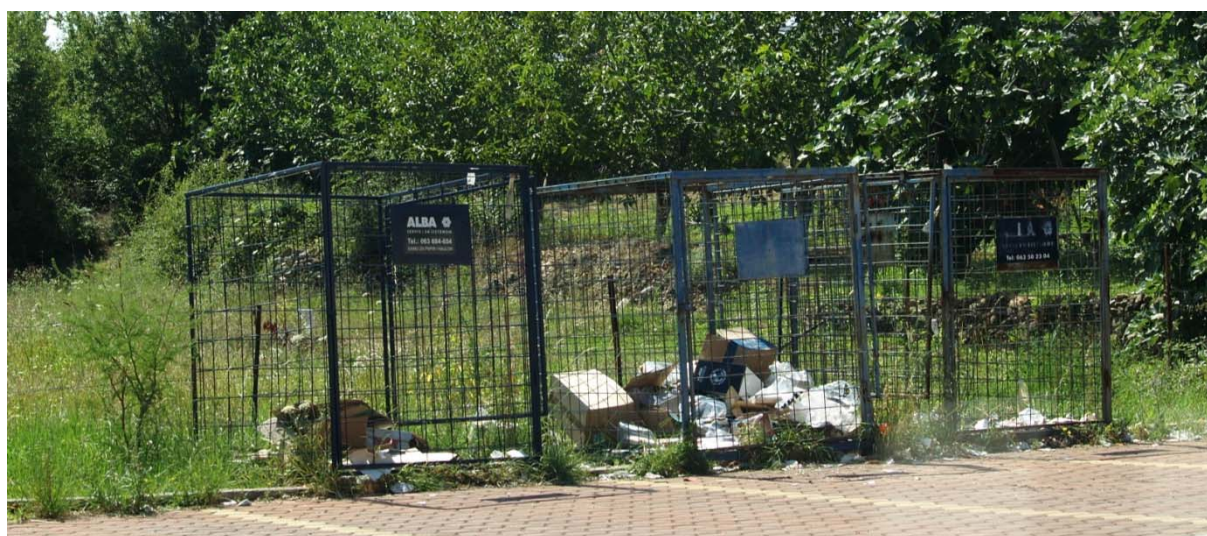
Naselje	Način prikupljanja	Broj	Odvoz	Pokrivenost uslugama
Aladinići	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %
Barane				0 %
Bjelojevići				0 %
Borojevići	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %

⁹ Podaci iz *Plana upravljanja otpadom općine Stolac 2012.-2017.*

Bobanovo	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %
Burmazi				0 %
Crnići-greda	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %
Crnići-kula	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %
Hodovo	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %
Komanje brdo				0 %
STOLAC	Kontejneri 1,1 m ³	120	Tri puta tjedno	100 %
Kozice				0 %
Trijebanj	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %
Kruševo				0 %
Ošanjići				0 %
Pješivac Greda	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %
Pješivac Kula	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %
Poplat				0 %
Poprati	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %
Prenj	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %
Rotimlja	PVC vrećice 110 l		Jednom tjedno	100 %

Tablica 20: dinamika i način odvoza i prikupljanja otpada

Selektiranje i razvrstavanje postoji na način da je Alba postavila posude za odvojeno prikupljanje papira i kartona na nekoliko lokacija, dok drugi vidovi selektiranja i razvrstavanja otpada ne postoje, sav otpad se odlaže kao miješani na odlagalište Radimlja, odnosno na privremenu deponiju smještenu cca 3km nizvodno od Radimlje.

Slika 23: Posude za odvojeno prikupljanje papira i kartona

5.5.2.1. Općinsko odlagalište Radimlja

Do nedavno, sav otpad koji se prikupi sustavom prikupljanja odlagao se na neprimjereno odlagalište Radimlja, udaljeno 1,5 km sjeverozapadno od općinskog centra Stolac, te 0,5 km od naselja Gorica, a u blizini povremenog vodotoka Radimlje i vodotoka Bregave. Ima površinu od 5000 m², a odlaganje na toj lokaciji se vrši od 1998. godine bez prethodno urađene projektne i ostale dokumentacije. U okolini deponije nalaze se livade, obrađivane njive i plastenici. Deponija nije ogradena, niti na bilo koji način podloga deponije pripremljena za odlaganje otpada

Bitno je naglasiti, iako ga komunalno poduzeće koristi za odlaganje otpada, ono nije zvanično odlagalište.

Otpad se na njemu deponira zajedno bez razvrstavanja, u jamu prethodno iskopanu te zatrpavanu iskopanim materijalom. Taj proces se vrši svaki put pri odlaganju otpada na odlagalište.

Slike br 24.i 25. Deponija komunalnog otpada Radimlja

Osnovne karakteristike odlagališta su:

- Starost deponije: od 1998. g.;
- Površina deponije: 0,5 ha;
- Vrste odloženog otpada: komunalni otpad, građevinski otpad, ostali otpad (od čišćenja ulica i sl);
- Opasni i bolnički otpad se ne odlaže na odlagalištu (ne postoje podaci o toj vrsti otpada na području općine)

Deponija „Radimlja“ se nalazi na parceli koja se u katastarskom planu vodi pod imenom „Podgorica Radimlja“ br, 412/1, prema kopiji katastarskog plana br. 06-03-32-81/14-2, a u vlasništvu je HOLDING „HEPOK“ d.d. Vinarija Stolac. Ukupna površina navedene parcele na kojoj se i nalazi predmetna deponija iznosi 20.350 m².

Ovo odlagalište je neograđeno i nesanitarno te se obzirom na okolišno neprihvatljiv način odlaganja otpada može smatrati i divljim odlagalištem.

U travnju ove godine izrađen je plan prilagođavanja upravljanja otpadom za ovu deponiju. Do sanacije ove deponije otpad se odlaže na privremenu deponiju.

5.5.2.2. Divlje deponije

Stanje sa divljim odlagalištima na području općine Stolac je jednako kao i na području cijele Federacije BiH. Divlja odlagališta se nalaze na području cijele općine, a pojavljuju se najčešće u blizini naseljenih mjesta uz prometnice, u koritu rijeke, na neobrađenim područjima i sl. U pravilu gotovo svako naselje ima barem jedno divlje odlagalište otpada.

Na području općine Stolac prema podacima od općine, iz ostalih relevantnih dokumenata i terenskim snimanjem su evidentirana ukupno 22 divlja odlagališta, uz pretpostavku da ih ima još neidentificiranih. Do sada evidentirana divlja odlagališta se nalaze u: Aladinićima, Borojevićima, Crnići – greda, Crnići – kula, Hodovo, Trijebanj, Pješivac – greda, Pješivac – kula, Poprati, Prenj i Rotimlja gdje je organizirano sakupljanje otpada, te u: Barane, Bjelojevići, Burmazi, Komanje brdo, Kozice, Kruševo, Ošanjići i Poplati u kojima nije organizirano prikupljanje otpada.

Budući da nastaju neplanski i nepromišljeno, evidentiranje ovakvih odlagališta predstavlja veliki problem – kako se jedno ukloni, drugo se pojavi na nekoj drugoj lokaciji ili se na istoj lokaciji i nakon uklanjanja ponovno formiraju.

Na ovim odlagalištima se odlažu sve vrste otpada, najčešće organski, građevinski i kabasti otpad iz kućanstva, a sve aktivnosti vezane za uklanjanje istih provodi Komunalno poduzeće.

Iako divlje deponije „nastaju“ i „nestaju“ pored problema nekontroliranog odlaganja otpada i organiziranja njegovog prikupljanja dolazi i do problema kontaminiranosti tla te je zbog svega navedenog potrebno evidentirati i ovakva odlagališta.

5.5.3. Upravljanje otpadom

5.5.3.1. Općenito o upravljanju otpadom

Zakonima o otpadu u FBiH postavljena su načela suvremenog pristupa upravljanju otpadom, uključujući načelo regionalnosti koje podrazumijeva razvoj tretmana otpada i izgradnju objekata za njegovo odlaganje na način da pokriva potrebe regije i omogućuje samoodrživost izgrađenih objekata.

Zakonom o upravljanju otpadom FBiH («Službene novine F BiH», broj 33/03), Kantonalni/Županijski plan upravljanja otpadom mora biti usuglašen sa Strategijom upravljanja otpadom FBiH.

Strategijom upravljanja čvrstim otpadom u BiH se predviđa regionalno upravljanje otpadom. Dakle, radi se o izgradnji samoodrživih regionalnih deponija izrađenim po europskim standardima, a u Federaciji BiH je predviđena izgradnja 10 regionalnih deponija. Za ZHŽ nije još uvijek definirana lokacija regionalne deponije niti je izrađena Studija izvodivosti, no u obzir je uzeto, kao varijantno rješenje, izgradnja pretovarne/ih stanice/a te priključivanje regionalnoj deponiji Uborak u Mostaru.

Plan upravljanja otpadom na području Hercegovačko neretvanske županije/kantona (PUO HNŽ/K) definira preduvjete za održivi integralni sustav upravljanja otpadom za period od 10 godina (2011-2021.) uz mogućnost da se u tijeku njegove realizacije mogu vršiti prilagodbe u skladu sa izmijenjenim uvjetima, te uz uvažavanje vremenskih i ekonomskih ograničenja. Proces planiranja je kontinuiran proces, ciklično se ponavlja sa svrhom revizije postignutog i poboljšanja trenutnog stanja pojedinih komponenti sustava, dok se planirane aktivnosti realiziraju prema redoslijedu utvrđenom na način da sustavno prati implementaciju unaprijed zacrtanih ciljeva.

Općinski planovi upravljanja otpadom trebaju sadržavati:

- Programe o skupljanju opasnog otpada iz domaćinstva;
- Programe za ponovno iskorištenje komponenti iz komunalnog otpada;
- Programe za smanjenje procenta biorazgradivog otpada i ambalažnog otpada u komunalnom otpadu;
- Programe za podizanje javne svijesti u upravljanju otpadom;
- Lociranje postrojenja za upravljanje otpadom;
- Suradnja između općina radi postizanja zadatih ciljeva;
- Projektirati županijski sustav upravljanja otpadom.

Ovi planovi trebaju sadržavati slijedeće mjere:

- za stabilizaciju proizvodnje otpada kako bi se smanjila količina nastanka otpada, pa čak uvesti i kazne;
- uvesti recikliranje materijala;

- uvesti mjere visokog recikliranja kroz odvajanje otpada na papir, plastiku, metal, staklo, tkanine, ostali biorazgradivi otpad, tekući otpad i opasni otpad;

Cilj upravljanja otpadom je riješiti do sad nastali otpad na način da se adekvatno zbrine, te da se smanje količine nastalog otpada i da se uvedu mjere za sprječavanje nastanka otpada, provede ponovno iskorištenje otpada, recikliranje otpada i njegov tretman i ekološko zbrinjavanje.

Opći ciljevi postupanja otpadom su:

- izbjegavanje i smanjenje nastajanja otpada i smanjivanje opasnih svojstava otpada čiji nastanak se ne može spriječiti;
- sprječavanje nenadziranog postupanja s otpadom;
- iskorištavanje vrijednih svojstava otpada u materijalne i energetske svrhe i njegovo obrađivanje prije odlaganja;
- kontrolirano odlaganje otpada;
- saniranje otpadom onečišćenog tla.

Posebni ciljevi:

- uklanjanje divljih deponija otpada i sanacija kontaminiranog tla;
- organizirano prikupljanje otpada na području cijele općine;
- reorganizacija upravljanja otpadom;
- izrada gore spomenutih planova upravljanja otpadom na nivou općine.

5.5.4. Reorganizacija upravljanja otpadom

Da bi se izvršavalo odvajanje otpada potrebno je predvidjeti kontejnere za različite vrste otpada. Pri tome je preduvjet da korisnici komunalnih usluga, odnosno proizvođači otpada prethodno prepoznaju otpad i nauče ga vrednovati i da društvo promijeni način potrošnje i „životni stil“. Na taj način bi se smanjila količina otpad i opasnosti koje mogu nastati prilikom zbrinjavanja otpada, odnosno negativni utjecaj na okoliš. Dalje omogućila bi se kvalitetna reciklaža otpada.

5.5.5. Vrste otpada i njegovo tretiranje

5.5.5.1. Sakupljanje selektivnog otpada

Prema kategoriji otpada, selektivni otpad može se tretirati na dva načina:

- reciklaža suhog otpada i ambalaže,
- razgradnja tečnog otpada.

Osim službe za sakupljanje selektivnog otpada treba uvesti „ekološke stanice“, to su opremljeni i zaštićeni prostori za smještaj malih količina inertnog otpada (građevinski materijali), krupni kućni otpad, tehnika i bijela tehnika te opasni otpad.

5.5.5.2. Spašavanje i reciklaža građevinskog materijala

Inertni, odnosno građevinski otpad nastaje kao posljedica rušenja ili gradnje objekata i razvrstava se kao poseban otpad. Dosadašnja praksa je da se taj otpad nekontrolirano odlaže na javnim i privatnim površinama i na taj način nagrđuje prostor. Ovaj otpad sadrži vrlo male ili nikakve količine opasnih tvari, tako da nema većih negativnih utjecaja na okoliš i ljudsko zdravlje, ali njegov problem jeste količina. Često se ovaj materijal može ponovno iskoristiti, tako bi se smanjila količina iskorištenja sirovinskog materijala iz kamenoloma.

Odrednice za postizanje ovog cilja:

- uvođenje poreza za zbrinjavanje inertnog otpada na deponiji;
- uvođenje ograničenih naredba o zbrinjavanju otpada posebno otpada za ponovnu upotrebu;
- uvođenje poticaja za korištenje sirovinskog materijala koji potječe iz građevinskog otpada.

Ovim prostornim planom planirana je lokacija za deponiju građevinskog otpada.

5.5.5.3. Selektivni otpad

Mješoviti otpad koji se ne može razvrstati treba tretirati na način da se spasi i dio ovog otpada tako da se smanji količina koja se konačno deponira. Tako se smanjuje tvorba plina i zagađenih tekućina. Treba upotrebljavati što je češće moguće mehaničko-biološko tretiranje.

5.5.5.4. Opasni otpad

Tijekom sakupljanja, proizvodnje, transporta, skladištenja i tretiranja opasnog otpada potrebno je voditi računa o svim mjerama zaštite okoliša, ljudskog zdravlja i sigurnosti radnika. Potrebno je osigurati i kontrolu nastanka otpada, tretiranje i posljednje odlaganje otpada u deponiji koja će se odrediti kantonalnim planom otpada i u kojoj će se održavati neprekidno monitoring i kontrola područja.

5.5.5.5. Medicinski i grobljanski otpad

Medicinski i grobljanski otpad, te otpad koji nastaje ekshumacijom, mora se uputiti u odobreni uređaj za spašavanje i zbrinjavanje.

5.5.5.6. Otpad životinjskog porijekla

Sa životinjskim otpadom se mora postupati na način, da se:

1. zaštititi zdravlje ljudi i zdravlje životinja,
2. osiguraju uvjeti za proizvodnju higijenski valjanih životinjskih proizvoda za ljudsku prehranu,
3. izbjege onečišćavanje okoliša (vode, mora, tla, zraka, namirnica),
4. spriječi nekontrolirano odlaganje i razmnožavanje štetnih životinja i patogenih mikroorganizama,
5. onemogući stvaranje neugodnih mirisa i narušavanje javnog reda i mira,
6. podvrgne toplinskoj preradi i iskoriste vrijedna svojstva,
7. vodi propisana evidencija i dostavljaju izvješća nadležnim upravnim tijelima.

Trenutno je na snazi Pravilnik o načinu neškodljivog uklanjanja životinjskih leševa i otpadaka životinjskog porijekla (Sl. list SFRJ, 53/89), donesen 1989. godine i naslijeđen iz legislative bivše Jugoslavije. Propis se odnosi na karakteristike i svojstva transportnih vozila, prostora za obavljanje analize i konačno uklanjanje životinjskih leševa koji su uginuli ili ubijeni, te nisu prikladni za konzumiranje u ishrani ljudi.

U Općini Stolac potrebno je napraviti analizu količina, mjesta nastanka i vrste životinjskog otpada, te nakon toga organizirati propisani način transporta leševa do uređaja za spaljivanje, kao i sahranjivanje u jamu, koji se treba odrediti na županijskom odnosno regionalnom nivou.

5.5.5.7. Otpad od održavanja ulica i zelenih površina

Otpad od održavanja ulica može biti opasan zbog koncentracije opasnih tvari iz ispušnih plinova te se mora uputiti u odobreni uređaj za pročišćavanje i zbrinjavanje ovakvog otpada koji se može procijeniti i kao opasni.

Otpad koji nastaje uslijed održavanja zelenih površina nije opasan i može se koristiti za pretvorbu u kompost koji se dalje može prikladno iskoristiti u poljoprivredi kao stajski gnoj bez upotrebe umjetnog gnojiva.

5.5.5.8. Informiranje i senzibiliziranje građanstva

Za uspjeh i postizanje svih gore navedenih ciljeva potrebno je informirati građanstvo o svim promjenama, o svim negativnim utjecajima na okoliš i ljudsko zdravlje dosadašnjeg ponašanja, o prednostima i mogućnostima upravljanja krutim otpadom, selektivnog sakupljanja otpada i reciklaže. Uopće potrebno je osnovati program za podizanje javne svijesti i program obrazovanja u osnovnim i srednjim školama. Osim ovoga potrebno je pokrenuti i koordinirati profesionalno oblikovanje privatnih i komunalnih radnika specifičnih sektora.

5.5.6. ZBRINJAVANJE POSTOJEĆIH DEPONIJA OTPADA I LOKACIJA NOVE DEPONIJE

5.5.6.1. Zbrinjavanje divljih deponija

Divlje deponije se nalaze u cijeloj općini, identificirane su čak 22. Sve aktivnosti vezane za njihovo uklanjanje provodi Komunalno poduzeće.

Potrebno je uraditi podjelu lokacija divljih deponija na one koje ne ugrožavaju okoliš i one za koje je potrebno izraditi naknadno istraživanje mogućih opasnosti na okoliš.

Deponije sa kojih treba otkloniti otpad treba sanirati i vratiti u prvobitno stanje, tako da se uklone izvori zagađenja i zagađeni sastojci otpada pošto ostaci otpada, posebno oni organski, ostaju aktivni i više od 30 godina. Anaerobna razgradnja stvara zagađene plinove i veliku količinu opasnih tekućina koje zagađuju vodni sloj i zemlju.

Naziv naseljai udaljenost od centra Općine (km)	Da li je organizirano sakupljanje otpada i u kojem %	Broj divljih deponija	Odložena količina otpada u tona (procjena)
Aladinići (9 km)	Da 100%	1	208,50
Barane (6 km)	Ne	1	26,16
Bjelojevići (10 km)	Ne	1	42,51
Borojevići (5 km)	Da 100%	1	166,80
Burmazi (7 km)	Ne	1	45,78
Crnići-greda (10 km)	Da 100%	1	166,80
Crnići – kula (11 km)	Da 100%	1	194,60
Hodovo (9 km)	Da 100%	1	139,00
Komanje brdo (3 km)	Ne	1	3,27
Kozice (8 km)	Ne	1	10,46
Trijebanj (11 km)	Da 100%	1	61,16
Kruševo (11 km)	Ne	1	91,56
Ošanjići (3 km)	Ne	1	32,70
Pješivac greda (8 km)	Da 100%	2	97,30
Pješivac kula (8 km)	Da 100%	1	194,60
Poplat (3 km)	Ne	2	71,94
Poprati (4 km)	Da 100%	1	97,30
Prenj (13 km)*	Da 100%	2	417,00
Rotimlja (16 km)	Da 100%	1	166,80

*na divljim deponijama u naselju Prenj odlaže se otpad iz naselja Bobanovo

(Slika 23).

5.5.6.2. Zbrinjavanje općinske deponije „Radimlja“

Deponija Radimlja se nalazi u neposrednoj blizini naselja i obradivih površina, zbog čega se hitno mora opremiti adekvatnom ogradom. Nepostojanje ograde omogućuje nesmetano raznošenje otpada koji zbog svog sastava predstavlja opasnost pojave zaraznih bolesti ljudi i životinja koji su u direktnom kontaktu s otpadom, a samim tim i prenošenja na ostale ljude i životinje.

Slika br 26. Deponija komunalnog otpada Radimlja

Planom prilagođavanja upravljanja otpadom za deponiju komunalnog otpada Radimlja detaljno je opisana deponija, način upravljanja otpadom i mjere prilagodbe, opisani su trenutni utjecaji deponije na okoliš, dana je procjena očekivanog vijeka trajanja na temelju njenog fizičkog kapaciteta i planiranih količina odlaganog otpada.

5.5.6.3. Sanacija zagađenih mjesta

Poznate su neke lokacije divljih deponija. Poznato je da ima divljih odlagališta različitih vrsta otpada. Divlje nekontrolirane deponije predstavljaju veliki rizik od zagađenja vodenih slojeva. Takva opasna mjesta je potrebno hitno sanirati.

Projekt sanacije se sastoji od slijedećih faza:

- plana karakteriziranja (stanje zagađenja, definiranje zagađivača, površina koju je potrebno sanirati),
- plan prvih istraživanja,
- preliminarni plan,
- konačni plan.

Posljednja projektna faza je projekcija sanacije, koja predviđa dodatna temeljna proučavanja i odabir tehnoloških osobina koja treba preuzeti za izvršavanje projektne pojedinosti.

5.5.6.4. Lokacija nove deponije / postrojenja za upravljenje otpadom / pretovarne stanice

Glavne probleme upravljanjem otpadom na području općine Stolac predstavlja:

- Nepostojanje infrastrukture za odvojeno prikupljanje i recikliranje otpada
- Otpad se odlaže na neuređeno odlagalište Radimlja, divlju deponiju, koje nema zvanični status općinskog odlagališta no kao takvo se koristi još od 1998. godine te negativno utječe na kvalitetu okoliša i zdravlje stanovništva. Deponija će se tek projektom sanacije urediti za pravilno korištenje. Dok traje projekt sanacije otpad se deponira na drugu, jednako za to neuređenu i neprimjerenu lokaciju.
-
- Neriješen status po pitanju odlaganja otpada na regionalno odlagalište Uborak u Mostaru

U ovom trenutku je poznato da će za područje HNŽ/K Regionalni centar za upravljanje otpadom (RCUO), odnosno regionalna deponija biti deponija „Uborak“ u Mostaru.

U okviru uspostave novog Plana upravljanja otpadom na području HNŽ/K sanirat će se postojeća službena odlagališta otpada. Prema Zakonu o upravljanju otpadom (Sl.n.FBiH br.33/03 i 72/09), a u okviru procesa dobivanja okolišne dozvole, sva općinska i međuopćinska odlagališta otpada dužna su izraditi *Plan prilagođavanja upravljanju otpadom* i ishoditi okolišnu dozvolu. Okolišna dozvola za postojeća odlagališta otpada izdaje se na temelju podnesenog Plana prilagođavanja. Sadržaj ovog plana je definiran *Pravilnikom o sadržaju plana prilagođavanja upravljanja otpadom za postojeća postrojenja za tretman ili odlaganje otpada i aktivnostima koje poduzima nadležni organ* (Sl.n.FBiH br. 09/05), a za deponiju Radimlja je završen u travnju 2014.

U sklopu iznalaženja cjelovitog rješenja upravljanja otpadom područja općine Stolac među važnije aktivnosti ubraja se određivanje lokacije pretovarne stanice sa koje će se vršiti transport otpada na buduću regionalnu deponiju, kao i procjena troškova koji su vezani za prijevoz otpada

Nijedna lokacija za deponije/pretovarne stanice ne treba se nalaziti unutar područja koji je određen kao:

- a) područje koje može biti poplavljeno od susjednih rijeka ili obala,

- b) unutar 100 metara rijeke, toka ili drugih značajnih površinskih vodenih tokova;
- c) unutar 2 kilometra područja koje je prekriveno pod-površinskom izvorom vode velikog kvaliteta;
- d) ekološka, historijska ili arhitektonska vrijednost i značaj;
- e) unutar 500 metara postojećeg ili planiranog stambenog naselja ;
- f) unutar 250 metara postojećeg ili planiranog područja koje je komercijalno ili industrijsko vlasništvo;
- g) minsko polje ili deponije za odlaganje municije.

Dok se ne utvrdi lokacija Regionalne sanitarne deponije i Pretovarnih stanica, općina Stolac nema drugog rješenja osim već postojećeg, odvoz otpada na deponiju Uborak.

5.5.6.5. Pretovarna stanica

Pretovarne stanice su:

- Lokacije gdje se otpad iz vozila za skupljanje otpada (VSO) gomila prije transporta na udaljene lokacije i na taj način se omogućava da se VSO-i primarno koriste za podršku lokalnom skupljanju otpada;
- Lokacije gdje se i ostale skupljene vrste otpada mogu gomilati prije transporta na udaljene sanitarne deponije;
- Lokacije gdje se može smjestiti reciklaža.

Pretovarne stanice mogu imati više oblika i uključivati visoko mehanizirane operacije koje uključuju odlaganje otpada u žlijeb, nakon čega se on sabija u čvrste metalne kontejnere.

Druge manje složena i manje skupa postrojenja koja se trenutno više koriste na mnogim lokacijama, uključuju odlaganje otpada na betonski pod nakon čega se otpad gura preko ivice platforme u velike (najčešće aluminijske zbog manje težine) kontejnere bez krova koji su postavljeni na šleper sa prikolicom. Teret u ovim kontejnerima može prelaziti 20 tona, što je limitirano nosivošću vozila i/ili ceste/mosta na putu do deponije.

Naredna varijanta pretovarne stanice je najčešće poznata kao “mjesto za kućni otpad”. Takve lokacije su široko u upotrebi u Europi i drugdje i široko su popularne kod građanstva. Sastoje se od površine kojom upravlja lokalna vlast (ili privatni sektor u njihovo ime) unutar koje se otpad može odložiti u miješani otpad ili u veći broj kontejnera za različite vrste otpada. Posljednji složeniji raspored kontejnera se koristi u svrhu recikliranja.

Otpad koji građanstvo dovozi (obično u kolima ili prikolicama) na te lokacije je obično ono što nije ušlo u sedmične ture skupljanja kućnog otpada. Kabasti otpad, vrtni otpad i ostatci nakon preuređena i dogradnje kuća tvore kabaste materije. Na mnogim lokacijama postoje i specijalizirane usluge za prihvatač baterija, lijekova sa isteklim rokom upotrebe, ulja, masnoća, umjetnih gnojiva i pesticida, kao i boca i ambalaže. U nekim situacijama, manja privatna poduzeća mogu također koristiti ove lokacije, ali uz naplatu prema količini i vrsti otpada. Kućanstva, po pravilu, mogu koristiti ove usluge bez naplate, s tim da su troškovi vođenja i rada lokacije uključeni u mjesečnu naknadu za usluge upravljanja otpadom. Na nekoliko mjesta u Europi i drugdje, građanstvu se naplaćuje miješani otpad, kao poticajna mjera za razdvajanje otpada za reciklažu.

Ulaganje u pretovarne stanice u blizini mjesta nastajanja otpada može smanjiti incidente divljeg istresanja i uštedjeti transportne troškove za uklanjanje otpada i odvoz na udaljene deponije.

Na Pretovarnim stanicama isto tako moraju postojati i prostori na koje se mogu smjestiti objekti za držanje otpada za industrijski i opasni otpad, te objekti za držanje i sortiranje, kako bi se omogućio početak sustava recikliranja. Ove površine bi također morale biti dovoljno velike da omoguće buduće unapređivanje do stupnja Objekta za reciklažu materijala, ako će postojati tržište koje će omogućiti ekonomičnu reciklažu. Ovo će se zahtijevati zakonskim propisima kad se

osiguraju dovoljna financijska sredstva i pojavi dovoljno veliko tržište. Ovakvi objekti će morati sadržavati površine odvojene za:

- Odvajanje i sortiranje materijala;
- Bunkere za držanje;
- Područje za držanje kontejnera

Glavnim objektima Pretovarne stanice će upravljati odjeli za skupljanje otpada, kako bi se smanjila mogućnost narušavanja upravljanja otpadom, ukoliko oni koji upravljaju deponijom u budućnosti budu pružali neodgovarajuću uslugu. Objektima za držanje otpada ili objektima za sortiranje (držanje) recikliranje mogu upravljati ili odjeli za skupljanje otpada ili posebne tvrtke, prema ugovoru sklopljenom s odjelom za skupljanje otpada. To se mora riješiti ugovorom, jer to omogućava lagano prenošenje troškova rada ovih objekata na odgovarajuće proizvođače otpada.

Za skupljanje otpada sa Pretovarnih stanica na deponiju će biti nadležan odsjek za odlaganje otpada ili neka druga novoformirana kompanija Višeopćinske regionalne sanitarne deponije.

5.5.7. Upravljanje ostalim komunalnim djelatnostima

U Federaciji BiH prema postojećoj legislativi upravljanje krutim otpadom je u općinskoj nadležnosti. Skupljanjem otpada se gotovo isključivo bave javna komunalna poduzeća, organizirana na općinskoj ili gradskoj razini. Oprema kojom raspolažu komunalna poduzeća je starijeg datuma. Također, financijsko stanje je na pragu rentabilnosti ili je nerentabilno sa velikim gubicima u naplati. Ovako stanje je i u općini Stolac.

Zbog ovih i prethodno navedenih problema pri upravljanju krutim otpadom osjeti se potreba uključivanja privatnog sektora u sudjelovanje u upravljanju otpadom u BiH. Novi zakoni o otpadu i okolišu su započeli proces da pristupi okolišu i otpadu, ne samo teorijski nego i u praksi, na način da bude sukladan sa onim u EU. U budućnosti, deponije će morati ispunjavati mnogo više okolišne standarde. Ove sanitarne deponije će biti skupe, i mogu biti održive jedino ako se trošak podijeli između određenog broja općina korisnika.

Zapravo, usluge upravljanja otpadom su odgovornost pojedinih općina u BiH. Imaju sljedeće karakteristike:

- Neprihvatljiv utjecaj na okoliš;
- Ekonomski i financijski neodržive;
- Konstantno nedovoljno investiranje;
- Komunalna poduzeća vrše nepovezan skup aktivnosti;
- Vlasništvo komunalnog poduzeća je nekada nejasno;
- Neefikasnost;
- Nedostatak transparentnosti i nejasna situacija u pogledu ugovora između općine i komunalnog poduzeća;
- Mnogi proizvođači otpada zaobilaze sistem i jednostavno odlažu otpad na divlje deponije;
- Nepostojanje odvojenih podataka o troškovima upravljanja otpadom;
- Nedostatak volje za plaćanjem kod korisnika usluga;
- Loš standard usluge;

Da se osigura da novi regionalni sistemi budu efikasni i djelotvorni, bit će neophodno uspostaviti suradnju sa privatnim sektorom. Ovo će omogućiti pristup novim izvorima kapitala, vodit će ka unapređenju u efikasnosti i smanjenju troškova kao rezultat konkurencije i inovacija, te će omogućiti općinama da se usredotoče na ključne administrativne zadatke postavljanja rezultata i standarda i nadgledanja uspjeha.

Postoji mnoštvo različitih osnova na kojima se može uspostaviti partnerstvo javnog i privatnog sektora (PPP), u skladu s tim koja će strana osigurati novčana sredstva, koja strana snosi rizike poslovanja, koja rizike ulaganja, koja rizike planiranja te koja je strana vlasnik zemljišta i postrojenja.

Segmenti upravljanja otpadom koji su trenutno mogući za restrukturiranje i/ili privatizaciju, ili će biti takvi u skladu sa novim regionalnim pristupom su:

1. Sakupljanje otpada (na nivou općine);
2. Odlaganje otpada (na regionalnom nivou);
3. Recikliranje (na općinskom i regionalnom nivou);
4. Zatvaranje deponije i aktivnosti nakon zatvaranja.

5.5.7.1. Sakupljanje otpada

Preporučuje se da se skupljanje otpada dodijeli tvrtci za sakupljanje otpada koja je dobila ugovor za tu uslugu na osnovu poziva na tender. Bit će potrebna posebna pažnja pri izradi poziva na tender da se osigura zahtijevani standard usluge i da se dobra održavaju na ispravan način. Općina će biti odgovorna za izradu i procjenu poziva na tender, nadgledanje izvedbe ugovarača, naplaćivanje usluge proizvođačima otpada i kontrolu zajmova.

5.5.7.2. Odlaganje otpada

U općinama koje još nisu usvojile regionalni pristup, odlaganje otpada se odnosi na rad postojeće deponije. Ovo općenito nije pogodan cilj za uključivanje privatnog sektora, pošto će većina općinskih deponija biti zatvorena u kratkom do srednjem roku.

U kompanijama koje se kreću ka regionalnom pristupu, jedna kompanija za odlaganje će biti odgovorna za upravljanje novom regionalnom sanitarnom deponijom, pretovarnim stanicama i prijevozom kompaktiranog otpada od pretovarne stanica do regionalne deponije.

Ovdje se preporuča da se usvoji PPP forma Nacrt – Izgradnja - Financiranje – Upravljanje (DBFO) koncesije. U ovom modelu, privatna kompanija će biti odgovorna za nacrt glavnih postrojenja, osiguranje neophodnih novčanih sredstava, izgradnju i upravljanje deponijom, te njenom povratu javnom sektoru po isteku ugovornog roka (što može biti 15 – 25 godina). Kompanija će dobiti koncesiju, tj., imat će pravo da beneficije naplati korisnicima postrojenja (općinama, kompanijama koje proizvode industrijski otpad). Ove će cijene ipak biti podložne određenoj mjeri kontrole, pošto će koncesija biti skoro kao monopol. Koncesija će se dodjeljivati putem tendera.

5.5.7.3. Recikliranje

Tamo gdje je recikliranje potencijalno ili već profitabilno, ne treba nikakva PPP forma, a uloga javnog sektora bi samo trebala biti stvaranje pravog okruženja, olakšavanje i osiguravanje da nema birokratskih smetnji ovoj aktivnosti.

Međutim, postoje uvjeti za partnerstvo tamo gdje aktivnosti koje sprovode ili sponzoriraju vlasti dovode do razdvajanja materijala koji se mogu reciklirati od ostalog otpada. Razdvajanje ovih materijala znači da recikliranje postaje moguće tamo gdje inače ne bi bilo. To razdvajanje će se dogoditi kao posljedica:

- Položaj centara za sakupljanje otpada: objekti smješteni u ili blizu grada što omogućava stanovništvu da odlaže otpad koji se zbog svoje vrste, veličine ili količine ne može odlagati putem regularnog općinskog sistema za sakupljanje otpada; centri za sakupljanje otpada se također mogu smjestiti na lokacijama starih divljih deponija ili na pretovarnim stanicama;

- Pored centara za skupljanje otpada otpad se može razdvajati i na pretovarnim stanicama;
- 'zeleni otoci' su objekti u gradu koji služe za sakupljanje tokova otpada koji se mogu reciklirati, a koji bi inače završili sa općinskim otpadom, npr., papir i karton, aluminijske konzerve, određeni plastični otpad, itd.

U ovakvim slučajevima, koncesija bi se mogla dodijeliti privatnim kompanijama radi prodaje ovih materijala na tržištu.

5.5.7.4. Zatvaranje i aktivnosti nakon zatvaranja popunjenih deponija

Servisni ugovori se mogu dodijeliti privatnim kompanijama za izvođenje neophodnih inženjerskih radova natkrivanja, sanacije i ugradnje neophodne opreme za monitoring. Odvojeni ugovori se mogu dodijeliti specijaliziranim kompanijama za provođenje neophodnog monitoringa i aktivnosti nakon zatvaranja do 20 godina nakon zatvaranja.

5.5.7.5. Ostale preporuke

Kada se regionalni sistem upravljanja otpadom uspješno uspostavi Općinsko osoblje će morati steći nova znanja. Relevantno osoblje mora biti obučeno o procesu tendera, fakturiranju i kontroli kredita.

5.5.7.6. Politika poreza na ekologiju

Probleme upravljanja otpadom treba rješavati po principu „zajedničke odgovornosti“ gospodarskim mjerama, nagradama i poticajima da bi se razvijalo ispravno ponašanje ljudi.

Potrebno je uvesti eko-poreze.

Cilj je pokrenuti primjenjivanje tarifa tako da plaća onaj tko zagađuje, tako da se smanje i podijele troškovi upravljanja otpadom i da se dijele poticaju sakupljanja selektivnog otpada.

Primjer modela naplaćivanja usluga:

- zajednička naknada za usluge zajedničkih troškova (za Sanitarne i druge djelatnosti te uređenje i održavanje parkova, zelenih i rekreacionih površina);
- razlikovanje tarifa otpada za odlaganje na deponiju u ovisnosti o količini i vrsti otpada;
- primjenjivanje tarife „posebni porez“ (eko-taksa);
- naknada za prikupljanje, transport, transport i odlaganje otpada iz domaćinstava i poduzeća u ovisnosti o količini i vrsti otpada (možda preko modela „markica“ po sustavu „vrata do vrata“).

5.5.7.7. Deponija građevinskog otpada

Ovim Prostornim planom planirana je lokacija za deponiju građevinskog otpada.

Građevinarstvo predstavlja jedan od glavnih pokazatelja razvitka i prosperiteta društva ali je i najveći potrošač različitih vrsta materijala, a samim time i jedan od najvećih proizvođača otpada.

Prema dostupnim podacima količina građevinskog otpada po stanovniku varira od 0.04 do 5.9 t/god. Obzirom na razvijenost građevinskog sektora u FBiH, pretpostavljena je godišnja generirana količina po stanovniku od 0,3 t. Dakle, procijenjena količina otpada koja se generira u FBiH na godišnjem nivou, iznosi oko 690.000 t. Rukovanje ovim tipom otpada potrebno je definirati u okviru studije koja bi pružila detalje o najekonomičnijim vidovima odlaganja ovog tipa otpada. Cjelovit način zbrinjavanja, odlaganja i postupaka reciklaže građevinskog otpada će se utvrditi nakon donošenja Pravilnika o upravljanju građevinskim otpadom od strane Federalnog

ministarstva okoliša i turizma.¹⁰

U cilju zaštite okoliša i razvoja održivog gospodarenja otpadom na području općine Stolac planom se predviđa lokacija građevinskog otpada. Iako je građevinskog otpada u onom klasičnom smislu sve manje, trenutno ne postoji mogućnost legalnog zbrinjavanja građevinskog otpada od rušenja objekata i sanacije prometnica.

Obzirom na velike troškove transporta građevinskog otpada velike količine zemljanih materijala iz iskopa moguće je odmah ugraditi bez dodatnih obrada u postrojenjima. Zbog velikih transportnih troškova, reciklirani građevinski otpad se, u pravilu, zbrinjava na mjestu nastanka ili u što je moguće manjem radijusu od izvora.

Analizirajući prostorne karakteristike općine Stolac, sa naglaskom na naseljena građevinska područja, lokacija pogodna za deponiju građevinskog otpada određena je unutar trokuta kojeg čine grupe naselja:

- Rotimlja, Trijebanj, Hodovo, Kozice;
- Ošanići, Stolac, Borojevići i Poprati;
- Crnići, Aladinići, Bobanovo, Pješevac i Prenj.

Radi se o širem prostoru oko gospodarske zone Hodovo, u blizini naseljenih mjesta, na području krajnjeg istočnog dijela Dubrava, o platou južno od sela Kozice i Hodovo, gdje je detaljnijim pregledavanjem i analizama potrebno pronaći prirodnu depresiju, vrtaču ili jamu-lokaciju eksploatacije boksita, u okviru koje se preporučuje osiguranje prostora za građevinski otpad (prihvat, razvrstavanje i sl.), te njegov tretman u mobilnim ili polumobilnim postrojenjima za drobljenje i reciklažu. Preporuka je da se potencijalna lokacija smjesti u šumsko zemljište, ali da se povede računa da se ne smjesti u zonu arheoloških istraživanja, u blizinu gomila, koje se nalaze na ovom širem prostoru.

Ovo područje ima povoljne geološke, geomorfološke, hidrogeološke značajke pod čim se prvenstveno podrazumijeva bitno umanjena mogućnost kolizije sa npr. zaštitnim zonama izvorišta, ili sa drugim prirodnim vrijednostima područja.

Naravno da ovakvih područja ima i u drugim dijelovima općine ponajprije na području Južnog karbonatnog masiva (Poplat; Kruševo-Burmazi Bjelojevići), ali imajući u vidu druga ograničenja i okolišna opterećenja koja nastaju zbog dužih transporta a pogotovo većih količina, prednost treba dati lokacijama sa boljom prometnom povezanošću i blizini većini korisnika, pogotovo kada se uzme u obzir relativna okolišna prihvatljivost građevinskog otpada.

Građevinski otpad je potrebno reciklirati u što većoj mjeri, bez njegovog odlaganja u okoliš. Štoviše, tipovi građevinskog materijala kao što su asfalt, beton, porculanske fiksture, metali i nemetali, staklo, opeka, papir i slično moguće je reciklirati sa efikasnošću do 95%.

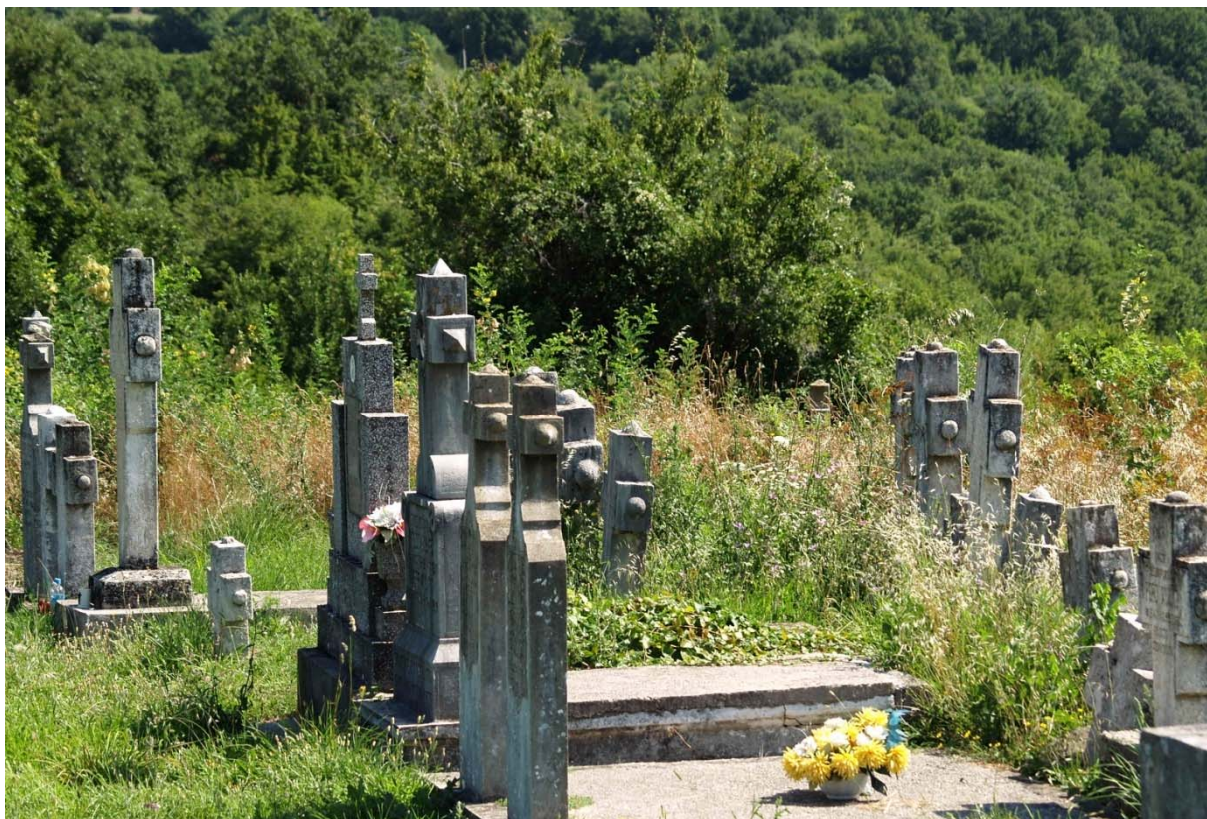
Potrebno je donijeti Pravilnik o upravljanju građevinskim otpadom na razini Federacije BiH, kojim bi se uredio način postupanja i upravljanja ovom vrstom otpada, te sustav odgovornosti.

¹⁰ Federalni plan upravljanja otpadom 2012.-2017.

5.5.8. Upravljanje grobljima

Općina Stolac treba donijeti Odluku o grobljima, upravljanju, uređivanju i održavanju groblja na području općine koja će izdefinirati opće odredbe, uvjete izgradnje groblja, uvjete za postavljanje nadgrobnih spomenika i postavljanje grobnica, upravljanje grobljima, ustupanje i naknade za korištenje grobljanskih mjesta, uvjete i načine sahranjivanja, uvjete ekshumacije, kaznene odredbe i ostalo.

Uz pomoć topografske karte, digitalnog ortho-foto snimka i uvidom u stanje na terenu evidentirano je sveukupno 56 groblja i harema. Informacije o aktivnosti i stanju pojedinih groblja nemamo. Prema dostupnim podacima nema potrebe za planiranje novih groblja, ipak, ukoliko se u planskom periodu pojavi potreba za tim, u nastavku su preporuke koje treba slijediti. Prema dostupnim podacima u Općini Stolac samo sam grad Stolac ima mrtvačnicu, te je jednu potrebno planirati u Aladinićima.

slika 27. Groblje u Aladinićima

Preporuke za postojeća i izgradnju novih groblja:

- Napraviti istraživački projekt postojećih groblja i za lokacije eventualnih novih groblja koji bi utvrdili sve tehničke elemente lokacije, njena ograničenja i mogućnosti;
- Za predložene lokacije (i postojeće) uraditi hidrogeološka istraživanja;

Groblja moraju ispunjavati slijedeće:

- Sanitarno-higijenske i tehničke normative;
- Biti ograđena;
- Imati prostor za održavanje obreda i mrtvačnicu;
- Imati utvrđene zaštitne zone:
 - Prostor za širenje;

- 50 m oko definiranog prostora groblja (uključujući prostor za širenje) zabranu građenja i zasađeno visoko raslinje kao zaštitnu barijeru;
- Zoni 50-100 m sa dozvoljenom izgradnjom pod posebnim uvjetima.

Groblja bi također trebala posjedovati:

- Projekt uređenja,
- Projekt parcelacije,
- Projekt hortikulture,
- Projekt zaštite od požara;
- Projekt rasvjete;
- Plan održavanja, odlaganja i odvoza otpada;
- itd.

slika 28. Harem u Aladinićima

Svako planirano groblje treba se sastojati od vanjskih i unutrašnjih površina. U vanjske površine ubrajaju se površine za izgradnju mrtvačnice, grobne crkve, grobne uprave, gospodarskog i pogonskog dijela, objekti za prodaju cvijeća i svijeća i ostale grobne opreme, prometnice za vozila u kretanju i mirovanju te ceremonijalni trg. U unutrašnje površine groblja ubrajaju se sve grobne površine (grobna polja, redovi i mjesta na otvorenom i zatvorenom dijelu), zgrade kolumbarija i mauzoleja, grobne kapele, grobne staze, aleje i avenije, grobni trgovi, ograde i ulazi u groblje, unutrašnje zelene površine.

6. UVJETI KORIŠTENJA UREĐENJA I ZAŠTITE PROSTORA

6.1. ZAŠTITA POVIJESNOG NASLIJEĐA

Općina Stolac je najbogatija općina kulturno povijesnim naslijeđem u Federaciji Bosne i Hercegovine. Veći broj nacionalnih spomenika imaju samo gradovi Mostar i Sarajevo. Bogatstvo nalaza i lokaliteta iz svih povijesnih perioda čine jasan prikaz povijesnog razvoja Općine, ali i cijele regije.

Ovim Planom definirani su svi lokaliteti kulturno-povijesnog naslijeđa evidentirani u dosadašnjim dokumentima i oni koji su prvi put spomenuti ovim planom i razvrstani su u 3 kategorije prema stupnju zaštite i značaju.

Prema stupnju zaštite nepokretna kulturno – povijesna dobra podijeljena su na ona od značaja za državu, a proglasila ih je Komisija za zaštitu nacionalnih spomenika BiH, potom od značaja za Zapadno-hercegovačku županiju i na kraju dobra koja su od značaja za Općinu. Sva evidentirana dobra svrstana su u slijedeće vrste:

- Područja i lokaliteti (arheološki, povijesni);
- Povijesne građevine ili spomenici (stambene, vjerske, administrativne, javne, grobljanske);
- Graditeljske cjeline (stambene, fortifikacijske, vjerske, industrijske);
- Memorijalno ili etnološko područje ili objekti.

U posebnoj kategoriji su dva spomenika na UNESCO-voj Privremenoj listi (Tentative List) svjetske kulturne baštine. Najprije je uvršteno na listu Prirodno i povijesno područje Stolac (11.12.2007.) a potom i Stećci - srednjovjekovni nadgrobni spomenici (18.4.2011.) gdje su dvije stolačke nekropole uvrštene na listu zajedno s ostalim nekropolama iz regije: Nekropola stećaka Radimlja i nekropola stećaka Boljuni.

I KATEGORIJA ZAŠTITE

Prvu kategoriju zaštite kulturno-povijesnih dobara na prostoru Općine čine dobra proglašena od strane Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine. Komisija je proglasila 30 dobara nacionalnim spomenikom, od toga njih 18 unutar urbane zone Stoca, a ostali su rasprostranjeni po teritoriju Općine. U odlukama o proglašenju dobara nacionalnim spomenikom opisan je sami lokalitet, definirane su zone zaštite i mjere i aktivnosti dozvoljene unutar zona.

Tablica 21.

No.	Naziv i lokacija	vrsta	Odluka
N1	Begovina, Stolac	graditeljska stambena cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 89/09
N2	Crkva sv. Nikole u Trijebnju	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 12/03 i 14/03
N3	Crkva sv. Petra i Pavla sa grobljem, sudačkim stolicama, dvorištem, zidom i pokretnom imovinom u Ošanićima kod Stoca	povijesna cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 29/05
N4	Đulhanumina kuća, Stolac	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 78/05
N5	Čaršijska džamija i Čaršija u Stocu	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 2/05
N6	Grob Moshe Danona sa okolnim prostorom i Havrom na Krajšini	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 15/03
N7	Hamam na Čupriji, Stolac, mjesto i ostaci	povijesna građevina	Sl. glasnik BiH, br. 86/08
N8	Helenistički grad Daorson u Ošanićima	arheološko područje	Sl. glasnik BiH, br. 15/03

PROSTORNI PLAN OPĆINE STOLAC – PREDNACRT PLANA

Ecoplan d.o.o. Mostar

travanj 2015.

N9	Korito Bregave sa mlinicama, stupama, i mostovima, Stolac	prirodno-graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 3/10
N10	Kuća na Luci (Vakuf Hatidže Hajdarbegović), Stolac	stambena graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 88/07
N11	Kuće porodice Behmen u mahali Behmenluk u Stocu	stambena gradska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 1/10
N12	Mejtef Mektebi Ibtidaije, Stolac	povijesna građevina	Sl. glasnik BiH, br. 12/04
N13	Nekropola sa stećcima i nišanima (Stari harem) na Gorici	povijesno područje	Sl. glasnik BiH, br. 43/08
N14	Nekropola sa stećcima na lokalitetu kod Boškailovih kuća (Glavica i Harem), zaselak Brdo, naselje Hodovo	arheološko područje	Sl. glasnik BiH, br. 53/08
N15	Nekropola sa stećcima na lokalitetu kod Boškailovih kuća (Radan krst), zaselak Brdo, naselje Hodovo	arheološko područje	Sl. glasnik BiH, br. 53/08
N16	Nekropola sa stećcima na lokalitetu Perića njiva u zaseoku Perići, naselje Hodovo	arheološko područje	Sl. glasnik BiH, br. 53/08
N17	Nekropola sa stećcima na lokalitetu Pogrebne u zaseoku Brdo, naselje Hodovo	arheološko područje	Sl. glasnik BiH, br. 53/08
N18	Nekropola stećaka I i II Boljuni	povijesno područje	Sl. glasnik BiH, br. 40/02
N19	Nekropola stećaka Radimlja	povijesno područje	Sl. glasnik BiH, br. 40/02
N20	Paleolitsko nalazište Bađanj u Borojevićima	arheološko područje	Sl. glasnik BiH, br. 15/03
N21	Podgradska džamija, Stolac, područje i ostaci	povijesna građevina	Sl. glasnik BiH, br. 15/03 i 18/07
N22	Stambena graditeljska cjelina Hadži Junuz-age Mehmedbašića	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 42/07
N23	Stambena graditeljska cjelina porodice Čokljat sa dućanom u mahali Zagrad, Stolac	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 40/10
N24	Stari grad Stolac	povijesno područje	Sl. glasnik BiH, br. 15/03
N25	Turkovića kula, Stolac	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 44/09
N26	Uzunovića džamija, (džamija Ismail-kapetana Šarića), Stolac	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 15/03
N27	Vakuf Zejne Elezović (stambeni kompleks, Vakufski dvor) u Stocu	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 44/09
N28	Čuprijska (Hadži-Alije Hadžisalihovića) džamija, Stolac, područje i ostaci	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 15/03
N29	Javno ljetno kupalište – Kupaje, Stolac	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 36/09
N30	Šarića kuća (Galerija Branka Šotre) u Stocu, sa stalnom muzejskom postavkom	graditeljska cjelina	Sl. glasnik BiH, br. 23/03

Trenutno su u tijeku aktivnosti na predaji Nominacijskog dosjea i Plana upravljanja za upis nekropola sa stećcima na Listu svjetske baštine UNESCO-a koje provodi Komisija/Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika BiH. Nekropole sa stećcima Boljuni I i II i Radimlja su također na ovim listama i aktivnosti Komisije su u prethodnom periodu bile usmjerene i na izmjene odluka o proglašenju nekropola nacionalnim spomenicima odnosno na dopunjavanju podataka i točnijem utvrđivanju zona zaštite. Kada ove izmijenjene oduke budu objavljene u Službenom glasniku BiH i postanu službeni dokument, i ovaj Plan će prenijeti njihove odredbe i ucrtati nove zone zaštite te ih analizirati u odnosu na ostale aspekte plana.

Na privremenoj listi nacionalnih spomenika koje je također proglasila Komisija nalazi se deset dobara kulturnog-povijesnog naslijeđa. Prema članku 2. Zakona o provedbi odluka Komisije utvrđeno je da se nacionalnim spomenikom smatraju svi objekti s Privremene liste do donošenja konačne odluke Komisije:

- P1 Crkva sv. Ilije s rimskim ostacima u dvorištu, Stolac
- P2 Crkva sv. Mihovila sa župnim stanom – Prenj

- P3 Crnići – Selo i krajolik
- P4 Komplex Ada
- P5 Kuća Aiše Rizvanbegović
- P6 Rotimlja – Župna crkva sv. Petra i Pavla
- P7 Sahat kula – Stolac
- P8 Stolac – Crkva Vaznesenja Hristovog
- P9 Turkovića kuća
- P10 Žujina kuća

Na spomenike koje je proglasila Komisija promjenjuju se mjere zaštite utvrđene Zakonom o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljenog prema Aneksu 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Sl. Novine FBiH, br. 2/02, 27/02, 6/04). U slučaju nacionalnih spomenika i spomenika s privremene liste Ministarstvo prostornog uređenja nadležno je za izdavanje urbanističkih suglasnosti unutar zona zaštite spomenika koje su definirane u odlukama o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

II KATEGORIJA ZAŠTITE

Drugu kategoriju čine spomenici i kulturna dobra od regionalnog značaj. Navedeni lokaliteti su oni lokaliteti koji nekom od svojih čitljivih vrijednosti za proglašenje spomenikom i uvrštavanje na neku od lista zaslužuju uživanje višeg režima zaštite.

Tablica 22.

oznaka	NAZIV NALAZIŠTA (lokalitet)	VREMENSKO RAZDOBLJE	KARAKTERISTIKE NALAZIŠTA
Z41	Pješivac Greda - Čemalovina	Antika	Arheološki lokalitet, kasnoantička grobnica i ranokršćanska crkva
Z82	Čairi, Stolac	Prapovijest/Antika /Srednji vijek	Arheološki lokalitet, prapovijesno i rimsko naselje, rimski grobovi, srednjovjekovno oružje
Z84	Crkvina, Rotimlja	Antika / Srednji vijek	Arheološki lokalitet, rimsko naselje i grobište sa 134 stećka
Z85	Crkvine, Trijebanj	Prapovijest/Antika /Srednji vijek	Arheološki lokalitet, gomila, rimsko naselje, 6 stećaka
Z87	Lužine, Kruševo	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 52 stećka
Z88	Šehitluci, Nekuk – Gornji Poplat	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 79 stećaka
Z89	Udora, Udora	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 80 stećaka
Z90	Vinine, Rotimlja	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 81 stećak
Z91	Vidoštak, Poprati	Antika / Srednji vijek	Arheološki lokalitet, rimsko naselje, crkva i 90 stećaka

Tablica 1. – Lokaliteti predloženi za II kategoriju zaštite

Na ove lokalitete kao i one III kategorije zaštite primjenjuju se mjere definirane u Zakonu o zaštiti kulturno povijesne baštine HNŽ-a (Narodne novine HNŽ-a, br. 02/06), a nadležan je Zavod za zaštitu kulturno povijesne baštine HNŽ-a. Zakon jasno definira mjere zaštite ne samo samog lokaliteta nego i neposrednog okruženja.

III KATEGORIJA ZAŠTITE

Treću kategoriju čine svi ostali do sada evidentirani lokaliteti i spomenici kulturno - povijesnog naslijeđa na prostoru općine Stolac i lokaliteti koji su prvi put evidentirani ovim Planom.

Pri Zavodu za zaštitu kulturno – povijesnog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, evidentirana su povijesna područja, građevine i graditeljske cjeline koje uživaju zaštitu kao kulturno – povijesni spomenici. Brigu o ovim lokalitetima vodi Zavod za zaštitu kulturno – povijesne baštine HNŽ-a a na osnovu Zakona o zaštiti kulturno povijesne baštine HNŽ-a (Narodne novine HNŽ-a, br. 02/06). Na ovom popisu su evidentirani svi do sada otkriveni lokaliteti a

razvrstani su po povijesnim periodima. Nije rijedak slučaj da su na nekom od lokalitet pronađeni ostaci iz više povijesnih perioda, pa su isti svrstani u stariji povijesni period.

Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine (Zemaljski muzej u Sarajevu, Sarajevo, 1988.) registrirao je veliki broj arheoloških lokaliteta iz prapovijesti, antike i srednjeg vijeka i svi su ti lokaliteti ovim planom evidentirani i geolocirani.

Oznaka u tablicama odgovara oznakama na grafičkom prilogu gdje N označava nacionalni spomenik, P spomenik sa privremene liste a Z sva dobra evidentirana pri Zavodu.

Tablica 23.

oznaka	NAZIV NALAZIŠTA (lokalitet)	VREMENSKO RAZDOBLJE	KARAKTERISTIKE NALAZIŠTA
Z1	Ahara, Borojevići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, pećinsko stanište, nalaz fragmenata keramike
Z2	Akar, Pješivac	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gomila sa grobom i nalazima keramike, brončanog nakita, fibule
Z3	Aladinsko brdo 1, Crnići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, prapovijesno naselje
Z4	Brdo, Ošanjići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, 7 gomila
Z5	Crkvina, Burmazi, Gornja Duboka	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gradina i gomila
Z6	Crvena Pećina, Borojevići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, pećinsko naselje
Z7	Drenovačka pećina, Borojevići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, pećinsko naselje
Z8	Džakulina glavica, Rivine	Prapovijest / Antika	Arheološki lokalitet, gradina i srednjovjekovno naselje
Z9	Đedov Kuk, Borojevići - Selimovići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, skupina od petnaestak gomila
Z11	Gomile, Ošanjići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, 4 gomile: Mušića gomila, Šarotina gomila, Meka gomila, Kalečka gomila i druge
Z12	Gradina, Boljuni	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gradina
Z13	Gradina, Borojevići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gradina
Z15	Guvnine, Hodovo	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gradina
Z16	Haremi, Ošanjići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, 9 gomila
Z17	Jasočka gradina, Crnići - Smarlovina	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gradina
Z18	Klanac, Borojevići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gomila
Z19	Konštica 1, Poprati	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gradina
Z20	Konštica 2, Poprati	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gomile
Z21	Kupica, Borojevići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gradina
Z24	Ograde, Burmazi	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gradina i gomile
Z25	Oplićića gradina, Prenj, Oplićići	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gradina i dvije gomile
Z26	Radimlja 1, Poprati	Prapovijest	Arheološki lokalitet, prapovijesni grobovi, gomile, pokretni nalazi
Z27	Radimlja 2, Poprati	Prapovijest	Arheološki lokalitet, prapovijesni grobovi, gomile, pokretni nalazi
Z28	Ravna gomila, Ostrvo	Prapovijest	Arheološki lokalitet, gomila
Z42	Ilijina glavica, Pješivac	Prapovijest / Antika	Arheološki lokalitet, prapovijesna gradina i rimska promatračnica
Z57	Glavica, Pješivac	Prapovijest/Antika /Srednji vijek	Arheološki lokalitet, gomila, rimsko naselje, 2 stećka
Z55	Demilov krst, Kučinari	Prapovijest / Srednji vijek	Arheološki lokalitet, gomile i 2 stećka
Z64	Janjčica, Aladinići	Prapovijest / Srednji vijek	Arheološki lokalitet, gomila i 5 stećaka

Tablica 24. – Arheološki lokalitet iz prapovijesti

oznaka	NAZIV NALAZIŠTA (lokalitet)	VREMENSKO RAZDOBLJE	KARAKTERISTIKE NALAZIŠTA
Z30	Bačva, Zagrađe	Antika	Arheološki lokalitet, rimsko naselje
Z31	Crkvina, Borojevići	Antika	Arheološki lokalitet, kasnoantička crkva i rimska stela

Z33	Crkvine, Vidovo polje	Antika	Arheološki lokalitet, rimska zgrada
Z34	Crkvine, Derani	Antika	Arheološki lokalitet, rimsko naselje, ostaci zgrade
Z35	Crkvine, Ošanići – Dočina	Antika	Arheološki lokalitet, rimsko naselje
Z36	Donje Podvornice, Crnići	Antika	Arheološki lokalitet, rimsko naselje, temelji zgrade i pokretni nalazi
Z37	Gradac, Barane	Antika	Arheološki lokalitet, rimska tvrđava
Z39	Gradac, Todorovići	Antika	Arheološki lokalitet, rimska tvrđava
Z40	Gradina, Trijebanj	Antika	Arheološki lokalitet, rimska tvrđava
Z43	Kljenak, Hodovo	Antika	Arheološki lokalitet, rimska tvrđava
Z44	Kopana gomila, Hodovo	Antika	Arheološki lokalitet, rimska zgrada
Z45	Mala ograda, Pješivac	Antika	Arheološki lokalitet, rimsko naselje
Z46	Pritorci, Pješivac	Antika	Arheološki lokalitet, rimska nekropola, naselje i cesta
Z47	Vinine, Gornji Poplat, Njivice	Antika	Arheološki lokalitet, rimsko naselje
Z52	Crkvina, Crnići	Antika / Srednji vijek	Arheološki lokalitet, rimsko naselje i srednjovjekovna crkva
Z72	Podcrkovnica, Ošanjića	Antika / Srednji vijek	Arheološki lokalitet, rimska zgrada i srednjovjekovni grobovi

Tablica 25. – Arheološki lokalitet iz Antike

oznaka	NAZIV NALAZIŠTA (lokalitet)	VREMENSKO RAZDOBLJE	KARAKTERISTIKE NALAZIŠTA
Z48	Aladinsko Brdo, Crnići	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, uz katoličko groblje 13 stećaka
Z50	Blatski Do, Zaušje	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, sačuvan stećak u obliku krsta s pločom
Z53	Crkvina, Kruševo	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, srednjovjekovna crkva i groblje
Z54	Crnići 2, Crnići	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 2 stećka uz katoličko groblje
Z56	Dragovilje, Dragovilje	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, grobište sa 9 stećaka
Z58	Gradina, Gornja Duboka	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, grobište sa 31 stećkom
Z60	Gradina – Bunar, Duboka	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 70 stećaka
Z61	Grčko groblje, Podosoje – Bjelovići	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 9 stećaka
Z62	Humčine (Zmijac), Rotimlja	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 12 stećaka
Z63	Humka, Pješivac	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 5 stećaka
Z66	Krst, Trijebanj	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 3 stećka
Z67	Krstac, Pješivac	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 2 stećka
Z68	Krstovi, Barane	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 7 stećaka
Z69	Lokva, Hodovo	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 34 stećka
Z70	Masline (Han Pobrđica), Masline	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, stećak u obliku krsta
Z71	Mejdan, Pješivac	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 24 stećka
Z73	Podvornice, Kruševo	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 30 stećaka
Z74	Palutak (Krstac), Pješivac	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 11 stećaka
Z76	Prenj, Prenj	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 28 stećaka
Z77	Rosulja, Trijebanj	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 12 stećaka
Z78	Sedlo, Barane	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 8 stećaka
Z80	Stuble, Pješivac	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 4 stećka
Z81	Stublina, Trijebanj	Srednji vijek	Arheološki lokalitet, 5 stećaka

Tablica 26. – Arheološki lokalitet iz srednjeg vijeka

oznaka	NAZIV NALAZIŠTA (lokalitet)	VREMENSKO RAZDOBLJE	KARAKTERISTIKE NALAZIŠTA
Z92	Askerski harem, Stolac	Osmanski period	Povijesni lokalitet
Z93	Hasanagića harem, Trijebanj	Osmanski period	Povijesni lokalitet
Z94	Idrizov harem, Trijebanj	Osmanski period	Povijesni lokalitet
Z95	Mustafića harem, Trijebanj	Osmanski period	Povijesni lokalitet

Z96	Delića harem, Trijebanj	Osmanski period	Povijesni lokalitet
Z97	Spahin harem, Rotimlja	Osmanski period	Povijesni lokalitet
Z98	Safrin harem, Rotimlja	Osmanski period	Povijesni lokalitet
Z99	Šuškovac, Rotimlja	Osmanski period	Povijesni lokalitet
Z100	Džamija, Ošanjići	Osmanski period	Sakralna povijesna građevina
Z101	Mekteb uz džamiju, Ošanjići	Osmanski period	Javna povijesna građevina
Z102	Mekteb Jusufa Dervoza, Zagrad, Stolac	Osmanski period	Javna povijesna građevina
Z103	Nekropola Nišana, Hodovo	Osmanski period	Povijesni lokalitet

Tablica 27. – Dobra kulturno povijesnog naslijeđa iz osmanskog perioda

Studija kulturno povijesne i prirodne baštine HNŽ-a izrađena 2010. godine ujedinila je u jedan dokument sva do sada evidentirana dobra, snimila postojeće stanje, valorizirala ih i dala prijedlog kategorizacije. U studiji su također predloženi za zaštitu još neki, do tada neevidentirani lokaliteti a koji nekom od svojih čitljivih vrijednosti zaslužuju uvrštavanje na neku od lista zaštite kulturno –povijesnog naslijeđa.

Tablica 28.

oznaka	NAZIV NALAZIŠTA (lokalitet)	VREMENSKO RAZDOBLJE	KARAKTERISTIKE NALAZIŠTA
O104	Hotel Bregava od Zlatka Ugljena	Nakon II. Svjetskog rata	Javna građevina
O105	Zgrada škole uz župnu crkvu Sv. Ilije u Stocu	Između dva rata	Javna građevina
O106	Zgrada oštećene stare općine	Austrougarski period	Administrativna građevina
O107	Postojeća zgrada općine Stolac		Administrativna građevina

Vidljivo je da su najbrojniji arheološki lokaliteti iz prapovijesti, potom iz antike i srednjeg vijeka. Svi su prikazani na grafičkom prilogu *Uvjeti korištenja i zaštite prostora* i u tablicama s opisnim karakteristikama. Rijetki među njima su nakon otkrivanja detaljnije istraživani a samo su nacionalni spomenici zaštićeni i adekvatno označeni na terenu. Prilikom budućih radova na infrastrukturi i izgradnji vrlo vjerojatno bi moglo doći do novih saznanja i novih nalaza, ali bi i postojeći lokaliteti mogli biti ugroženi. Ukoliko radovi budu izvođeni i planirani u blizini evidentiranih lokalita, obavezno je prisustvo arheologa ili stručnog lica iz Zavoda za zaštitu kulturno - povijesne baštine HNŽ-a. Kamene gomile nakon iskapanja nemaju materijalnu i spomeničku vrijednost, ali se pokretni nalazi mogu pohraniti i izložiti.

Arheološki leksikon BiH evidentirao je i značajan broj lokaliteta gdje su otkriveni pokretni nalazi, koji su adekvatno pohranjeni. Veliki broj ovih nalaza da naslutiti da bi se moglo pojaviti i više, pri čemu je obavezno obavijestiti nadležne općinske i županijske službe, lokalitete je potrebno evidentirati, a eventualne nalaze adekvatno pohraniti.

Odjel za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru u tri navrata (listopad, 2011., travanj 2012. i travanj 2013.) provodio je istraživanja na lokalitetu Z41 - *Pješivac greda - Čemalovina* gdje su od prije bila poznata dva kasnoantička objekta: grobnica i objekat nepoznate namjene. Detaljnim istraživanjem otkrivena su još dva objekta, istražene su im i zabilježene sve prostorije, te je otkriven niz pokretnih nalaza. Paralelno s istraživanjem provodila se i konzervacija postojećeg stanja, odnosno učvršćivanje zidova. Lokalitet je ograđen i kao takav se predlaže za zaštitu na Općinskom nivou i uključivanje u bogatu turističku ponudu Općine. Lokalitet se štiti na svojim katastarskim česticama k.č. 985 i 986/1 K.O. Stolac i njihovim kontaktnim dijelovima, a odlukom o zaštiti lokaliteta utvrdit će se konačno područje koje se štiti.

SL.29. Lokalitet Z41 - Pješivac Greda – Čemalovina (izvor Ecoplan)

Radeći na izradi plana, posebno koristeći digitalni ortofoto snimak i katastarske podloge zabilježeno je skoro tisuću pojedinačnih gomila na području Općine. Svaka ova gomila predstavlja arheološki lokalitet a njihovo geolociranje i identifikacija tek trebaju uslijediti. Ovdje su izdvojeni lokaliteti s kamenim gomilama u grupacijama (Crnići, Pješivac Greda, Humac - Prenj, Udno Polje - Kruševo, Kadića Dubrava - Burmazi) i većim gradinama u blizini. Ovi se prostori, nakon analize, vrednovanja i evidentiranja, mogu urediti i predložiti za arheološke parkove.

Sl 30. Skupina gomila – Crnići (izvor Ecoplan)

Sl.31. i 32.. Skupina gomila - Pješivac Greda i Prstenasta Gradina na vrhu Hum (izvor Ecoplan)

Brojni su lokaliteti s većim ili manjim skupinama stećaka. Osim nekropola Radimlja i Bonjuni, o kojima se vodi briga, ostali su, budući da su u pravilu uvijek smješteni ili pored komunikacija ili pored novonastalih groblja, ugroženi vegetacijom, infrastrukturom i nebrigom. Lokalizacije stećaka je potrebno evidentirati, očistiti od vegetacije i zaštititi od propadanja, a po potrebi i ograditi da prilikom izgradnje ne bi došlo do njihove daljnje devastacije ili premještanja i uništavanja.

Na prostoru cijele Općine prepoznatljivo je graditeljsko naslijeđe u obliku sambenih prizemnica karakteristične arhitekture i čardaka (kuća na kat) zidanih kamenom u malteru i prekrivenih kamenim pločama. U krajoliku su također prepoznatljivi suhozidi koji uokviruju staze i putove između naselja i poljoprivredne parcele u blizini naselja. Na pojedinim lokacijama vidljivi su i ostaci starih puteva i staza.

Sl 33. Suhozidi i ostaci starih puteva prema Ljucama (izvor Ecoplan)

Nekolicina je lokaliteta i objekata otkrivenih dubljim istraživanjem terena i prostora Općine koji su prvi put evidentirani ovim planom, a predlažu se za općinski nivo zaštite. Općinsko vijeće

može donijeti odluke o mejrama njihove zaštite i dopuštenim intervencijama. Lokaliteti uglavnom imaju neku od čitljivih vrijednosti, ali Općinskog nivoa.

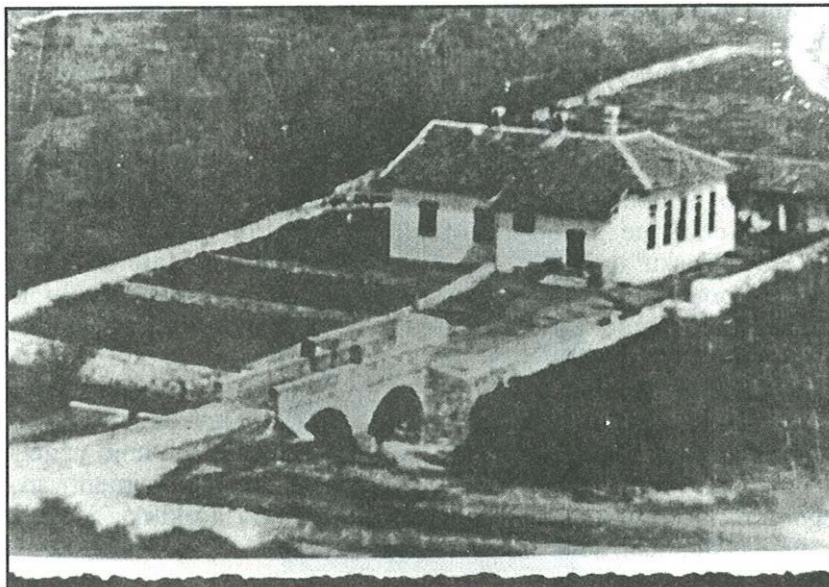
- 0108 - Zadržni dom Hodovo
- 0109 - Zadržni dom Maslina
- 0110 - Zadržni dom Poplat
- 0111 - Koštana bolnica
- 0112 - Škola Rotimlja
- 0113 - Crkva Kozice
- 0114 - Spomenik Borisu Trajkovskom
- 0115 - Spomenik Peri Marjanoviću
- 0116 - Česma u Ošanjićima

Zadržni domovi u Hodovu, Maslinama i Poplatu možda nemaju izuzetnu graditeljsku vrijednost, ali svjedoče o jednom vremenu i prepoznatljiv su reper na putu kroz Stolac. Dom na Hodovu je u funkciji dok su ostala dva razrušena. Ovisno o mogućem investitoru ili željama Općine, objekti mogu poprimiti bilo koju turističku, ugostiteljsku, uslužnu ili društvenu namjenu. Mogu se rekonstruirati, ali uz uvjet da se zadrži karakteristični izgled prednjeg pročelja.

Sl. 34. i 35. Zadržni domovi na Poplatu i Maslinama (izvor Ecoplan)

Osnovna škola u Rotimlju izgrađena 1908. godine zajedno s javnom vodom Koštrc, i kamenim mostom izgrađenim 1935. jedan su od najznačajnijih lokaliteta šireg područja koji zaslužuje uživati i veću ulogu od spomenika Općinskog značaja. Osim vremenske određenosti, lokalitet ima i izuzetnu povijesnu vrijednost. Učitelj Mate Barišić je, nakon što je došao na službu u Rotimlju, izgradio bazen ispred škole gdje su djeca učila plivati. Nešto kasnije je izgradio drugi bazen iza škole pomoću kojeg je proveo svoju zamisao o električnoj centrali i uspio je osigurati električnu energiju za školu.

Sl. 36. Škola u Rotimlji, aviosnimak Niko Vučina (snimljeno 1935. - 36.)

Iako je Općina bogata kulturno-povijesnim dobrima, što se može iskoristiti kroz turizam, ova dobra će i dalje biti ugrožena ukoliko se ne poduzmu adekvatne mjere. Neophodno je raditi na podizanju svijesti stanovništva da bi adekvatno postupili prilikom pronalaska ostataka kulturno - povijesnih dobara, ali i o načinu postupanja s postojećim lokalitetima.

Na nacionalne spomenike, kao i spomenike iz drugih kategorija, a koji su od posebnog značaja za Općinu mogu se primijeniti mjere aktivne zaštite, sve u skladu s odlukama Komisije i zakonskom regulativom. Potrebno je kroz detaljnu plansku dokumentaciju oživjeti spomenike, dati im novu i modernu funkciju koja neće narušiti originalnu vrijednost spomenika.

Veliki dio odgovornosti Općine i općinskih službi stoji na evidentiranju, valoriziranju, geolociranju i prikupljanju kompletne postojeće dokumentacije i snimka stanja na terenu za sve lokalitete. Podaci iz ovog Plana su samo dobra osnova za kompletan elaborat kulturno - povijesnih dobara Općine. Osim navedenog zadatak odgovarajuće općinske službe je i razvijanje programa obrazovanja i usavršavanja u polju zaštite i upravljanja kulturno-povijesnom baštinom, a u suradnji s ostalim institucijama, kao i podizanje svijesti građana i promocija kulturno-povijesnog naslijeđa.

6.2. OČUVANJE NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE

Za slojevit identifikaciju i valorizaciju prostora i stolačkih naselja značajni su osim navedenih materijalnih oblika ljudskog djelovanja u prostoru, i oni nematerijalni.

Prilikom budućih istraživanja na području općine Stolac valjalo bi detaljno istražiti i dokumentirati etnološku nematerijalnu baštinu, te je valorizirati u odnosu na razvoj gospodarstva i turističke ponude. Također je preporuka pokrenuti Etnografski muzej. Na terenu je dosta predmeta koji mogu činiti zbirku etnografskih predmeta, slika, građanskih i sakralnih inventara i izložiti ih u galerijskom prostoru te ih popisati i zaštititi.

Jedna od niza priča sa terena kao noviji element nematerijalne kulture, primijećena je u prostoru stare škole na Rotimlji. Tu postoje sačuvani ostaci vremena između dva svjetska rata i

priča-legenda o učitelju Mati Barišiću.¹¹ Organizirao je zemljoradničku zadrugu, pokrenuo poljoprivrednu proizvodnju, podučavao kalemiti, pokrenuo izgradnju bazena gdje su djeca s Rotimlje naučila plivati, uveo radio i električnu energiju uz pomoć hidroagregata. Na trenu postoje ostatci koje je moguće pokrenuti, staviti u funkciju, čime bi uz sve gore navedeno, a naročito vještina kalemljena, koje još uvijek poznaju nekadašnji đaci učitelja Barišića, bio važan element nematerijalne kulture ovoga kraja. Prijedlog je ovoga plana da se napravi projekt obnove škole s bazenom i rasadnikom, u funkciji interaktivnog muzeja (Prijedlog naziva škole-muzeja: Početci opismenjavanja u Hercegovini) i traže sredstva za pokretanje.

Sl.37. Škola na Rotimlji, postojeće stanje (izvor Ecoplan)

Postizanje gore navedenih zadataka je vrlo teško nastojanje samo po sebi - ipak, najveći izazovni aspekt tek dolazi: učinkovito obavljanje ovih zadataka s mobiliziranim, usklađenim naporom i suradnjom lokalnih zajednica i lokalnih institucija.

6.3. ZAŠTITA PRIRODNIH VRIJEDNOSTI

Sukladno zakonskoj regulativi (Zakon o zaštiti prirode, *Sl. novine FBiH*, br. 66/13) prirodne vrijednosti su dijelovi prirode koji zaslužuju posebnu zaštitu radi očuvanja biološke i krajobrazne raznolikosti, radi svoje osjetljivosti ili naučnog, kulturološkog, estetskog, obrazovnog, gospodarskog i drugog javnog interesa čineći ekološku mrežu.

Ciljevi zaštite prirode podrazumijevaju:

- očuvanje i obnovu postojeće biološke i krajobrazne raznolikosti u stanju prirodne ravnoteže i usklađenih odnosa sa ljudskim djelovanjem;
- utvrđivanje stanja te osiguranje preduvjeta za praćenje stanja prirodnih vrijednosti;
- osiguranje sustava zaštite prirodnih vrijednosti radi trajnog očuvanja njihovih svojstava zbog kojih su proglašeni ili se proglašavanju zaštićenim;
- osiguranje održivog korištenja prirodnih dobara bez bitnog oštećivanja dijelova prirode i uz što manje narušavanja ravnoteže njenih dijelova,
- sprječavanje štetnih zahvata i poremećaja u prirodi kao posljedice tehnološkog razvoja i obavljanja djelatnosti;

¹¹ Marko Gadžić, Uvjeti i način života u župi Rotimlji, Za zbornik Od Hrguda do Huma, Mostar 1999.

- osiguravanje što povoljnije uvjete očuvanja i slobodnog razvoja prirode pri njenom ekonomskom korištenju;
- osiguranje prava građana na zdrav okoliš, odmor i razonodu u prirodi.

Osnovni cilj zaštite prirodnih vrijednosti podrazumijeva maksimalno očuvanje sklada između prirodnih i ljudskim djelovanjem stvorenih vrijednosti. Obzirom da su interesi za korištenjem prostora često konfliktirajući sa netaknutim i posebno vrijednim dijelovima prirode, potrebno je u najvećoj mogućoj mjeri očuvati prirodne vrijednosti, ali pri tom ne sprječavati razvoj općine.

Na području općine su do ovog plana različitim dokumentima zaštićena sljedeća prirodna dobra (detaljan opis dan je u Prostornoj osnovi plana):

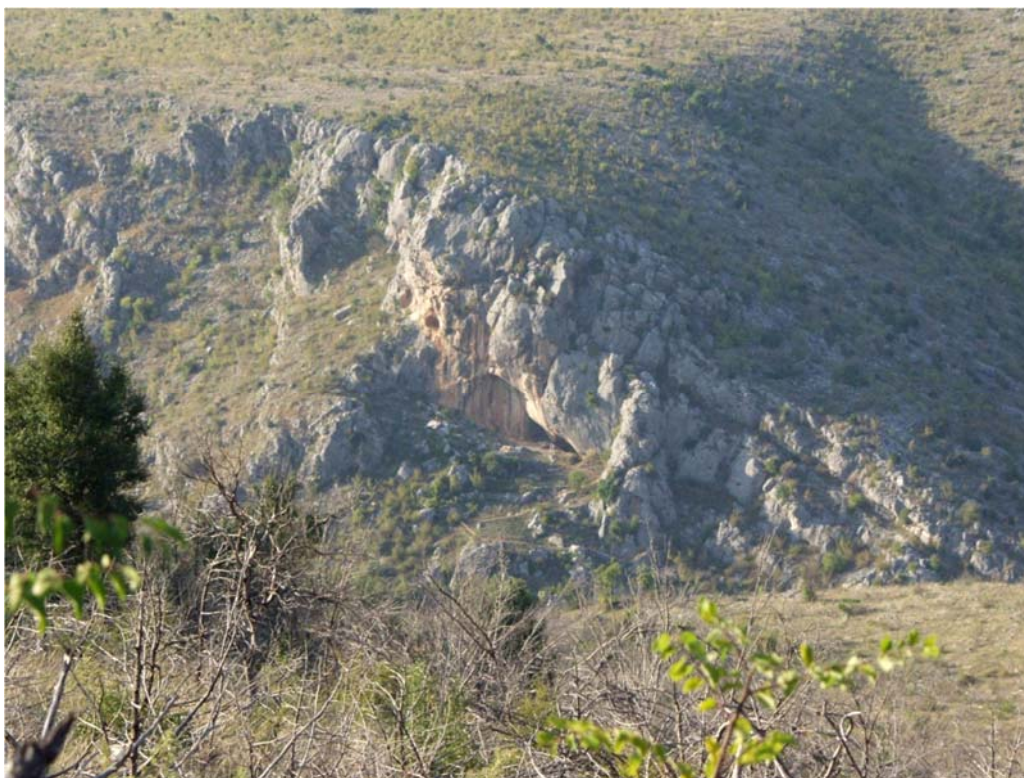
- Park prirode Hutovo blato - formalna zaštita ovog područja nastupila je Rješenjem Zavoda za zaštitu BiH br. 683/54 od 03.06.1954. godine proglašenjem ornitofaunističkog rezervata, a u današnjem obliku i granicama Odlukom Vlade HR HB 1995. god., odnosno Skupštinom Vlade HNŽ/K 2006. godine
- Svi vodopadi Bregave u Stocu i uzvodno, posebno su zaštićeni Rješenjem Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti SR BiH br. 06-46-1/66 od 13.6.1966. godine kao hidrografski i turistički objekti;
- Također je i Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH na sjednici održanoj od 7. do 11. listopada 2003. godine donijela Odluku o proglašenju Prirodno-graditeljska cjeline – Korito Bregave sa mlinicama, stupama i mostovima u općini Stolac - nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (Sl. glasnik BiH, br. 3/10)
- Vrelo Istup u Radimskom dolu je Rješenjem Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti SR BiH br. 06-47-1/66 od 16.6.1966. godine stavljeno pod zaštitu kao prirodna i hidrografska rijetkost;
- Pećina Tormanjača u Radimskom potoku, zaštićena je Rješenjem Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti SR BiH br. 06-48-1/66, od 13.6.1966. godine kao geološka prirodna rijetkost i memorijalni spomenik prirode.
- Pored navedenih prirodnih rijetkosti, Zavod za zaštitu spomenika evidentirao je i sljedeće:
 - Pećina Ahara u dolini Bregave
 - Pećina Žagrica u dolini Bregave
 - Pećina Badanj pored arheološkog područja Badanj (k.o. Borojevići) kao paleontološki i geomorfološki fenomen
 - Crvena pećina u Borojevićima, u blizini Badnja
 - Drenovačka pećina, također u blizini Badnja
 - Park šuma oko starog grada Stoca sa više stoljetnih stabala i čempresa
- Studijom kulturno-povijesne i prirodne baštine HNŽ/K. izrađenom 2010. godine za potrebe izrade Prostornog plana HNŽ/K predložene su za zaštitu sljedeće prirodne vrijednosti:
 - Doline Bregave i Radimlje kao spomenici oblikovne prirode,
 - Deransko jezero,
 - vrelo Londža kao hidrološki fenomen,
 - Rotimski potok kao hidrološki fenomen,
 - Lokva u Ljucima, kao spomenik oblikovne prirode,
 - Hrastova šuma u Ljucima kao šumski rezervat,
 - pogled na grad sa istočnog ulaza kao vidikovac i atraktivna vizura a uz gore nabrojane još i ranije u tekstu spomenute:
 - pećina Tomornjača, pećina Badanj, Crvena i Drenovačka pećina kao geomorfološki rezervati prirode,
 - vodopadi na rijeci Bregavi kao geomorfološki fenomen,
 - park šuma oko Starog grada i
 - Hutovo blato kao prirodni park.

Sva predložena prirodna dobra koja su geolocirana prikazana su na karti br. 5. *Uvjeti korištenja i zaštite prostora.*

Ovim Planom se također predlaže za zaštitu i Tasina pećina u kanjonu rijeke Bregave, prema granici sa općinom Čapljina.

Za sva nabrojana područja koja nisu formalno zaštićena ili im se pripadajuća zaštita ne provodi aktivno, potrebno je izraditi stručnu podlogu i pokrenuti postupak zaštite ukoliko se pokaže opravdanim. Obzirom da važeća zakonska regulativa podrazumijeva dva nivoa zaštite: federalnu i županijsku, za ova područja je potrebno provesti proces inventarizacije, valorizacije, kategorizacije i verifikacije za svako prirodno dobro kako bi se odredila najvrednija i za zaštitu prioritetna područja, potom definirale zone i uvjeti korištenja za svaku utvrđenu prirodnu rijetkost koja se stavlja pod zaštitu.

Za područja koja se ne proglase osobito vrijednim područjima za Federaciju ili Županiju, ovim planom se štite kao područja od interesa za općinu. Sukladno navedenom, zaštićena ili područja planirana za zaštitu potrebno je zaštititi od bilo kakve izgradnje te ih samo uređivati i rekultivirati temeljem mjera zaštite propisanim ovim planom i Odlukom o provođenju.

slika 38. pećina Badanj

slika 39. dolina rijeke Bregave

6.4. KRAJOBRAZNE VRIJEDNOSTI

6.4.1. Ograničenja

Iako svi znamo prepoznati lijep i skladan krajobraz, znanstveni pristup zaštiti i upravljanju krajobrazom kod nas još uvijek nije zaživio. Kritična masa stručnjaka i stručnih tekstova koji se bave ovom temom u našoj zemlji ne postoji dok, s druge strane, neke zemlje Europe¹² već desecima godina imaju razvijenu svijest o vrijednosti krajobraza i razvile su zakonodavni okvir unutar kojega su klasificirale i zaštitile svoje krajobraze.

Bosna i Hercegovina potpisala je 9.4.2010., a ratificirala 31.5.2012. *Europsku konvenciju o krajobrazima*.¹³ Ona, između ostalog, propisuje obvezu identifikacije i zaštite vrijednih krajobraza na međunarodnoj, nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini. Ipak, u našoj zemlji ne postoji ništa više od deklarativne zaštite. Proces aktivne zaštite još nije počeo. On bi, prije svega, podrazumijevao identifikaciju vrijednih krajobraza na razini cijele države, uspostavljanje metodologije za njihovu klasifikaciju¹⁴ i izradu **Kataloga vrijednih krajobraza**. Početak ovog procesa ima prioritet od državnog značaja, a njegov završetak je **osnovni preduvjet** za stvarnu i pravnu zaštitu krajobraznih vrijednosti ovog područja.

U međuvremenu je moguće razmišljati o uključenju u neki od europskih programa evidentiranja i zaštite krajobraza.

6.4.2. Osnovne značajke krajobraza

6.4.2.1. Prirodne značajke krajobraza

Prostor općine Stolac obiluje raznolikim i očuvanim krajolicima koji su dio njegovog prostornog identiteta. Općenito, ovaj kraj pripada osnovnom tipu submediteranskog kulturnog krajolika sa svim svojim specifičnostima unutar kojega se prepoznaju raznolike krajobrazne cjeline uvjetovane prirodnim i antropogenim djelovanjem.

Najvažnije i najvidljivije obilježje stolačkog krajobraza je njegova **raznolikost** uvjetovana prirodnim činiteljima: prostornom pozicijom geološko – morfoloških jedinica i prisustvom, odnosno izostankom vode te antropogenim utjecajem i specifičnim povijesnim razvitkom. Na relativno malom prostoru isprepliće se mnoštvo različitih prirodnih cjelina: plodne visoravni, kamenjar, krška polja, močvara i kanjon s minimalnim i pažljivim ljudskim intervencijama.

Nadalje, stolački krajobraz karakteriziraju ogromna, netaknuta **prostranstva** sačuvana od nepromišljenih i agresivnih čovjekovih zahvata.

Degradiranih krajolika gotovo da i nema ili je njihov prostorni utjecaj neznatan. S druge strane, pojedini krajolici imaju vrijednost međunarodnog značaja, npr. predjeli Hutovog blata ili područja pojedinih graditeljskih sklopova i arheoloških lokaliteta.

¹² Velika Britanija, Njemačka, Švicarska...

¹³ *European Landscape Convention*, negdje prevedena i kao Konvencija o europskim krajobrazima.

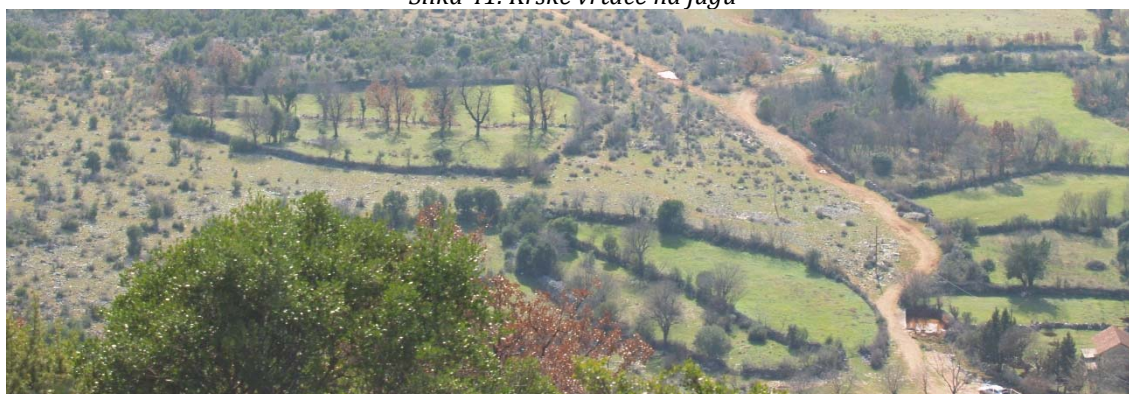
¹⁴ To je općenito problem svim zemljama potpisnicama jer je teško unificirati kriterije s obzirom na povijesnu i morfološku različitost svake zemlje. Ipak, neke od njih uspjele su u definiranju jedinstvene metodologije i kreiranju atlasa/kataloga vrijednih krajobraza. U našoj regiji, po pitanju inventarizacije i zaštite krajobraza najdalje je otišla Slovenija.

Slika 40. Panorama s Daorsona, pogled prema Radimlji

(izvor: Ecoplan)

Slika 41. Krške vrtače na jugu

(izvor: Ecoplan)

Slika 42. Pogled iz Prenja prema Hutovom blatu

(izvor: Ecoplan)

Slika 43. Poplavne livade na Hutovom blatu, Londža

(izvor: Ecoplan)

Slika 44. Hutovo blato, pogled s Drijena

(izvor: Ecoplan)

Slika 45. Pogled s Matića brda prema Dubravskoj visoravni

(izvor: Ecoplan)

Slika 46. Slabo naseljeni jug

(izvor: Ecoplan)

6.4.2.2. Antropogene značajke krajobraza

Na prostoru općine Stolac postoji uravnotežen odnos prirodnih elemenata krajobraza i razine čovjekovih intervencija. Najvažniji antropogeni utjecaj u krajoliku čine naselja, agrarni prostor i mreža prometnih komunikacija.

Naselja i graditeljski sklopovi

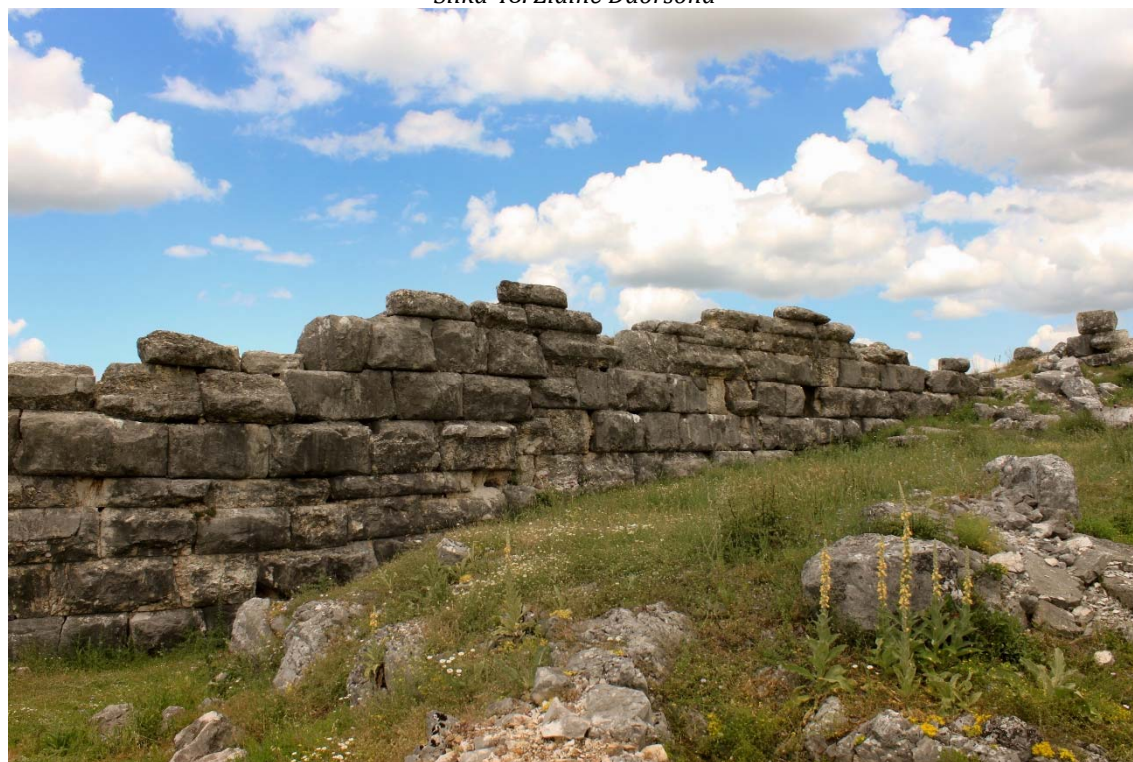
Naselja stolačkog kraja uglavnom karakterizira prilagođenost reljefu i očuvanost tradicionalnih arhitektonskih oblika. Općenito, plodne visoravni karakterizira zbijenije, ponekad linijsko naseljavanje, dok su naselja na jugu općine raspršena u mnoštvo zbijenih zaseoka (mahala). Često se tipovi naselja preklapaju. Zbog oskudnosti plodne zemlje svim tipovima je zajedničko poštovanje prema najplodnijem zemljištu u smislu izbjegavanja naseljavanja, ograđivanja i slično. Poseban pečat stoljećima ljudske prisutnosti daje mnoštvo izdvojenih graditeljskih cjelina i arheoloških lokaliteta od kojih neki imaju međunarodni značaj.

Slika 47. Naselja na Dubravskoj visoravni

(izvor: Ecoplan)

Slika 48. Zidine Daorsona

(izvor: Ecoplan)

Slika 49. Pojilo Neveš, zaseok Boljuni*(izvor: Ecoplan)****Agrarni krajolik***

Iako je količina plodne zemlje na prostoru općine oskudna¹⁵, kao uostalom i u svim krškim predjelima, ona je ipak važan faktor u oblikovanju i doživljaju krajolika.

Posebnu ulogu u oblikovanju i doživljaju krajolika agrarni prostor ima na predjelu Dubravske visoravni i kanjona Bregave te djelomično na predjelima Rotimlje i Radimlje. Vizura s Prenja na kanjon Bregave zaista je fascinantna i velika je šteta što je teško dostupna.

Na jugu su karakteristična mala krška polja/vrtače, često obrađena i ograđena suhozidima. (slika 49.)

Slika 50. Panorama kanjona Bregave, agrarni krajolik*(izvor: Ecoplan)*

¹⁵ U usporedbi s ravničarskim predjelima zemlje.

Slika 51. Agrarni krajolik Dubravske visoravni*(izvor: Ecoplan)*

Mreža prometnica i ostala infrastruktura

Na ovom prostoru nema velikih prometnih koridora ni infrastrukturnih zahvata. Postojeće prometnice su lokalnog, regionalnog i državnog karaktera, uglavnom položene prema logici terena. Četiri glavna prometna pravca križaju se u gradu Stocu, svaki s jedne strane svijeta. U *Poslovnoj zoni Hodovo* izvedeni su solarni sustavi umjerene površine koji ne utječu nepovoljno na doživljaj krajolika. Nema hidroelektrana na vodenim tokovima koje bi značajno izmijenile prirodne značajke, a za sada nisu planirane ni vjetroelektrane. U planu je jedino Jadransko – jonski koridor, ali trenutno u fazi istraživanja te koridor Vc koji samo neznatno prelazi granicu općine na sjeverozapadnom dijelu.

6.4.2.3. Vizualne i ambijentalne značajke krajobraza

Teško je bez detaljnijeg analiziranja vrednovati estetske sastavnice krajolika za tako širok i raznolik kraj. Općenito su predjeli skladni i ugodni oku, ali mjerilo, proporciju, linije, boje i uzorke trebalo bi vrednovati za svaku krajobraznu jedinicu posebno što podrazumijeva detaljnije istraživanje od onoga koje zahtijeva ovaj plan.

Ambijentalne sastavnice krajolika su posebno neopipljiva i teško opisiva kategorija te se ozbiljno i detaljno mogu istražiti samo kroz detaljnu stručnu procjenu u suradnji s lokalnim stanovništvom. Njihovo vrednovanje podrazumijevalo bi prethodnu fazu evidentiranja asocijacija, osjećaja, običaja, vještina, jezika, vjerovanja i legendi. Dio je već evidentiran u poglavlju 6.2. *Očuvanje nematerijalne baštine.*

6.4.3. Valorizacija

Ovaj lokalitet posjeduje snažan povijesni i prostorni identitet. Njegove prirodne sastavnice su specifične i raznolike. One su uglavnom, sve do danas ostale nepromijenjene bez obzira na čovjekove intervencije u prostoru. Antropogene sastavnice uklopile su se u postojeći ambijent. Kraj je izuzetno ugodan i skladan.

6.4.4. Prijetnje

Iako je zasada prostor općine Stolac relativno sačuvan od velikih, invazivnih zahvata, infrastrukturni koridori koji su u planu (Jadransko-jonski i Vc koridor) predstavljaju veliku prijetnju skladnim vizurama stolačkog krajobraza, pogotovo jer trasa Jadransko – jonskog koridora u istraživanju trenutno prolazi neposredno pored Boljuna i relativno blizu Hutovog

blata. Ovaj plan nikako ne osporava njihovu opravdanost. Dapače, prolazak takvog koridora kroz prostor općine otvorio bi njezin jug posjetiteljima i učinio ga lakše dostupnim. Ipak, obvezno je poštivanje propisanih mjera zaštite krajolika.

Može se dogoditi i veliki zamah u turističkoj djelatnosti na jugu zbog otvaranja Boljuna i Hutovog blata posjetiteljima, obnove ceste i formiranja turističke zone Londža. Prekapacitiranje turističke ponude predstavlja prijetnju očuvanju tradicionalnih i prirodnih vrijednosti ovoga kraja zbog kojega je on sada toliko zanimljiv. S druge strane, izostanak ovih zahvata omogućio bi nastavak procesa propadanja tradicijskih djelatnosti, arhitekture, vještina, jezika i zanata. Zaborav predstavlja jednaku prijetnju kao i pretjerane turističke intervencije.

Solarne elektrane i vjetroelektrane općenito se smatraju dobrima za okoliš, ali često mogu imati negativan utjecaj na vizualni sklad krajolika ako je njihovo pozicioniranje, odabir pristupnog puta i površina koju zauzimaju u neskladu s prirodnom konfiguracijom terena. Prednost solarnih i vjetroelektrana je trenutna, a ne trajan utjecaj na krajobraz za razliku od hidroelektrana koje trajno mijenjanju sliku prostora.

Također, kamenolomi i drugi infrastrukturni zahvati predstavljaju potencijalnu prijetnju krajobraznoj cjelovitosti jer je krajolik općine Stolac prepun otvorenih vizura koje su lako dostupne oku promatrača.

6.4.5. Mjere zaštite

Općenito

Cilj ovoga plana nije potpuna zaštita i konzerviranje postojećeg stanja već omogućavanje kontroliranih i osmišljenih promjena kojima će se upravljati struka od početka procesa planiranja do realizacije. Potpuna i sustavna zaštita cijelog prostora nije opravdana jer bi spriječila i zaustavila pozitivne promjene kojima težimo, a promjenjivost je najvažnije obilježje kulturnog krajolika. Do evidencije i zaštite na državnoj razini općina mora pokušati evidentirati i valorizirati najvrjednije krajobrazne jedinice te sama provoditi mjere zaštite svog krajobraza.

Prirodni činitelji

7. Potrebno je štititi autohtonu vegetaciju i ekološke vrijednosti šumskog zemljišta, ali ne treba pod svaku cijenu zabraniti gospodarske djelatnosti (osim na području Hutovog blata). Lokacije za eventualne gospodarske djelatnosti odabrati pažljivo i promišljeno u suradnji sa stručnjacima, geolozima, hidrogeolozima, inženjerima šumarstva i agronomije, urbanistima i slično. Potencirati tradicionalne gospodarske aktivnosti i sadnju ljekovitog bilja.
8. Pošumljavanje vršiti na mjestima gdje je opasnost od erozije velika, a ostala krška područja nepokrivena zelenilom zadržati u izvornom obliku.
9. Poticati razvoj ekstenzivnog stočarstva kako bi se održali ili ponovno ukazali nekada prisutni obrisi pašnjačkih površina.
10. Očuvati poljoprivredne površine kao važan antropogeni čimbenik u ukupnoj vizuri. Potencirati stavljanje u funkciju svih plodnih površina i očuvati tradicionalno korištenje zemljišta.
11. Očuvati prirodne morfološke granice.

Graditeljske intervencije

1. Zadržati horizontalne i vertikalne obrise postojećih naselja te nastojati graditeljske intervencije činiti unutar postojećeg građevinskog zemljišta, a omogućiti širenje tamo gdje je neophodno uz nužno poštivanje tradicijskih elemenata u pogledu mjerila, gabarita, prostorne dispozicije objekata i slično;
2. Gdje god je to moguće potencirati obnovu starih kuća umjesto izgradnje novih.
3. Pri odabiru materijala prilikom obnove ili nove izgradnje moguće je koristiti tradicionalne materijale u kombinaciji sa suvremenima čime bi se graditeljskoj tradiciji dodala nova vrijednost, a pritom zadržao duh mjesta.

Infrastruktura

1. Za sve veće infrastrukturne zahvate ozbiljno razmotriti utjecaj na krajobraz već u predprojektnoj fazi (pri izradi studijske dokumentacije) te pri odabiru varijantnog rješenja ovaj kriterij uzeti u obzir. Važno je u što ranijoj fazi voditi računa o utjecaju na krajobraz jer se kasnije (pri izradi tehničke dokumentacije) mogu koristiti samo kozmetičke mjere za ublažavanje negativnog utjecaja.
2. Ne dopustiti prolazak velikih infrastrukturnih koridora kroz prostor Parka prirode.

Turizam

1. Najbolje vizure i najljepši predjeli često su prometno teško dostupni, ponekad im je moguće pristupiti samo pješice. Sve se te vizure moraju otvoriti, učiniti dostupnima i vidljivima. Potrebno je osposobiti prometnice koje vode do najboljih vidikovaca, a do ostalih urediti barem pješačke i/ili planinarske staze.
2. Sve intervencije u svrhu turizma svesti na racionalnu mjeru uz što veće prilagođavanje tradicijskom načinu korištenja prostora uz dodavanje nove, suvremene dimenzije.

6.5. PODRUČJA POSEBNIH UVJETA KORIŠTENJA

Za područje općine Stolac posebni su uvjeti korištenja za područja kulturno povijesnog naslijeđa – nacionalne spomenike, zaštićene prirodne vrijednosti, izvorišta, infrastrukturne koridora i područja obuhvata urbanističkih planova uređenja prostora.

Područja kulturno povijesnih spomenika, određena su njihovim područjima prema značaju u točki 3.9.2. ovoga Plana. Zaštita prirode utvrđena je prijedlozima Studije kulturno-povijesnog naslijeđa HNŽ. Infrastrukturni koridori, prometni i energetske i njihove zone zaštite, date su Zakonom o cestama, odnosno energetske propisima.

Gore navedena područja data su na kartografskom prilogu br.5. i uvjeti njihovog korištenja dati će se kroz odredbe (Odluku o provođenju Plana).

Pokrivenost općine Stolac dokumentima urbanističkog i prostornog planiranja:

PROSTORNI PLANOVI

- Prostorni plan područja od posebnog interesa za HNŽ Hutovo blato – u izradi
- Prostorni plan područja posebnog značaja za Federaciju BiH Autocesta na koridoru Vc

URBANISTIČKI PLAN

- Idejno urbanističko arhitektonsko rješenje prostora Podgradina
- Detaljno urbanističko rješenje područja Luka
- Idejno urbanističko rješenje područja Centar
- Provedbeni urbanistički plan Gorica 2

DETALJNI PLAN UREĐENJA

- Regulacijski plan gospodarsko poslovne zone Hodovo-Stolac

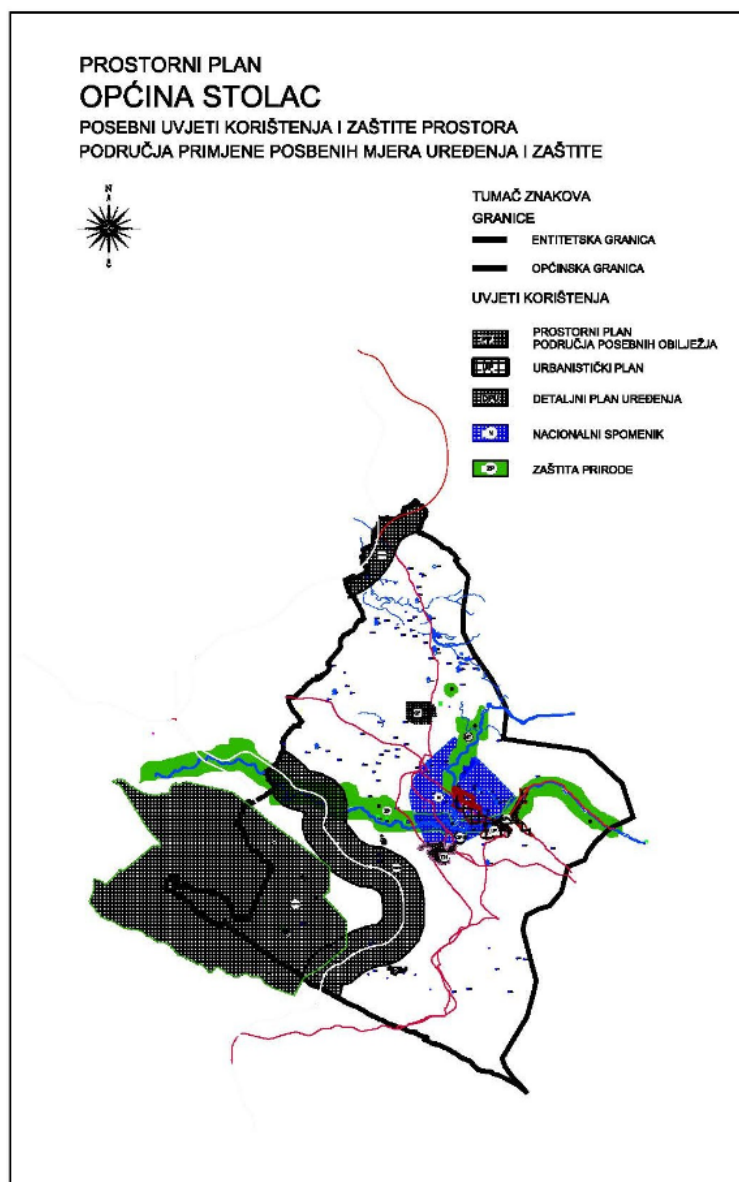
- Planovi parcelacije stambenih naselja: Rivine, Bobanovo selo, Aladinići, Rotimlja, Hodovo, Vidovo polje

Za područja obuhvata navedenih planova, koriste se njihove odredbe.

Prostornim planom Stolac 2013.-2023.g. predviđa se izrada sljedećih urbanističkih planova za zone namjene:

- Za urbano područje Stolac predlaže se izrada Urbanističkog plana;
- Za uže urbano područje Stolac - Regulacijski plan;
- Za turističke zone izrada planova predviđena Prostornim planom Hutovo blato;
- Za sportsko rekreacijsku zonu – zoning plan;
- Za građevinska područja GP1 preporuča se izrada plana parcelacije.

Slika 52. Posebni uvjeti korištenja prostora

Odlukom o provođenju Prostornog plana, koja je sastavni dio ovoga Plana, te njenim odredbama, za gore navedene zone i područja, definirati će se detaljni uvjeti.

Područja prirodnih vrijednosti i područja na kojima su utvrđeni posebni uvjeti korištenja, prepoznati i ovim planom i ranijim odlukama su područja detaljno obrađena u poglavlju 3.8.3. Zaštita prirodnih vrijednosti. Predloženi su posebni uvjeti korištenja za ova područja.

Detaljni uvjeti korištenja biti će propisani Odlukom o provođenju ovoga Plana.

6.6. VODOZAŠTITA I ZAŠTITA OD POPLAVA

Zaštita voda podrazumijeva provođenje niza mjera kojima se smanjuje i kontrolira unos fizičko-kemijskog i bakteriološkog zagađenja u prijemnike otpadnih voda od stanovništva, smanjuju emisije štetnih i toksičnih tvari koje proizvode pojedini industrijski zagađivači, smanjuje količina zagađenja koje dopijeva u površinske i podzemne vode sa deponija odlagališta krutog otpada, kao i zagađenja od poljoprivrednih djelatnosti i djelatnosti vezanih za upravljanje šumama, te smanjuje zagađenje od prometa, a sve u cilju postizanja ili očuvanja dobrog stanja voda za sadašnje i buduće potrebe.

Obzirom da se na području općine Stolac ne vrše sustavna ispitivanja kvalitete površinske i podzemne vode, ne može se tvrditi da li je ista i u kojoj mjeri narušena. Međutim, obzirom na izloženost krškog terena površinskim utjecajima i njegovu osjetljivost na svaki oblik zagađenja, u svrhu zaštite podzemnih i površinskih voda najvažnije je spriječiti onečišćenje. Na osnovu procjene rizika od zagađenja potrebno je postaviti ograničenja za pojedine vrste aktivnosti, a ukoliko je potrebno i zabraniti određene djelatnosti.

U prvom redu potrebno je što prije izgraditi kanalizacijski sustav općine, odnosno izvršiti potrebnu sanaciju i proširenje kanalizacijskog sustava grada Stoca i njemu pripadajućeg područja, izgraditi planirani sustav za pročišćavanje otpadnih voda, te vršiti redovito prikupljanje i obradu otpadnih voda ruralnog područja općine na kojima je neekonomično raditi odvojene kanalizacijske sustave. Izgradnjom kompletnog kanalizacijskog sustava osigurati će se potrebna kakvoća vode toka rijeke Bregave, te će se spriječiti daljnje unošenje onečišćenih voda u podzemlje.

Za otpadne vode koje potječu od industrijskih zagađivača i gospodarskih objekata potrebno je vršiti monitoring nad provedbom uvjeta propisanih u okolišnim i vodoprivrednim dozvolama.

Pored adekvatnog zbrinjavanja otpadnih voda kućanstava i industrije, potrebno je izvršiti sanaciju postojećeg odlagališta otpada, ali i divljih deponija iz korita rijeka Bregave i Radimlje kako bi se smanjilo zagađenje podzemnih i površinskih voda, ali i okoliša uopće.

Na poljoprivrednim površinama je potrebno uspostaviti odgovarajući sustav praćenja i kontrole zagađenja uslijed korištenja umjetnih đubriva i sredstava za zaštitu bilja. Potrebno je poticati razvoj poljoprivrede koja se temelji na održivoj upotrebi gnojiva i zaštitnih sredstava. U smislu korištenja vode u poljoprivredi i zaštite kvantitete vodnih resursa, osobito u ljetnom periodu potrebna je aktivna suradnja sektora voda i poljoprivrede (uključujući i ekološke potrebe) na izradi poljoprivredne strategije.

U smislu zaštite količina vode, potrebna je također aktivna suradnja općine u donošenju mjera i planova za korištenje voda u energetske svrhe, pogotovo onih koje su direktno vezane za općinu, kao što je već spomenuto u poglavlju 3.3.3.3. Korištenje voda u energetske svrhe. Energetsko korištenje voda na širem području Hutova blata mora biti uklopljeno u aktualni sustav, poštujući sve uvjete propisane vodnim dozvolama. Poznato je da su močvarni ekosustavi jako osjetljivi na hidrološke promjene, zbog čega je osnovni uvjet održivosti zaštićenog područja upravo osiguranje dovoljne količine zadovoljavajuće kvalitete u pravo vrijeme. Premda su se brojni ekosustavi već adaptirali na promjene hidrološkog režima koje su uslijedile izgradnjom meliorizacijskog sustava i hidrotehničkih objekata – u prvom redu hidroelektrana i brana na širem području Hutova blata,

potrebno je težiti uspostavljanju optimalnog režima kojim bi se zaštitile najvažnije značajke ovog zaštićenog područja. Za navedeni cilj je od presudnog značaja suradnja svih relevantnih sektora na svim razinama vlasti, te međudržavna i međuentitetska suradnja u donošenju konkretnih mjera na otklanjanju svih pritisaka i utjecaja na vodne resurse Hutova blata i rijeke Bregave.

Također će izrada Plana upravljanja vodama za Vodno područje Jadranskog mora dati konkretne smjernice ka postizanju gore navedenih ciljeva. Kada se navedeni plan donese i usvoji, njegove smjernice će biti ugrađene u ovaj plan.

Zaštita od poplava – Na području općine Stolac ne postoje objekti koji služe zaštiti od vode, poput nasipa i sličnih objekata.

6.7. ZAŠTITA IZVORIŠTA PITKE VODE

Osnovno izvorište vodoopskrbe općine Stolac je izvorište rijeke Bregave. Premda se ovo izvorište koristi u navedene svrhe već od početka XIX. stoljeća, njegova formalna zaštita još uvijek nije provedena.

Sukladno zakonskoj regulativi iz oblasti voda, područje na kojem se nalazi izvorište koje se koristi za javno vodosnabdijevanje mora biti zaštićeno od zagađenja i drugih nepovoljnih utjecaja na zdravstvenu ispravnost vode ili izdašnost izvorišta. U svrhu određivanja zona sanitarne zaštite, a prema Pravilniku o načinu utvrđivanja uvjeta za određivanje zona sanitarne zaštite i zaštitnih mjera za izvorišta vode za javno vodosnabdijevanje stanovništva (Sl. novine F BiH br. 88/12) potrebno je izvršiti opsežna geološka, hidrogeološka i hidrotehnička istraživanja, sublimirati ih u elaborat, a na osnovu njega izraditi i odluku o provođenju zona zaštite. Obzirom da se izvorište koristi i za vodosnabdijevanje naselja na teritoriju Republike Srpske, sukladno zakonu o vodama Odluku o provođenju zona zaštite sporazumno trebaju donijeti vlade Federacije BiH i Republike Srpske.

Ostala izvorišta koja se koriste za vodoopskrbu naselja na području općine Stolac zaštićena su privremenim Odlukama o njihovoj zaštiti („Službeno glasilo općine Stolac“, br. 02/2013), a navedeno se odnosi na vodocrpilišta: Klokun, Kozice I, Kozice II, Rotimlja I, Rotimlja II i Rotimlja III.

Za sva navedena izvorišta utvrđene su dvije zaštitne zone:

Prva zaštitna zona uspostavljena je na neposrednom okolnom prostoru oko izvorišta s najmanjom udaljenošću od vodozahvatnih objekata od 3 m;

Druga zaštitna zona uspostavljena je na okolnom prostoru oko izvorišta s udaljenošću 50 m od postojećeg vodozahvata.

Odlukama je, sukladno Pravilniku o načinu utvrđivanja uvjeta za određivanje zona sanitarne zaštite i zaštitnih mjera za izvorišta vode za javno vodosnabdijevanje stanovništva (Sl. novine F BiH br. 88/12) definirane propisane sanitarno tehničke mjere, kao i način i uvjeti provođenja aktivnosti poput građenja, poljoprivredne, gospodarske i druge djelatnosti.

Zone zaštite za svako pojedino izvorište prikazane su na kartama br. 3. Vodno gospodarstvo i komunalna infrastruktura i 5. Uvjeti korištenja i zaštite prostora.

Izgradnjom predviđenog sustava za odvodnju, dispoziciju i tretman otpadnih voda znatno će se doprinijeti poboljšanju i očuvanju kvalitete rijeke Bregave, kao i podzemnih voda u njenom slivu, ali i šire. Uređenje i sanacija postojećeg odlagališta otpada Radimlja, kao i divljih odlagališta, osobito u kanjonima rijeka Bregave i Radimlje trebaju biti prioritet u planskom periodu, između ostalog i zbog očuvanja kvalitete podzemnih i površinskih voda općine.

6.8. ZAŠTITA OD POTRESA

Područje općine Stolac se nalazi u VIII ^o seizmičkoj zoni sa MCS ljestvice. Za ovu jačinu potencijalne seizmičke opasnosti treba prilagoditi sve građevinske objekte u prostoru, što treba regulirati i uvjetovati normama.

Uvjete građenja objekata u funkciji zaštite od potresa, kao i ostale uvjete organizacije naselje i gradnje potrebno je regulirati na općinskoj razini.

Aseizmičko projektiranje treba provoditi u skladu s postojećim seizmičkim kartama. Projektiranje, građenje kao i rekonstrukcija objekata mora se provesti tako da isti budu otporni na potres, te je za njihovu lokaciju potrebno obaviti seizmička, geomehanička i geofizička istraživanja. Obzirom na seizmičku aktivnost šireg područja bilo bi korisno napraviti seizmičku kartu mikroneonizacije područja; koja bi prikazivala lokalne seizmičke parametre. Oni se mogu iskoristiti pri planiranju novih naselja ili bilo kojeg drugog zahvata na određenom lokalitetu.

6.9. ZAŠTITA OD ELEMENTARNIH NEPOGODA I RATNIH RAZARANJA

Prema važećim propisima jedinice lokalne samouprave dužne su radi zaštite i spašavanja ljudi, materijalnih i drugih dobara od opasnosti i posljedica prirodnih i tehničko-tehnoloških, ekoloških nesreća, te ratnih zbivanja planirati i graditi skloništa i druge objekte za zaštitu ljudi, kao i kontinuirano vršiti praćenje ispravnosti cjelokupnog sustava zaštite od elementarnih nepogoda.

6.9.1. *Zaštita od ratnih razaranja*

Stupanj ugroženosti se određuje na osnovu određenih kriterija, položaja i gustoće naseljenosti ponajprije. Skloništa i drugi objekti za zaštitu stanovništva na području Općine trebaju se graditi u naseljima koja su svrstana u ugrožena naselja. Planovima užih područja je moguće povećati stupanj ugroženosti nekim područjima.

6.9.2. *Zaštita od elementarnih nepogoda*

Zaštita od rušenja

Kod projektiranja i gradnje odrediti razmak između planiranih objekata i prometnice takav da eventualno rušenje ne bi otežalo prometnu komunikaciju, što će detaljno biti propisano u Odluci o provođenju ovoga Plana. Planovima nižeg reda za eventualna nova građevinska područja osigurati više ulazno-izlaznih komunikacija (prometnica).

Zaštita od požara

Potrebno je procijeniti realnu ugroženost od požara, time i požarno opterećenje i ostale parametre koji su podloga za projektiranje vatrogasnih sektora i vatrobranih pojaseva. Projektiranje objekata se temelji na zakonima, propisima te prihvaćenim pravilima struke.

Poseban problem je i širenje vatre na susjedne objekte. To se regulira razmakom između objekata ali i položajem požarnih zidova. Objekti moraju imati vatrogasni prilaz zbog spašavanja osoba, gašenja požara na objektu kao i na otvorenom prostoru. Dodatne mjere zaštite su vatrodojava ali i pojačan kapacitet hidrantske mreže.

Pri gradnji i rekonstrukciji vodoopskrbnih mreža mora se, ukoliko ne postoji, projektirati i hidrantska mreža. I u oblasti zaštite od požara potrebno je donijeti odgovarajuće dokumente – odluke na razini općine.

7. PROJEKCIJA RAZVOJA PROSTORNIH SISTEMA

Kao rezultat projekcije prostornog razmještaja, kapacitiranja i organizacije društvenih i gospodarskih djelatnosti nastala je prostorna projekcija sistema fizičkih struktura općine Stolac. Istovremeno, sistem fizičkih struktura je preduvjet funkcioniranja gospodarskih i društvenih djelatnosti. Ona ima za cilj osigurati njihovo nesmetano i kvalitetno funkcioniranje. Prostorni sistemi se razmatraju kroz njihovu projekciju koja mora biti usklađena sa planiranim razvojem gospodarskih i društvenih djelatnosti. Projekciju razvoja prostornih sistema fizičkih struktura sagledavamo sa aspekta prevladavajuće djelatnosti unutar prostornog sistema i to:

- projekciju prostornog sistema naselja;
- projekciju prostornog sistema infrastrukture;
- projekciju prostornog sistema ruralnog razvoja;

Planirani sistem naselja bi trebao omogućiti i pospješiti uspješno formiranje i funkcioniranje gospodarskih i društvenih djelatnosti.

Sistem naselja na prostoru općine Stolac se u prošlosti formirao i razvijao kao proizvod cijelog niza prirodnih gospodarskih i društvenih utjecaja. Ovaj razvitak možemo nazvati „prirodnim razvitkom“. Osamdesetih godina prošlog stoljeća planskim mjerama pokušalo se utjecati na kontrolu razvoja sistema naselja u cilju njegove hijerarhijske i policentrične organizacije. Nagle promjene kvalitete življenja, gospodarskog stanja, a prije svega prometne povezanosti, u posljednje vrijeme su utjecale na zaustavljanje započetih trendova. Trenutno stanje prepoznaje samo centar Općine kao urbani prostor, a sva ostala naselja u mreži naselja, kao amorfnu građevinska područja sa neodgovarajućom opremljenošću društvenom i fizičkom infrastrukturom i urbanom opremljenošću. Bez obzira na ovakva kretanja kvaliteta samog stanovanja u urbanim i ruralnim prostorima se skoro izjednačila. Ovdje projicirani, ali ipak nedovoljno policentrični sistem naselja razvoj vidi samo u razvoju centara zajednice sela, a ne suburbanih centara.

Projicirani razvoj infrastrukture unutar planskog razdoblja treba zadovoljiti potrebe postojećih, planiranih poslovnih zona i svih objekata društvenih djelatnosti na prostoru općine. Pojedinačni fizički infrastrukturni sustavi kao što su prometni, energetske, vodoopskrba i odvodnja podržavaju održavanje postojećih potreba, kao i nove poslovne zone na platou Potplata i proširenje poslovne zone Hodovo.

Ovo se odnosi i na sve proširene i nove zone građevinskog zemljišta, na turističkih zona, kao i objekte društvenih i poslovnih djelatnosti unutar postojećih naselja.

Izvan urbani prostor općine Stolac obuhvaća 277,6km² ili 98.7% teritorija općine i na njemu živi 10 716 ili 74% stanovništva (projekcija za 2023.g.)

Unutar ovoga prostora razvio se jedan poseban prostorni sistem ne fizičkih struktura koji je determiniran djelatnostima poljoprivrede, uporabe voda, rekreacije, prirodnih resursa, spomenika kulture i td.

Ove djelatnosti u okviru sistema funkcioniraju na način da se osigura zaštita prirode, valorizira i u održivom razvoju korištenje prirodnih i kulturnih resursa. Ovaj sistem kao cjelina skupa sa stanovništvom i naseljima unutar njega kao i sa postojećom infrastrukturom mora podržati razvoj gospodarstva i društvenih djelatnosti općine Stolac. On to može postići:

- poticanjem standarda življenja unutarnjih ruralnih naselja;

- podizanjem standarda stanovanja;
- razvoja ruralnog turizma;
- aktiviranje turističkog potencijala, baziranog na potencijalima baze spomenika kulture;
- poštivanje strogih mjera zaštite i očuvanja poljoprivrednih površina;
- rekultivacijom šumskih prostora;
- poticanjem proizvodnje ljekovitog bilja;
- zaštitom prirodnih vrijednosti, a posebno definiranjem turističkih potencijala istočnog dijela Hutova blata koji se nalazi na prostorima općine Stolac.

Tri prostorna sustava ovog plana, naselja, fizičke infrastrukture i van urbanog svojim razvojem kao i usklađenosti skupa sa demografskom bazom postaju podloga na temelju koje će se razviti gospodarski potencijal i potrebne društvene djelatnosti.

8. IZVORI

8.1. ZAKONSKA REGULATIVA

Zakonsku osnovu za izradu Prostornog plana općine Stolac čine:

Zakoni

- Zakona o prostornom uređenju HNŽ („Službene novine HNŽ“, broj: 4/04);
- Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini Federacije BiH ;
- (Sl. novine FBiH br. 04/06, 72/07, 32/08, 04/10, 13/10);
- Zakon o vodama (Sl. novine FBiH, br.70/06);
- Zakon o cestama Federacije BiH (Sl. novine Federacije BiH br. 12/10);
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu Federacije BiH(Sl. novine FBiH, br.52/09);
- Zakon o upravljanju otpadom (Sl. novine FBiH, br.33/03, 72/09);
- Zakon o zaštiti zraka (Sl. Novine F BiH br. 33/03, 4/10);
- Zakon o zaštiti okoliša (Sl. novine FBiH, br.33/03, 38/09);
- Zakon o zaštiti prirode (Sl. novine FBiH, br.33/03);
- Zakon o koncesijama (Sl. novine FBiH, br.40/02, 61/06);
- Zakon o slatkovodnom ribarstvu (Sl. novine FBiH, br.64/04);
- Zakon o spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća (Sl. novine FBiH, br.39/03, 22/06);
- Zakon o električnoj energiji (Sl. Novine F BiH br. 66/13);
- Zakon o komunikacijama (Sl. Glasnik BiH, br. 31/03, 75/06);
- Zakon o koncesijama BiH (Sl. glasnik BiH, br.32/02 i 13/03);
- Zakon o korištenju obnovljivih izvora energije i učinkovite kogeneracije(Sl. Novine F BiH br. 70/13);

Uredbe

- Uredba o jedinstvenoj metodologiji izrade dokumenata prostornog uređenja (Sl. novine Federacije BiH br. 63/04, 50/07, 84/10)
- Uredba o organizaciji, sadržaju i provedbi mjera zaštite i spašavanju ljudi i materijalnih dobara (Sl. novine FBiH, br.27/98)
- Uredba o opasnim i štetnim tvarima u vodama (Sl. novine FBiH, br.43/07)
- Uredba o vrstama i sadržaju planova zaštite od štetnog djelovanja voda (Sl. novine FBiH, br.26/09)
- Uredba o uvjetima ispuštanja otpadnih voda u prirodne recipijente i sustav javne kanalizacije (Službene novine Federacije BiH", broj 06/12)
- Uredba o klasifikaciji voda i voda obalnog mora Jugoslavije u granicama SRBiH (Sl. List SRBiH br. 19/80),
- Uredbi o kategorizaciji vodotoka (Sl. List SRBiH br. 42/67)
- Uredba o šumama (Službene novine Federacije BiH", broj 83/09)
- Uredba o financijskim i drugim garancijama za pokrivanje troškova rizika od mogućih šteta, čišćenje i postupke nakon zatvaranja odlagališta („Sl. novine FBiH“, broj: 39/06)
- Uredba o selektivnom prikupljanju, pakovanju i označavanju otpada („Sl. novine FBiH“, broj: 38/06)
- Uredba o vrstama financijskih garancija kojima se osigurava prekogranični transport opasnog otpada („Sl. novine FBiH“, broj: 41/05)
- Uredba koja regulira obavezu izvještavanja operatora i proizvođača otpada o provođenju programa nadzora, monitoringa i vođenja evidencije prema uvjetima iz dozvole („Sl. novine FBiH“, broj: 31/06)

Odluke

- Odluka o granicama riječnih bazena i vodnih područja na teritoriju FBiH (*Sl. novine FBiH, br.41/07*)
- Odluka o visini posebnih vodnih naknada (*Sl. novine FBiH, br.46/07*)
- Odluka o davanju suglasnosti na Pravila o postupku dodjele koncesija (*Sl. novine FBiH, br.17/06*)
- Odluka o politici sektora telekomunikacija BiH za period 2008.-2012.; od 20.02.2009. (*Službeni glasnik BiH 08/09*)
- Odluku o pristupanju izradi Prostornog plana općine Stolac za vremensko razdoblje 2013.-2023.
- Odluka o usvajanju Smjernica za izradu Prostornog plana općine Stolac (*Službeni glasnik Općine Stolac br._____*)
- Odluka o usvajanju Plana i programa za pripremu i izradu Prostornog plana općine Stolac i Programa uključivanja javnosti u proces izrade i donošenja Prostornog plana općine Stolac (*Službeni glasnik Općine Stolac br._____*)
- Odluka o osnivanju Savjeta Prostornog plana općine Stolac (*Službeni glasnik općine Stolac br._____*)

Pravilnici

- Pravilnik o načinu obračunavanja, postupku i rokovima za obračunavanje i plaćanje i kontroli izmirivanja obveza na temelju opće vodne naknade i posebnih vodnih naknada (*Sl. novine FBiH, br.92/07*)
- Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o načinu obračunavanja, postupku i rokovima za obračunavanje i plaćanje i kontroli izmirivanja obveza na temelju opće vodne naknade i posebnih vodnih naknada (*Sl. novine FBiH, br.46/09*)
- Pravilnik o načinu i uvjetima ograničenog prava korištenja javnog vodnog dobra (*Sl. novine FBiH, br.26/09*)
- Pravilnik o uvjetima za određivanje zona sanitarne zaštite i zaštitnih mjera za izvorišta voda koje se koriste ili planiraju koristiti za piće (*Sl. novine FBiH, br.51/02*)
- Pravilnik o načinu određivanja granice vodnog dobra i o postupku utvrđivanja pripadnosti zemljišne čestice javnom vodnom dobru (*Sl. novine FBiH, br.26/09*)
- Pravila o postupku dodjele koncesije (*Sl. novine FBiH, br.17/06*)
- Pravila o utvrđivanju koncesijske naknade (*Sl. novine FBiH, br.17/06*)
- Pravilnik o postupku podnošenja zahtjeva i provođenju procedure dodjele koncesija (*Sl. glasnik BiH, br.65/06*)
- Pravilnik o određivanju štete nanesene ribljem fondu (*Sl. novine FBiH, br.63/05*)
- Pravilnik o kategorijama otpada s listama („*Sl. novine FBiH*”, broj: 9/05)
- Pravilnik o izdavanju dozvole za aktivnosti male privrede u upravljanju otpadom („*Sl. Novine FBiH*”, broj: 9/05)
- Pravilnik o potrebnim uvjetima za prijenos obaveza s proizvođača i prodavača na operatera sistema za prikupljanje otpada („*Sl. novine FBiH*”, broj: 9/05)
- Pravilnik koji određuje postupanje s opasnim otpadom koji se ne nalazi na listi otpada ili čiji je sadržaj nepoznat („*Sl. novine FBiH*”, broj: 9/05)
- Pravilnik o sadržaju plana prilagođavanja upravljanja otpadom za postojeća postrojenja za tretman ili odlaganje otpada i aktivnostima koje poduzima nadležni organ („*Sl. novine FBiH*”, broj: 9/05)
- Pravilnik o životinjskom otpadu i drugim neopasnim materijalima prirodnog porijekla koji se mogu koristiti u poljoprivredne svrhe („*Sl. novine FBiH*”, broj: 8/08)
- Pravilnik o obrascu, sadržaju i postupku obavješćavanja o važnim karakteristikama proizvoda i ambalaže od strane proizvođača („*Sl. novine FBiH*”, broj: 6/08)
- Pravilnik o upravljanju medicinskim otpadom („*Sl. novine FBiH*”, broj: 77/08)
- Pravilnik o ambalaži i ambalažnom otpadu („*Sl. novine FBiH*”, broj: 83/10)

- Pravilnikom o sadržaju plana prilagođavanja upravljanja otpadom za postojeća postrojenja za tretman ili odlaganje otpada i aktivnostima koje poduzima nadležni organ (Sl.n.FBiH br. 09/05).
- Pravilnik o tehničkim normativima za izgradnju nadzemnih elektroenergetskih vodova nazivnog napona od 1 kV do 400 kV (Sl.list SFRJ, br. 65/88)
- Pravilnik o tehničkim normativima za elektroenergetska postrojenja nazivnog napona iznad 1000 V (Sl.list broj: 4/74. i 13/78.)
- Tehnička pravila i upute za održavanje distribucijskih elektroenergetskih postrojenja i uređaja (JP "EP HZ HB", d.o.o. Mostar, prosinac 1998.godine)
- Pravilnik o tehničkim mjerama za pogon i održavanje elektroenergetskih postrojenja (Sl.list SFRJ broj 19/68.)

8.2. KARTOGRAFSKE PODLOGE I SNIMKE

U izradi Prostornog plana općine Stolac korištene su slijedeće kartografske podloge i snimke:

- Topografske karte općine u mjerilu 1 : 25 000,
- Digitalna ortofoto snimka općine u mjerilu 1 : 5 000 (2009.god)
- Inženjersko – geološka karta, M 1 : 100 000
- Pedološka karta